

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NÂ'İLÎ-Yİ CEDÎD DİVANÇESİ:
[İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ]

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZELİHA YERLİ

İSTANBUL 2021

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NÂ'İLÎ-Yİ CEDÎD DİVANÇESİ:
[İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ]

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZELİHA YERLİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN

İSTANBUL 2021

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl, gerilemenin hızla devam ettiği bir yüzyıldır. Osmanlı, dış güçlerin tehdidi ve baskısı altındadır. Merkezî otorite zayıflamış ve devlet bünyesindeki ayaklanmalar artmıştır. Sorunlar çeşitli anlaşmalarla sonuca bağlanmaya çalışılmış ancak bu anlaşmalar yeni sorunlar doğurmuştur. Dış güçler devlet kararlarına müdahil olmaya başlamıştır. Yüzyılın en önemli olaylarının başında sayılabilecek Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla geleneksel kabullerin birçoğu değişmiş, bu durum yönetimde olduğu gibi sosyal hayatı da derinden etkilerken bir ikiliğin oluşmasına da neden olmuştur.

Bu yüzyılda siyasî alanda yaşanan bu durumlar edebiyatı da etkilemiştir. Birçok alanda yapılan yeniliklere paralel olarak edebiyatta da bazı yenileşme hareketleri görülmüş fakat bu, diğer yeniliklere göre daha yavaş gerçekleşmiştir. Zira bu dönemde edebiyat ne kadar yeniyile karşılaştı da geçmişten tam olarak kopmamıştır. Dil, vezin, nazım şekilleri büyük ölçüde aynı olup edebiyatın öncü isimleri eskiyi okuyarak kendilerini geliştirdiklerinden onların etkisinde şiirler yazmayı sürdürmüşlerdir. Toplum ve devlet yapısında ortaya çıkan ikilik edebiyatta da kendisini hissettirmiştir. Batı edebiyatını örnek alanların yanı sıra eski şiiri yeniden canlandırma adına Encümen-i Şuarâ faaliyet göstermiştir.

Nâ'ilî-yi Cedîd, XIX. yüzyılda yaşamış bir şairdir. 1823'te Manastır'da doğmuş, 1876-77'de Mısır'da vefat etmiştir. II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerini görmüştür. Dönemin edebiyat hareketi sayabileceğimiz Encümen-i Şuarâ'nın müdavimlerindendir.

Nâ'ilî-yi Cedîd Divançesi [İnceleme-Metin-Çeviri] adını taşıyan bu çalışma; Nâ'ilî-yi Cedîd'in *Divançe*'sini konu edinir. Çalışmada giriş bölümünden sonra iki ana bölüm bulunur. Giriş bölümünde XIX. yüzyılın siyasî ve edebî durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm inceleme bölümüdür ve bu bölüm kendi içinde de ikiye ayrılmaktadır. İnceleme bölümünün ilk alt başlığı Nâ'ilî'nin hayatını, edebî kişiliğini ve eserlerini ihtiva eder. Nâ'ilî'nin hayatının ortaya koyulduğu bölümde ilgili kaynaklarda verilen bilgiler ve şairin şiirlerinde verdiği ipuçlarından hareketle hayatıyla ilgili en doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Edebî kişiliğinin aktarıldığı bölümde ise öncelikle kaynaklardaki değerlendirmeler zikredilmiş, daha sonra şairin kendi sanatı ile ilgili düşünceleri verilmiş, son aşamada da şairin eserlerinden hareketle edebî yönü ortaya

koyulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Nâ'îlî-yi Cedîd'in, şiirlerine nazire yazdığı şairler eserlerinden örneklerle birlikte verilmiş ve etkilendiği şairler tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserleri ile ilgili kısımda, Nâ'îlî'nin eserleri hakkında kaynaklardan edinilen bilgilere yer verilmiştir. *Divançe* ve *Kenz-i Nesâyih* adlı iki eserinden söz edilmiştir. İnceleme bölümünün ikinci kısmını ise *Divançe* incelemesi oluşturmaktadır. Burada *Divançe*; nazım şekilleri, vezin, kafiye, redif, armoni, ses çeşitliliği, söz tekrarı gibi şekilsel özellikler; söz varlığı, tamlamalar, cümleler, ifade tarzı, deyimler, gramer hususiyetleri, edebî sanatlar gibi dil ve üslup özellikleri; şiirlerinin ihtiva ettiği dinî, tasavvufî, tarihî ve efsanevî, kozmik unsurlar ve musiki unsurları, şairler, tarih kıt'aları, hiciv manzumeleri, sosyal şikayetler ve başlıca işlenen konular etraflıca incelenmiştir. *Divançe*'den tüm bu unsurların kullanılışlarını örnekleyen beyitler sunulmuştur. Bölümün sonuç kısmında yapılan tüm incelemeler sonucu edinilen bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılmıştır.

İkinci bölüm, metin bölümüdür. Burada metin yazımında izlenen yol hakkında bilgi verilmiş, elde bulunan iki nüshanın tavsifleri yapılmış ve nüshalar değerlendirilmiştir. Daha sonra *Çeviriyazıya ve Nesre Aktarılmış Metin* başlığı altında *Divançe* metni verilmiştir. Burada *Divançe* metni iki nüsha üzerinden okunarak çeviriyazıya aktarılmıştır. Bu bölümde *Divançe* metninin, nesre çevirisi de yapılmıştır. Bölümün sonuna eklenen *Ek Şiirler* başlığı altında Nâ'îlî'nin, İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından kaydedilen ve *Divançe* nüshalarında olmayan şiirleri verilmiştir. *Divançe* nüshalarında olan şiirlerin nüsha farkları ise metin bölümündeki dipnotlara eklenmiştir.

Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbn. 02458 numarada kayıtlı bir mecmuada Nâ'îlî'ye ait 56 manzume tespit edilmiştir. Mecmuadaki 56 manzume incelenmiş ve daha önce incelenen 2 *Divançe* nüshası ve mecmuada bulunmayan 55 manzume tespit edilmiştir. Bu mecmuada bulunan Nâ'îlî'ye ait manzumelerden sadece 1 tanesi *Divançe*'sinin I nüshasında bulunmaktadır. Çalışmanın son aşamasında karşılaştığımız bu manzumeler, tarafımızca çalışılıp Nâ'îlî'nin diğer eserleriyle birlikte toplu olarak yayımlanacaktır.

Çalışmanın her aşamasında yardımlarını görüp birikimlerinden yararlandığım ve her zaman desteğini hissettiğim kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Üzeyir ASLAN'a teşekkür ederim.

Zeliha YERLİ
İstanbul, 2021

ÖZET

Nâ'îlî-yi Cedîd Divançesi [İnceleme-Metin-Çeviri]

Bu çalışmanın amacı, Nâ'îlî-yi Cedîd'in hayatını, edebî kişiliğini ve eserlerini müstakil olarak ortaya koymak ve *Divançe*'sinin yazma nüshalarını çeviriyazıya ve nesre aktararak edebiyat dünyasına sunmaktır. Çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 9851'de ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 417'de kayıtlı bulunan iki nüsha kullanılmış ve nüshalar karşılaştırmalı olarak okunmuştur.

Çalışma iki ana bölümden müteşekkildir. Birinci ana bölüm inceleme bölümüdür ve Nâ'îlî'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri ile Divançe incelemesi olmak üzere kendi içinde iki alt bölüme ayrılır. İkinci ana bölüm ise Divançe metnine ayrılmıştır.

Birinci alt bölümdeki incelemelerden hareketle Nâ'îlî'nin 1823'te Manastır'da doğup 1843'te İstanbul'a geldiği, 1862'de Mısır'a gitmiş olabileceği ve 1876-77'de burada vefat ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kendisinden önce yaşamış ve çağdaşı şairlerden etkilenmiş, Sebk-i Hindî tesirinde şiirler yazmıştır. Divançe ve Kenz-i Nesâyih olmak üzere iki adet eseri vardır. İkinci alt bölümdeki Divançe merkezli incelemeler sonucunda ise şairin şiirlerinde kullandığı şekilsel özellikler, dil ve üslup özellikleri ile muhtevayı oluşturan unsurlar tespit edilmiştir.

İkinci ana bölümde Divançe'nin, çeviriyazılı ve nesre aktarılmış metni verilmiştir. Çalışmanın sonuna Divançe'ye girmeyen bazı şiirler eklenmiştir.

Nâ'îlî hakkında söylediğimiz sözlerin önemli bir kısmı Divançe merkezlidir, Onun şiirlerinden hareketle kendisi hakkında edindiğimiz bilgilerin bir bütünüdür. Zira çeviriyazıya aktardığımız ve nesre çevirisini yaptığımız Divançe, çeşitli yönlerden incelenerek onun hayatı, edebî kişiliği, etkilendiği şairler, tercih ettiği konular hakkında söz söyleme imkanına ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Nâ'ilî-yi Cedîd's *Divançe* [Analysis-Text-Translation]

The aim of this study is to reveal Nâ'ilî-yi Cedîd's life, literary personality and works and to present the manuscripts of his *Divançe* to the world of literature by transferring them to transcription and prose translation. In the study, Istanbul University Library TY. 9851 and in the Ali Emiri Manzum 417 of the Millet Library the two copies registered in were used and the copies were read comparatively.

The study consists of two main parts. The first main section is the analysis section and it is divided into two subsections, namely Nâ'ilî's life, literary personality, works and *Divançe* analysis. The second main part is devoted to the *Divançe* text.

Based on the examinations in the first subsection, it was concluded that Nâ'ilî was born in Manastır in 1823 and came to Istanbul in 1843, may have gone to Egypt in 1862, and died here in 1876-77. He was influenced by poets who lived before him and his contemporary, and wrote poems under the influence of Sebk-i Hindi. He has two works, *Divançe* and *Kenz-i Nesâyih*. As a result of the *Divançe*-based studies in the second subsection, the formal features, language and wording features and the elements that make up the content were determined.

In the second main part, the translated text of *Divançe* and translated into contemporary Turkish is given. At the end of the study, some poems that were not included in *Divançe* were added.

An important part of the words we say about Nâ'ilî is *Divançe*-centered, it is the whole of the information we have learned about him based on his poems. Because *Divançe*, which we have transferred to transcription and today's Turkish, has been examined from various aspects and it has been possible to speak about his life, his literary personality, the poets he influenced, and the subjects he preferred.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ.....	VII
KISALTMALAR	IX
1. GİRİŞ: XIX. YÜZYILA GENEL BAKIŞ	1
Siyasî Durum	1
Edebî Durum	4
1. BÖLÜM: İNCELEME	8
1. NÂ'İLÎ-Yİ CEDÎD, HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ	8
1.1. Nâ'îlî-yi Cedîd'in Hayatı	8
1.2. Edebî Kişiliği	14
1.2.1. Kaynaklara Göre Nâ'îlî'nin Edebî Kişiliği.....	14
1.2.2. Nâ'îlî'nin Kendi Şiir ve Şairliği ile İlgili Değerlendirmeleri.....	15
1.2.3. Şiirinin Anlam ve Söz Yönünden İncelenmesi.....	16
1.2.3.3. Etkilendiği Şairler	25
1.3. Eserleri	34
2. DİVANÇE	37
2.1.Şekil İncelemesi.....	37
2.1.1.Nazım Şekilleri	37
2.1.2.Vezin	39
2.1.3.Kafiye	43
2.1.4. Redif.....	48
2.1.5. Armoni, Ses Çeşitliliği, Söz Tekrarı.....	50
2.2. Dil ve Üslûp İncelemesi.....	53
2.2.1. Söz Varlığı	53
2.2.2. Tamlamalar	53
2.2.3. Cümleler	54
2.2.4. İfade tarzı.....	56
2.2.5. Deyimler.....	59
2.2.6. Bazı Gramer Özellikleri	62
2.2.7. Edebî Sanatlar	64
2.3. Muhteva İncelemesi	71
2.3.1. Dinî Unsurlar	71

2.3.2. <i>Tasavvufî Unsurlar</i>	76
2.3.3. <i>Tarihî ve Efsanevî Unsurlar</i>	83
2.3.4. <i>Şairler</i>	87
2.3.5. <i>Kozmik Unsurlar</i>	89
2.3.6. <i>Musikî Unsurları</i>	92
2.3.7. <i>Tarihler</i>	94
2.3.8. <i>Hicivler</i>	96
2.3.9. <i>Sosyal Şikayetler</i>	100
2.3.10. <i>İşlenen Başlıca Konular</i>	101
SONUÇ	109
2. BÖLÜM: METİN-ÇEVİRİ	111
1. Metin Yazımında İzlenen Yol	111
2. Nüsha Tavsifleri	113
1-(A) Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum 417	113
2-(İ) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 9851.	114
2.1 <i>Nüsha Değerlendirmesi</i>	116
ÇEVİRİYAZIYA VE NESRE AKTARILMIŞ METİN	119
[TARİHLER]	120
[GAZELLER]	124
[KİT‘ALAR (HEZLİYÂT)]	150
[FERDLER]	154
EK ŞİİRLER	155
KAYNAKLAR	177

ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ

ا	A, a, E, e
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṭ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	Ḥ, ḥ
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ẓ, ẓ, Ḍ, ḍ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	‘
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, ŋ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v
ه	H, h, a, e
ي	Ī, ī, Y, y

ء	,
آ	Ā, ā
او	Ū, ū

KISALTMALAR

A	Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum Nu. 417.
a.g.e.	adı geçen eser.
a.g.m.	adı geçen makale.
a.g.t	adı geçen tez.
a.g.y.	adı geçen yazar.
AÜDTCF.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
AY.	Arapça yazmalar.
Bk.	bakınız.
bs.	baskı.
C.	cilt.
DİA	TDV İslam Ansiklopedisi'nde merkezde yazılan maddeler için kullanılmıştır.
ek.	Ek şiirler.
F.	Ferd.
G.	Gazel.
h.	Hicrî.
Hz.	hazret(i).
hızl.	hazırlayan(lar).
İ	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. Nu. 9851.
ibn.	İbnülemin Mahmut Kemal İnal.
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi.
K.	kaside
k.	kıt'a.
Kt.	kıt'a-i kebire.
Ktp.	kütüphane(si).
m.	milâdî.

M.	müstezad.
matb.	matbaa.
mec.	mecmua.
mnz.	manzum.
Ms.	Mesnevî.
Nu.	numara(sı).
OSEDAM.	Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
öl.	ölüm(ü).
s.	sayfa.
S.	sayı.
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti.
TDK	Türk Dil Kurumu.
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı.
Tk.	Tarih Kıt'ası.
TY.	Türkçe Yazmalar.
v.	varak.
vd.	ve diğerleri.

1. GİRİŞ: XIX. YÜZYILA GENEL BAKIŞ¹

Siyasî Durum

Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyıla III. Selim'in (1761-1808) saltanatının (sal. 1789-1807) son yıllarında girer.

Nâ'ilî, 1823'te Manastır'da doğduğu zaman Osmanlı tahtında II. Mahmud (1785-1839) oturmaktaydı. Nâ'ilî'nin yaşadığı süre içerisinde Sultan Abdülmecid (1823-1861) ve Sultan Abdülaziz (1830-1876) tahtta bulunmuştur.

XIX. asrın ilk yarısında tahtta, amcası III. Selim ve ağabeyi IV. Murad'ın başına gelen olaylardan sonra hükümdar olan II. Mahmud (sal. 1808-1839) oturmaktaydı. II. Mahmud'un saltanatı darbelerle başladı ve aynı yoğunlukta da devam etti. Devlet Rusya ve İngiltere ile savaş halindeydi (1806). İngiltere ile olan savaş 1809'da Rusya ile olan savaş ise 1812'de yapılan antlaşmalarla sona erdi. Rusya ile yapılan barış Besarabya'nın kaybına ve Ruslar'a önemli haklar verilmesine neden oldu. Sırplar'a özerklik verildi ve bu, diğer halklar arasında örnek bir etki oluşturup milliyetçilik akımı hız kazandı. Rum isyanları başladı ve kısa zamanda bastırılmadı. Cezayir, Fransızlar tarafından işgal edildi ve bu durum sömürgeci cepheden gelen tehlikeyi ortaya koydu. Mısır valisi Mehmed Ali Paşa sorunu ortaya çıktı ve Avrupalı devletlerin müdahalesi ile Boğazlar sorunu da baş gösterdi. Toprakların bir kısmı Mehmed Ali Paşa'ya bırakılırken, Rusya da bir anlaşma ile Boğazlar üzerinde önemli haklara sahip oldu. Daha sonra ise Boğazlar meselesi devletler arası bir konuma sokuldu. II. Mahmud dönemi bu şekilde yoğun dış ilişkiler, isyanlar, antlaşmalar, kayıplar, dış devletlere tanınan haklar gibi olaylarla geçmiştir.

Siyasi açıdan bu şekilde bir tablo çizeceğimiz II. Mahmud döneminde birçok ıslahat da yapılmış ve yenileşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle ıslahatların önünde en büyük engellerden biri olan Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır (1826). Çağdaş bir ordunun teşkiline çalışılmış ve gerek orduyu finanse etmek için gerek diğer devlet işlerini yürütmek için çeşitli nazırlıklar ve kurumlar kurulmuştur. Dil eğitime önem verilmiş ve tercüme odalarının kurulmasının yanında dış ülkelere öğrenci gönderilmiştir. Memur

¹ Bu bölüm hazırlanırken şu eserlerden yararlanılmıştır: Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. bs., İstanbul 1988, s.64-73; 77-78; 129-158.; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, 22. bs., Ankara 2015, s.259-262.; A. Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, 11. bs., İstanbul 2015, s.347-350, 353-356.; Kemal Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 2003, s. 352-357.; Cevdet Küçük, "Abdülmecid", "Abdülaziz" *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1988, s. 259, 263; 179-185., İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXII/I-II, (1988), s. 131-140.

ihtiyacı karşılamak için okullar açılmıştır. Bu dönemde devletin malî durumu ise kötüydü. Böyle bir dönemin padişahı olan II. Mahmud 1839 vefat etti.

Babasının vefatından sonra Sultan Abdülmecid (sal.1839-1861) tahta çıktı. Bu dönemde Mısır meselesinin ikinci safhası baş gösterdi ve vahim bir hal aldı. Devlet ileri gelenleri arasında da rekabet vardı. Bu nedenle Osmanlı donanması Mehmed Ali Paşa'ya teslim edildi. Bu meseleye Avrupa ülkelerinin karışmasıyla Osmanlı bir nevi Avrupa'nın vesayeti altına girdi. Mustafa Reşid Paşa, Avrupa'nın yardımını sağlayacak olan Tanzimat Fermanı'na padişahı ikna etti ve ileri gelenlerin huzurunda bu fermanı okudu. Millî hakimiyet prensibini kapsamayan ve birtakım hakların korunması gibi esasları kabul ederek devlet ve toplum arasındaki ilişkileri belirleyen kanunların çıkarılacağını bildiren bu belge yeni bir devir açtı. Bununla Mısır meselesi çözüldü. Boğazlar hakkında da yeni kararlar alındı ve Osmanlı'nın hakimiyeti kabul edildi. Suriye Lübnan olayları patlak verdi. Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal etti ve bunun üzerine Rusya'ya savaş ilan edildi (1853). Savaş üç yıl sonra imzalanan bir antlaşma ile son buldu. Padişah tarafından Avrupa yararına olan Islahat Fermanı kabul edildi (1856) ve Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma teminatı verildi.

Siyasî açıdan yoğun bir saltanat dönemi geçiren Sultan Abdülmecid, birçok ıslahata imza attı. Batı'yı yakından takip etmiş, tüm hükümet şeklini incelemişti. Hukuk, maliye, askeriye gibi alanları ve daha birçok kurumu denetlemek ve buradaki işleri yürütmek için meclisler kurdu. Devletin en yüksek istişare meclisi de bir meclis bünyesine alındı. Eğitimde önemli adımlar atıldı. Maliyede de önemli ıslahatlar yapılmasına karşın bunlar fayda sağlamadı ve ülkeyi buhrana sürükledi, ipotek ve dış borç yoluna gidildi. Ekonomideki bu durum ve gayrimüslimlere verilen imtiyazlar toplumda kargaşa çıkardı. Tanzimat'ın doğurduğu hoşnutsuzluklar artmaya başladı. Avrupa da Islahat Fermanı'nın gerçekleştirilmediğini öne sürerek Osmanlı'nın üzerine geldi, bir yandan da Rusya'nın sıkıştırılmaları maruz kalan devlette çeşitli kargaşalar baş gösterdi. Böyle bir saltanat süren Abdülmecid, 1861'de vefat etti.

Ağabeyinin vefatı üzerine tahta Avrupa adetlerinden hoşlanmayan ve imparatorluğu kurtaracak yegâne kişi olarak bakılan Sultan Abdülaziz (sal. 1861-1876) geçti. Ekonomik buhranın sınıra ulaştığı, dış devletlerin baskı arttırdığı ve iç karışıklıkların olduğu bir dönemde tahta geçen Abdülaziz Tanzimat'a devam etme kararını bildirdi. Devletin malî durumunu düzeltmek ilk amacıydı ve bu doğrultuda saray da içinde olmak üzere birçok kısıtlama getirdi. Bu kısıtlamalarla durum biraz düzeldi.

Mısır'ın Osmanlı'ya bağılılığını güçlendirmek için Mısır'a gitti. Bu dönemde iç ayaklanmalar gittikçe arttı. Bu ayaklanmalar devlet otoritesini sarstı ve otoritenin yeniden kuvvetlendirilmesi için büyük çaba harcandı, Karadağ'da çıkan ayaklanma bastırıldı. Fakat dış devletlerin bu olayları desteklemesi ise yeni olayların çıkmasına sebep oldu. Abdülaziz Avrupa ülkelerini ziyaret etti ve yabancı ülkelere giden ilk padişah oldu. Bu gezi sayesinde Avrupa ile ilişkiler düzeldi. Fakat Osmanlı bazı halklar konusunda aleyhine olan durumları kabul etmek durumunda kaldı. Rus tehlikesi yeniden baş gösterdi. Balkan milletlerini tahrik eden Rusya, isyanlara sebep oldu ve bu da dış devletlerin de müdahale ettiği bir soruna dönüştü. Bu sırada Abdülaziz tahttan indirildi (1876). Mithat ve Hüseyin paşalar Abdülaziz'e karşı düşmanca bir tavır aldılar ve medrese öğrencilerini kışkırttılar bu olay padişahın sadrazamlığa Mütercim Rüşdü Paşa²'yı, şeyhülislamığa Hasan Hayrullah Efendi'yi, seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa'yı tayin etmesi ve Mithat Paşa'ya verdiği görevle son buldu. Fakat bu paşalar göreve geldikten sonra padişahın tahttan indirilmesine şeriata uygun bir şekil vererek Fetva Emini Kara Halil Efendi'den fetva aldılar ve Abdülaziz'i tahttan indirdiler. Yerine Sultan V. Murad geçti (1876) fakat tahta 93 gün kaldı ve daha sonra tahta Sultan II. Abdülhamid (sal. 1876-1909) oturdu. Abdülaziz dönemi iki döneme ayrılabilir. İlk dönem tahta çıkışı ile 1871'de Ali Paşa'nın ölümüne kadar olan dönemdir. Bu dönemde yönetim Ali ve Fuad paşaların eline kalmış, Tanzimat ve Islahat'ın devamı ile yeni müesseseler kurulmuş, başarılı bir dış politika izlenmiştir. İkinci dönem ise Ali Paşa'nın vefatından padişahın tahttan indirildiği yıla kadar olan dönemdir ve idarede Mahmud Nedim ve Mithat paşalar söz sahibidir.

Abdülaziz, devletin devamındaki çareyi askerî güce sahip olmakta görerek bu uğurda askerî alanda çok harcama yaptı. Ulaşma ve haberleşme alanında önemli gelişmeler oldu. Millî eğitim alanında da gelişme kaydedildi, teknik ve meslekî eğitimde adımlar atıldı. Hukukî ve idarî alanda da önemli atılımlar oldu ve maddelerin çoğu Fransız sisteminden alınan idarî teşkilat kanunu uygulandı. Şer'iyeye mahkemelerinin yanında görev yapacak yeni mahkemeler kuruldu. Medenî kanun vazifesi görececek olan bir kanun hazırlandı. Yabancılar mülk edinme hakkı verildi. Osmanlı Bankası kuruldu. Bu dönemde gelişmeleri yetersiz gören Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suâvi gibi Türk

² Nâ'îlî'nin Mütercim Rüşdü Paşa için yazdığı bir hiciv kıt'ası bulunmaktadır. Bk. k.10.

aydınları yurt dışına gittiler ve Yeni Osmanlılar olarak anıldılar. Dönemi oldukça hareketli geçmiş ve tahttan indirilmiş olan Sultan Abdülaziz, 1876'da vefat etti.

Edebî Durum

Bu dönemde edebiyat, geçen asrın bir devamı gibidir. Bu etki asrın ilk yarısında kendisini daha çok hissettirir. Hayatın her alanında görülen eski yeni ikiliği edebiyatta da ortaya çıkmıştır. Edebiyat eskiden tamamıyla kopmamıştır fakat ortaya çıkan eserler orijinalliğini kaybetmiş ve şairler ileri gelen eski şairlerin tekrarına düşmekten pek öte gidememişlerdir. Edebiyat alanındaki yenilikler, yeni edebiyatın önde gelen isimlerinin eskiyi öğrenerek bu anlayışta şiirler yazmayı sürdürmesiyle daha yavaş seyretilmiş fakat Tanzimat'la birlikte Fransız edebiyatının etkisinde oluşmaya başlayan yeni edebiyatın karşısında gittikçe gücünü kaybetmiştir.

Bu asırda Nedîm'le başlayan mahallî tarz etkisini göstermeye devam etmiş fakat titizlikten uzak, kaba bir dille ifade edilmiş kelimelerin belli bir vezne göre arka arkaya dizilmesinden öte gidememiştir. Bu tarzı benimseyenlerden biri Enderunlu Vâsıf olmakla birlikte bazı şiirleri yukarıdaki tarife uygun bir çizgideyken adından söz ettirmeyi başaracak eserleri de mevcuttur. Şiirlerinde mahallî renkler bulunan bir diğer isim de asrın önemli şairlerinden Keçeci-zâde İzzet Molla'dır fakat o, diğer şairler gibi aşırıya kaçmamıştır. Kasidede Nef'î, diğer şiirlerinde Fuzûlî, Ruhî, Nedîm ve Şeyh Gâlib izinde olan şair, dönemin en başarılı mesnevîsi *Mihnet-keşân*'ı da kaleme almıştır. Tasavvuf, bu dönem şairlerinin beslendikleri önemli bir kaynak olma özelliğini devam ettirmiştir. Dönemde çeşitli tarikatlara mensup olan şairlerin şiirlerinde bu durumun bir getirisi olarak dini-tasavvufî unsurlar sıkça kullanılmış, bu tarz şiirlerin sayısında artış görülmüştür. Tasavvufî ifadeler tarikat mensubu olmayan şairlerde de görülmüş fakat önceki dönemlerdeki şairlerin seviyesine ulaşamamıştır. Bu dönemde dinî-tasavvufî şiirler yazan şairler, Nasır Abdulbâkî Dede, Müştak Baba, Safâyî Dede, Tûrâbî Baba, Şeyh Nazîf ve Osman Şems şeklinde sıralanabilir. Kâzım Paşa ise "âl-i abâ" mersiyeleriyle tanınmıştır.

Bu asırda Sebk-i Hindî geçmiş döneme göre rağbetten düşmüş fakat bu üslûbu kullanmayı Encümen-i Şuarâ'ya mensup şairler sürdürmüşlerdir. Bu üslupta esas olan, ince mazmunlar ve manalar bularak ya da eski mazmunlara yeni anlamlar yükleyerek

yeni hayaller ortaya koymak ve bu hayalleri ifade eden kelimeleri titizlikle birbirine bağlayarak açılması zor tamlamalarla farklı bir düzen ve derinlik içinde vermektir.³

Encümen-i Şuarâ, bu dönemde eski şiire yeniden can verme çabaları doğrultusunda Klasik Türk şiiri adına atılan önemli bir adımdır. 1277 (1861) yılında kurulup 1278'de (1862) dağılan bu topluluğun toplantıları Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evinde yapılmaktaydı. Leskofçalı Galip Bey, Hersekli Ârif Hikmet Efendi, Osman Şems Efendi, Koniçeli Kâzım Paşa, Manastırlı Hoca Salih Nâ'ilî Efendi, Hâlet Bey, Recâizâde Celâl Bey, Yenişehirli Avni Bey ve Üsküdarlı Hakkı'nın devam ettiği toplantılara daha sonra Namık Kemal ve Ziya Paşa da katılmıştır. Ortak zevki paylaşan bir dost meclisi hüviyetindeki bu toplantılarda okunan şiirler üzerine söyleşiler yapılmıştır. Bu meclisin üyeleri olan şairler, eski kültürü iyi bilen, edebî zevki olan, nazım tekniği kuvvetli kişilerdir. Bu şairlerin geçmişten örnek aldıkları ve onların tarzında şiir söyledikleri şairler; Nef'î (öl.1635), Nâ'ilî (öl.1666) ve Fehîm-i Kadîm (öl.1647) gibi şairlerdir. XIX. yüzyıl Klasik Türk şiirinin bazı önemli temsilcileri bu topluluğa mensup olan şairler arasından yetişmiştir. Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî ve Hersekli Arif Hikmet hem Encümen-i Şuarânın hem de XIX. yüzyıl Klasik Türk şiirinin en başarılı temsilcileridir.

Leskofçalı Gâlib, şiirlerinde mübalağa ve fahriyeleriyle Nef'î'yi hatırlatırken söyleyiş bakımından Nâ'ilî-yi Kadîm'i takip etmiştir. Kendisini üstat kabul eden gençlere de bu yolda yürümelerini önermiştir. Sağlam ifadeleri olan Gâlib, bu gücü tasavvuftan alır. Şiirlerinde seçtiği kelimeler ise Şeyh Gâlib'i hatırlatır. Yenişehirli Avnî Bey ise eski söyleyişlerin zamana ayak uydurması gerektiğine inanan bir şair olarak yeni söyleyişler peşinde koşar. Kasidede Nef'î'nin, gazellerinde Fuzulî, Nâbî ve Şeyh Gâlib'in yolundadır. Hersekli Ârif Hikmet, şiir dilini ustalıkla kullanan ve tekrara düşmeden kolaylıkla yazan bir şairdir. Çoğu gazelinde Nâ'ilî-yi Kadîm'e yaklaşıp fakat gazellerinin çok tasavvufî ve hikemî oluşuyla ondan ayrılır. Fahriyeleri Nef'î'yi andırır. Diğer yandan encümen mensuplarını eskilerden ayıran özellikler de mevcuttur. Aralarında eski şiiri tenkit edenler, eski şiire yeni bir soluk getirmek isteyenler, sade Türkçeyi ve halk şiiri tarzını benimseyenler, yeni konular arayanlar, şiirlerine siyasî-sosyal konularla ilgili kavramları taşıyanlar ve bu konuları şiirlerinde işleyenler bulunmaktadır.

³ Sebk-i Hindî hakkında geniş bilgi için Bk. Halil Toker, "Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)", *İlm-i Araştırmalar*, II, (1996), s.141-150.; Sebahat Deniz, "Türk Edebiyatında Hind Üslûbu (Sebk-i Hindî)" *Osmanlı (Ansiklopedisi)*, IX, Ankara 1999, s. 639-648.

Bu asırda divanlarda yer alan nazım türlerinin sayısında da bir değişim olmuştur. Mesnevî, birkaç örnek dışında ihmal edilmiş, çeşitli konularda yazılan uzun mesnevîler görülmez olmuştur. Divanlarda kaside sayısında da önceki yüzyıllara göre bir azalma görülmekle birlikte gazel sayısına göre artmıştır. Dönem kasidelerinde ayrıca bir değişim olarak kasidelerin bütün bölümlerini içeren tam bir kasideye çok az rastlanmakla birlikte kasidenin tüm bölümleri sadece bir memduha sunulan medhiye/maksud şeklinde görülmektedir. Ayrıca bu dönem şairleri memduhlarını daha gerçekçi sebeplerle övmüş ve onların vasıflarını daha gerçekçi olarak ele almışlardır. Kasideler şekil açısından da değişikliğe uğramış, kasidelerde kullanılan Türkçe başlıklar artmıştır. Başta 17. yüzyılın ileri gelen şairlerinden olan Nefî'nin kasidelerine olmak üzere birçok nazire kaside yazılmış, Arapça'dan Türkçe'ye kasideler tercüme edilmiştir. Bu dönemde bir kavramı yüceltmek için de kasideler yazılmıştır fakat bunlar dönem kasidelerini temsil edecek kadar fazla değildir. Gazel türü ise bu yüzyılda işlenmiş ancak sanat değeri yüksek gazellerin sayısında büyük bir düşüş olmuştur. Bu asırda özellikle bentlerle kurulan nazım şekillerine rağbet artmıştır. Bunlar; terci-bend, terkeb-bend, şarkı ve tarih kıt'aları şeklinde sıralanabilir. Şarkı türünün en fazla örneğini Enderunlu Vâsıf vermiştir. Sürûrî ve Refî-i Kâlâyî en fazla tarih düşüren şairlerdir. Eşref Paşa dönemin en fazla kıt'a yazan şairidir, Mahmud Celâleddin Paşa ise rubaîlerinin çokluğuyla dikkat çeker. Şeref Hanım ise çokça müseddes yazmıştır.

Bu dönemde birçok şair yetişmiştir öyle ki eski şiiri sürdüren şairlerin sayısı önceki yüzyıllarla kıyaslandığında az değildir. Matbaanın da varlığıyla birçoğunun divanı neşredilmiştir. Kadın şairlerin sayısında da artış olmuştur. Bunlar arasından en dikkat çekenleri Şeref Hanım, Leylâ Hanım ve Âdile Sultan'dır.

Bu dönemde şair kadrosundaki fazlalığa rağmen geçen asrın şairleri ayarında bir şair yetişememiş ve ortaya nitelikli eserler çıkmamıştır. Bu asır sultanlarından saltanatı asrın başlarına denk gelen edebiyat ve şiirle yakından ilgili III. Selim, İlhamî mahlasıyla şiirler yazmıştır. II. Mahmud da Adlî⁴ mahlasıyla şiirler söylemiştir.

Bu dönemde çağdaşları arasında meşhur olmuş güçlü sayılabilecek isimleri de şöyle sıralayabiliriz; Enderunlu Vâsıf (öl.1824), Keçeci-zâde İzzet Molla (öl.1829), Şeyhülislam Ârif Hikmet (öl.1859), Şeref Hanım (öl.1861), Leskofçalı Gâlib (öl.1867),

⁴ Adlî mahlasıyla şiirler yazan II. Mahmud bir divan tertip etmemiştir. Günümüze ulaşan şiirleri ise sayılıdır.

Yenişehirli Avnî (öl.1883), Hersekli Ârif Hikmet (öl.1903) ve nesir sahasında Âkif Paşa'dır (öl.1845). Bunları Leylâ Hanım (öl.1847), Aynî (öl.1837), Pertev Paşa (öl.1832), Dâniş (öl.1837), Kâzım Paşa (öl.1890), Osman Nevres (öl.1876) gibi şairler takip eder. Ref'î-yi Kâlâyî (öl.1823), Fehîm (öl.1847), Âlî (öl.1856), Lebîb Efendi (öl.1867), Nâ'ilî-yi Cedîd (öl.1876), Hâlet Bey (öl.1878), Celâl Bey (öl 1882), Eşref Paşa (öl.1894), Üsküdarlı Hakkı (öl.1895), Âdile Sultan (öl.1899), Âgâh Paşa (öl.1906) Deli Hikmet (öl.1888) gibi şâirler ise tezkirelerde övgüyle söz edilen asır şairlerindendir.

1. BÖLÜM: İNCELEME

1. NÂ'İLÎ-Yİ CEDÎD, HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

1.1. Nâ'ilî-yi Cedîd'in Hayatı

1.1.1. Mahlası

Arapça isteğine erişmek anlamındaki neyl kökünden istediği şeye erişen, arzu ettiğini ele geçiren, muradına eren anlamındaki nâ'il kelimesine nispet -î'sinin getirilmesiyle oluşturulan Nâ'ilî mahlası, arzu ettiğine ulaşmış, muradına ermiş anlamındadır. Nâ'ilî, 17. yüzyılın ileri gelen şairlerinden Nâ'ilî-yi Kadîm ile karışmaması için Nâ'ilî-yi Cedîd olarak anılmıştır.

1.1.2. Adı

Tam adı Salih Nâ'ilî olan Nâ'ilî-yi Cedîd'in adına kaynaklarda; Hoca Sâlih Nâ'ilî,⁵ Nâ'ilî Sâlih Efendi “Manastır”,⁶ Nâ'ilî Efendi,⁷ Nâ'ilî Arnavud,⁸ Hâfız Sâlih Nâ'ilî⁹ şekillerinde rastlanmaktadır.

1.1.3. Doğumu

Asıl adı, Salih Nâ'ilî Efendi olan Nâ'ilî, 1239'da (1823-24) Manastır'da doğdu.¹⁰ Manastırlı Kazaz Şehâbüddin Ağa'nın oğludur. Manastırlı olması dolayısıyla Manastırlı, Manastırî şeklinde de anılmıştır.

1.1.4. Öğrenimi

İlk tahsilini memleketi Manastır'da yapmıştır. Nâ'ilî, buradaki eğitiminde Hattat Ali Arnavud Efendi'den yazı meşketmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmiştir, bu nedenle Hafız Salih Nâ'ilî Efendi olarak da anılmıştır. Biraz da Arapça okumuştur. Tahsil için

⁵ DİA, “Encümen-i Şuarâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1995, s. 180.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, II, hzl. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 282.

⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 225.

⁸ Habib Efendi, *Hatt u Hattâtân*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Konstantiniyye 1305, s. 176.

⁹ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, C.II, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 1003.

¹⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 1074.; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, hzl. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, C.IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1124.; Fatîh Davud, *Hâtimetü'l-eş'âr*, hzl. Ömer Çifçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 469, Ankara 2017, s. 457. (e-kitap); Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, Matbaa-i Safâ ve Enver, Dersaadet 1312, s. 604.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, C.II, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 1003.

geldiği İstanbul’da ilk olarak Nûrîsmânî Medresesi’nde sonra da Şehid Mehmed Paşa Medresesi’nde öğrenim görmüştür. Şu sözleri o yıllarda söylemiş olmalıdır:¹¹

Dil-puhtegâna medrese ayn-i cahîmdir
Ham suhtelerin cevri azâb-ı elîmdir
Nâdir içinde ehl-i tabîat cem’inin
Cild-i sakîl ü tab’-ı girânı sakîmdir (ek. kt.1)

1.1.5. İstanbul’a Gelişi

Nâ’îlî, 1259 (1843) yılında, 20 yaşında iken “tahsîl-i ulûm-ı âliye eylemek üzere”¹² İstanbul’a gelir. İstanbul’a gelirken şu beyti söylediği bildirilir.¹³

‘aceb mi dūr isem sū-yi vatandaşdan
manaşırda gerekmez ehl-i islām

Nâ’îlî, burada isteyenlere Kur’ân-ı Kerim ve Şifâ-ı Şerif¹⁴ yazarak ve kibar ailelerin çocuklarına ders vererek geçimini sağlamıştır.

1.1.6. Encümen-i Şuarâ’ya Dahil Oluşu

Encümen-i Şuarâ, 1277 yılının sonlarında (Mayıs-Haziran 1861) Hersekli Ârif Hikmet Bey’in Lâleli’de Çukurçeşme’deki evinde teşekkül etmiştir. Her salı devamlı olarak yapılan toplantılar bir seneye yakın sürmüştür. Encümenin reisi Leskofçalı Galib’dır.¹⁵

Nâ’îlî de encümen müdavimleri arasındadır. Encümen-i Şuarâ müdavimleri birbirlerini çeşitli sebeplerle tanımaktadırlar. Nâ’îlî de hattatlığından dolayı diğer bir encümen üyesi olan Mustafa İzzet ile tanışmaktadır. Diğer yandan encümen üyelerinin hemen hepsinin bir şekilde Rumeli’ne bağlıkları vardır. Nâ’îlî de Manastırlı oluşuyla bunlardan biridir. Topluluğun inanış değerleri de bu yakınlaşmanın başka bir sebebidir. Nâ’îlî, Mevlevî’dir. Encümen üyelerinden tarikat mensubu olan şairlerin de hemen hepsinde Mevlevîlik temâyülü vardır. Onu encümene yaklaştıran en temel sebepler ise

¹¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 282.

¹² Fatîn Davud, *a.g.e.*, hzl. Ömer Çifçi, s. 457.

¹³ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁴ Kâdî İyâz’ın (öl. 544-1149), Osmanlı ülkesinde Şifâ-i Şerîf adıyla bilinen, Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber’in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair eş-şifâ adlı eseri. bk. M. Yaşar Kandemir, “eş-şifâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 134-138.

¹⁵ M. Kayahan Özgül, XIX. *Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012, s. 28.

tüm encümen şairlerinde olduğu gibi ortak zevk, edebiyata olan ilgi ve kabiliyet, belli kültür ve anlayışı paylaşma olmuştur.

Diğer yandan Nâ'ilî, diğer Encümen-i Şuarâ üyelerinin ortak sosyal ve siyasi fikirlerini paylaşır. Tanzimat konusunda gençlerin büyük kısmının Frenk taklidi oluşu ve devletin de çeşitli faaliyetlerde Avrupa'ya yaklaşmasına encümen şairleri, tepki göstermiş ve Nâ'ilî de bunlardan biri olmuştur. Kâzım Paşa'nın;

*Politika koydular ad şimdi müdârâyâ kibar
Ser-fürû eylemek Efrenc'e dirâyet gibidir*

matlalı gazeline Nâ'ilî de bir nazire söylemiştir.¹⁶

*Ecnebi millete çeşm-i hakâretle nigâh
Nazar-ı kadr-i ekâbirde cinâyet gibidir (G.13/6)*

Encümen şairlerinin sosyal olaylara olan bakışları şiirlere yansırken (Hersekli: “devlet”, “irtikâb imiş”; Hâlet: “iltimas”, “iflâs” redifli gazeller gibi) Nâ'ilî de bu konuda söz söyleyenlerden olmuştur, “zamânede” redifli gazeli bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁷ Nâ'ilî'nin bu gazeli ortak fikirler ve şikâyetleri gözler önüne serer. Matlaından:

*Ârifsen eyle örfe riâyet zamânede
Şeyhim budur medâr-ı kerâmet zamânede¹⁸*

1.1.7. Encümen-i Şuarâ'dan Ayrılması

Encümen bünyesinden ilk kovulan Nâ'ilî olmuştur. Bu nedenle, Encümen-i Şuarâ'nın dağılmasının ilk sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. İbnülemin, Nâ'ilî'nin aşağıya aldığımız kıt'asını bir mecmuaya kaydetmiş ve kıt'anın üzerine Nâ'ilî'nin bu kıt'ayı encümenden kovulması sonucunda söylediğini bildiren şu notu yazmıştır:

“Nâ'ilî'nin olmak üzere Hoca Hüsnü Efendi Okudu:

Hersekli Ârif Hikmet'in hânesinde Encümen-i Şuarâ teşkîl olunmuş, Nâ'ilî de oraya devâm etmiştir. Muahhiren kendisini kovmuşlar, o da bu kıt'ayı söylemiş.”¹⁹

¹⁶ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁷ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁸ M. Kayahan Özgül, *Osmanlı'nın Hazanında Gazel Dökümü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 417.

¹⁹ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 132.

O y.r.klar ki mukaffâ idi mevzûn idi hep
Şuarâ âciz idi vezn ile mikdârında
Cümlesin eyledi Nâmık d.b.rüyle taktî'
Hikmet-i bî-edebî hâne-yi idbârında (k.3)

Nâ'ilî'nin kovulması iki sebebe bağlanır. Bunlardan ilki Kapıkedhudâsı Yusuf Cemil'in oğlu Direktör Ali Bey'i hicvetmesidir.

Keffe-yi mîzâna urdum sergî-yi 'oşmânîyi
Kimisi fahr ü mübahât ü kimi dîbâ satar
'Âlem olmuş müştêrî yûsuf cemîlî oğluna
İpliği pâzâra çıkmış şimdi istignâ satar (k.7)

Bunun üzerine diğer encümen mensupları itiraz edince hiciv mahiyetinde bir kıt'a (k.9) da encümene yazar. Kovulmasına sebep olabilecek diğer bir olay da Recâî-zâde'yi iğneleyen bir kıt'a yazmasıdır.²⁰

Ahsen-i takvîm-i hilkatte gören erbâb-ı tab'
Hüsnüne meftûn olur lâbüd Recâî-zâde'nin
Düşeli aşkı vekâyî-hâne-i endîşeye
Bâgrına taş basmadır kârı dîl-i âzâdenin (k.2)

Ayrıca Nâmık Kemâl'i hicvettiği bir kıt'ası (k.4) kovulma olayında onun da payı olduğunu göstermektedir.²¹ Nâ'ilî'nin encümenden kovulmasını 1278 (1862) başlarında Leskofçalı Gâlib'in tayini²² takip eder ki Nâ'ilî de bu sıralarda encümenden ayrılmış olmalıdır.

1.1.8. Mısır'a Gidişi

Nâ'ilî, İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra Mısırlı bir asille birlikte Kahire'ye gitmiştir.²³ Burada Farsça okutmuş ve yazı dersi vermiştir. Nâ'ilî'nin orada bir şeylerden rahatsız olduğunu şu beytinden anlayabiliriz.²⁴

Her bâr olur elbette kişi âhara muhtâç
Mısır ehli ne hikmetse serâpâ hara muhtâç (G.5/2)

²⁰ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 134.

²¹ Bu kıt'aların tümü, muhteva özelliklerinin incelendiği bölümde *Hicivler* başlığı altında verilecektir.

²² M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 134.

²³ Nâ'ilî, *Lebîb'in Divanı'nı* bastırmak için Mısır'a götürmüş fakat bir sonuç alamamıştır. (M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 119.)

²⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1074.

Kaynaklarda onun tam olarak hangi yılda Mısır'a gittiğine dair bir bilgi bulunmazken Mısır'da iken kaleme aldığı iki tarih hangi yıllarda orada olduğunu bildirmektedir. Bunlardan ilki Mısır Valisi Saîd Paşa'nın vefatı üzerine yazdığı tarihtir:

Yazdım cenâb-ı mâlike târîh-i fevtini
Vâlî-yi mısır-ı fâside oldu sakar makar (Kt.2)

Mısraın ebced karşılığı 1278'i (1862) göstermektedir. Demek ki Nâ'ilî bu tarihte Mısır'dadır. Buradan, şairin encümenden ayrıldıktan kısa bir süre sonra Mısır'a gittiği sonucuna varabiliriz.

İkincisi ise yine Mısır'daki bir hekime yazdığı "*hezl-gûne bir târîh-i vefâyât*" başlıklı bir tarihtir:

Hîn-i fevtinde dedim Nâ'ilî târîh-i nukat
Lokma-yı mergle âhir hapı yutdı lokmân (Kt.1)

Bu tarih ise 1282 (1866) yılında yazılmıştır. Nâ'ilî bu yıllarda da Mısır'da bulunmaktadır.

1.1.9. Ölümü

Nâ'ilî, 1293'te (1876-77) Mısır'da vefat etmiştir.²⁵ Ölüm sebebi biyografi kaynaklarında geçmemektedir. Habib Efendi'nin Hatt u Hattâtân adlı eserinde Nâ'ilî'nin 1290 yılında vefat ettiği yazar fakat bu doğru olarak kabul edilmez.

1.1.10. Dış Görünüşü ve Kişisel Özellikleri

Nâ'ilî, dış görünüş olarak kumral sakallı, top burunlu, kırmızı yüzlü biri olarak tarif edilir. Âlim şairlerden olan Nâ'ilî; rind meşrep, hoş sohbet ve zarif bir kişiliğe sahiptir. İbnülemin, onun zarafetine delalet eden bir olay olarak, bir mecliste kendisine 'Hoca Efendi rakı içer misin?' diye sorulan soruya 'şişe şişe' cevabını vermesini anlatır. Hiç evlenmemiştir, tecerrüd âleminde yaşamıştır.²⁶

1.1.11. İtikâdî Görüşü

Nâ'ilî, Mevlevî tarikatına mensuptur. Mürşidi, Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Yenişehirli Fenarî Nazif Dede Efendi'dir.²⁷ İbnülemin'in, kaydettiği şiirler içerisinde

²⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s.1074., Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s.281., Mehmet Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. 1003.

²⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1074.

²⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, s. 225.

mürşidi övgüsünde yazılmış bir ramazâniyye (ek. K.1) vardır.²⁸ Onun Mevlevî olduğunu gösteren bir gazelinin makta beyti:

Bende-yi monla-yı rûma **Nâ'îlî** besdir bu şân
Tâcî n'eyler tâ ki ber-serdir külâh-ı mevlevî (G.38/5)

1.1.12. *Hattatlığı*

Hatt u Hattâtân adlı eserde adı, Manastırlı oluşundan Nâ'îlî Arnavud olarak geçen Nâ'îlî, Arnavud Ali Efendi'nin öğrencisidir. Otuz kadar Mushaf-ı Kebîr'i görülmüştür. Hattatlıktan çok şiirle meşhur olmuştur.²⁹ Sülûs ve nesih hattaki mahareti elde bulunan eserlerden anlaşılmaktadır. İbnülemin, onun el yazısıyla yazdığı Kur'an-ı Kerim'i bir kişide görmüştür. Nefis bir nesih ile yazıldığını ve çok beğendiğini ifade eder.³⁰ Kendisinde de Nâ'îlî'nin iki sülûs levhası vardır. Birinde tarih olmamakla birlikte بحافظ ketebelidir, diğesinde ise sadece “Nâ'îlî 1277” yazılıdır.³¹

Nâ'îlî de şiirlerinde hattat olduğunu dile getirmiştir:

Hüsn-i hat hüsn-i beyân sâhibi nâdir bulunur
Nâ'îlî gibi sühanver tarafeyni câmi' (G.22/5)

“Ben ki hem âşık u hem şâ'îr ü hem hattâtım
Ben gibi zümre-yi 'uşşakta ender bulunur
Şi'rimin her biri lü'lü'-yi şehvâr gibi
Dahı gencîne-yi sînemde ne cevher bulunur
Hüsn-i hattımda niçe şîve-yi nûkte muzmer
Hatt-ı dil-ber gibi ki bûy-i mu'anber bulunur
Hattımın hüsnüne bak şi'rimin ârâyışine
Kangı âşıkda begim böyle hünerler bulunur” (ek. G.9]

İbnülemin, buradaki ifadeleri nedeniyle, Nâ'îlî'nin yazısını şiirinden daha kıymetli gördüğünü söylemiştir.³²

²⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 1075.

²⁹ Habib, *Hatt u Hattâtân*, s. 176.

³⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 227.

³¹ Levha için Bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, s. 226. Ayrıca Kayahan Özgül, Nâ'îlî'nin hattından çıkan bir Kur'an nüshasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde olduğunu bildirir. (AY. 6647, 323 v., istinsah tarihi: 1273). Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 61.

³² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 1075.

1.2. Edebî Kişiliği

1.2.1. Kaynaklara Göre Nâ'îlî'nin Edebî Kişiliği

Kaynaklarda Nâ'îlî'nin edebî kişiliği hakkında bilgiler bulunmakla birlikte bazı kaynaklarda bu bilgiler çok kısıtlıdır. Fatîn, (ö. 1866-67) tezkiresinde sadece “haylice eş'ârı vardır.”³³ demiştir. Bursalı Mehmed Tahir, (ö. 1925) “şairleri şairâne yaratılışının delîlidir.”³⁴ der. İbnülemin, (ö.1957) “Eş'ârı emsaline nispetle üstadanedir. Hecivde ileri gidenlerdendir. ‘Ehl-i mâna tumturak-ı lâfza etmez itinâ’ dediği halde manzumelerinde ‘turturak-ı lâfz’ e itinâ etmiştir.”³⁵ der. Şairin kendini tavsif ettiği bir manzumesinden örnek verir:

*“Bir de hecvetmeğe açılma mübârek ağzım
Dil uzatsam birine hâli mükedder bulunur
Düşmeni tiği zebânım ile mecrûh ederim
Sîneler cerh eder nîze vü hançer bulunur
Bende yok havf-i vezîr ü gam-ı şeyhülsilâm
Avn-ı bârî ile yârî-i peygamber bulunur” (ek. G.9)*

İbnülemin, Nâ'îlî'nin heccav yönünü, zamanın vükelâsını yerdiği bir manzumenin nakaratıyla göstermektedir:

*“Kalmamıştır içlerinde ehl-i din
La'netu'llâhi aleyhim ecma'in”*

İbnülemin, Mısır valisi Said Paşa hakkında tuhaf bir vefat tarihi (Kt.2) ve Fatîn hakkında da tuhaf kıt'aları (k.5, k.6) olduğunu söylemektedir. Bazı kişileri isim vermeyerek hicvettiği (G.4/5) gibi şiirleri içinde hiciv mahiyetinde ifadelere (G.32/5) yer verdiği de görülmektedir.³⁶

İbnülemin, -hattatlık bahsinde de sözünü ettiğimiz gibi- yazısını şiirinden daha kıymetli gördüğünü belirttiği Nâ'îlî için, Habîb'in Nâ'îlî hakkında söylediği “hattatlıktan ziyade şiirle iştihar etmiştir.” ifadelerini aktararak “Nailîyi tanıyanlar, yahud bazı şiirlerini görenler, onun hattat olduğunu bilmezler. Sülûs ve nesih yazıları gibi eş'ârı da pek güzeldir.”³⁷ demiştir.

³³ Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-eş'âr*, s. 457.

³⁴ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 282.

³⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1074-1075.

³⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 1074-1075.

³⁷ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, s. 228.

Muallim Naci (öl.1893) ise Nâ'ilî'den, Nâ'ilî-yi Kadîm bahsinde söz eder. Naci, Nâ'ilî için "XIX. asır şairlerinden olan meşhur Hoca Nâilî, buna nisbetle ehemmiyetsiz kalır. Hoca, mahlâsdaşının bir gazeline söylediği nazirede:

*Müncelî subh-ı ezel taraf-ı bünâgûşunda
Muhtefî şâm-ı ebed zülf-i siyeh-pûşunda*

Matlânı asrın edebiyatçılarına bir dereceye kadar beğendirebilmiş ise de:

*Yârsuz nûş edilen câm-ı Cem 'în Nâ'ilîyâ³⁸
Ne dolusunda safâ var ve ne de boşunda*

Maktâ ile cümlesini tebessüme mecbur etmiş idi." der³⁹ ve bu ifadelerin altında "Adıyla çağrılmasına ve icâbet etmesine rağmen, pek çok kişi ismiyle müsemmâ değildir." Manasında Arap harfli bir ifadeye yer verir.⁴⁰

1.2.2. Nâ'ilî'nin Kendi Şiir ve Şairliği ile İlgili Değerlendirmeleri

Nâ'ilî kendi şiiri ve şairliği ile ilgili görüşlerini genellikle gazellerinin mahlas beyitlerinde dile getirmektedir.

Şiir söylemek Nâ'ilî'nin yaratılışında vardır ve sahip olduğu bir hoşluktur.

şî'rden gayrı halâvet kalmadı tab'ımda hîç
tatlı cânım **nâ'ilî** kıldı gam-ı eyyâm telh (G.7/5)

Nâ'ilî, sözün anlamını verebilenlerin tumturaklı sözden kaçınmadıkları dile getirirken, aynı zamanda onlardan biri olduğunu da sezdirmektedir. Zira Nâ'ilî de tumturaklı söz söylemekten kaçınan bir şair değildir.⁴¹

ehl-i ma'nî tûmturāk-ı lafza étmez imtinā
nâ'ilî erbāb-ı 'ışkır ışılāhı başkadır (G.10/1)

Nâ'ilî'nin eline mahsus olan şiir kitabı ancak hikmetli sözlerle örülmüş feyizli bir kumaştır. Nâ'ilî hikmetli ve feyizli sözleri olan bir şairdir.

nâ'ilî destîne tab'a-yı muhassas ancak
hikmet-ārā-yı sühan-bâfte-yi kâle-yi feyz (G.19/5)

³⁸ Bu mısra Divançe nüshalarında "yârsız nûş olunan câm-ı cem'îñ **nâ'ilî**" şeklindedir. Bk. G.35/5.

³⁹ Mehmed Celâl ise Nâ'ilî'den söz ederken onun bu naziresini örnek verir ve "Nâ'ilî-yi Kadîm'in bir gazeline yazdığı şu nazire ne latiftir." ifadelerini kullanır. (Mehmed Celâl, a.g.e., s. 604.)

⁴⁰ Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 55, 1. bs., Ankara 1986, s. 259.

⁴¹ İbnülemin bu beyitteki "imtinā" kelimesini "itina" olarak aldığından beytin anlamı değişmektedir ve bu değişim sözü edilenin tam tersi bir durum oluşturmaktadır. (Bk. Kaynaklara Göre Nâ'ilî'nin Edebî Kişiliği.) Bu nedenle beytin "imtinā" kelimesiyle okunması daha doğru görülmektedir.

Nâ'ilî, güzel söyleyişlere sahip bir şairdir. Onun gibi güzel yazıyı ve güzel söyleyişi birleştiren nadir bulunur.

hüsn-i haṭ ḥüsn-i beyân şāḥibi nâdir bulunur
nâ'ilî gibi sūḥanver ṭarafeyni cāmi' (G.22/5)

Nâ'ilî'nin şiiri okunduğunda dinleyenler şiirin etkisiyle hep bir ağızdan konuşmaya başlarlar. Onun şiiri duyanları hayran bırakır.

bir terennümle bu nazmı okusa nâ'ilîyâ
şahñ-ı gülzâra şalar gulgule bülbül tevfiḳ (G.26/7)

Nâ'ilî aynı zamanda duygularını sade söyleyişle dile getirmekte de başarılıdır. Sade bir dil kullanarak da şiirler yazabildiğini gösterir. Şiirini saf, temiz olarak niteler.

nâ'ilî bu gâzel-i pâkimi görseydi lebîb
dêrdi kim benzedi şimdi sūḥana güftârıḡ (G.28/6)

Güzel söz söyleyenler arasında dünya meşhurdur. Bunun sebebini sevgiliye olan muhabbetine bağlar.

ṭab'ım olalı nâ'ilî ol māha heves-kār
meşhūr-ı cihân oldu sūḥan-dân arasında (G.34/6)

Nâ'ilî, âlemde adı şair diye çıktığı için dünyanın gözüne batar.

nâ'ilî mânend olursuḡ dîde-yi devrâna dâḡ
çıkmāsun nāmıḡ şaḡın 'âlemde şâ'irdir dēyü (G.33/5)

1.2.3. Şiirinin Anlam ve Söz Yönünden İncelenmesi

1.2.3.1. Anlam Yönünden İncelenmesi

Nâ'ilî'nin şiirlerinde anlam giriftir. İçerice geçmiş hayaller anlamı ilk bakışta gizlemektedir. Hatta bazen şairin aslında hangi anlamı kastettiğini anlamak güçleşmektedir. Onun şiirlerindeki hayali soyut ve somut durumlar birleşerek oluşturur.

Aşağıdaki beyitte de böyle bir durum söz konusudur. Sevgili gonca gibi dudağını şarap kadehine yaklaştıracak olursa bülbül gül bahçesi meclisini birbirine katacaktır. Burada yaklaştırma ifadesi somut anlamıyla kadehten bir yudum almak şeklinde düşünülebilirken gelenek çerçevesinde sevgilinin dudağının şarap olması dolayısıyla bu yaklaştırma hayali, soyut manada dudakların şarap vasfına sahip olması şeklinde de anlaşılabilir.

gölşen-i bezmi katar birbirine kılsa qarın
ğonce-yi la'lini cām-ı müle bülbül tevfiķ (G.26/4)

Aşağıdaki beyitte ise şairin, ikinci mısradaki *gül* ve *tevfiķ* kelimelerinin ikinci anlamlarını da beyitteki bağlama uygun şekilde kullanması karşımıza iki farklı okuma çıkarmaktadır. Şöyle ki ağlayan bülbülün daha sonra Allah'ın yardımıyla gülmesi temennisi verilirken diğer yandan da bu kısım, güle bülbülün uygun olacağı şeklinde de anlaşılabilir. Bu, şair için ustalıklı bir kullanım olmakla birlikte anlamı da bu şekilde ikiliğe sokmaktadır.

'āşıkā girye gerek dil-bere nāz ü hānde
'andelīb ağlaya yā rab güle bülbül tevfiķ (G.26/6)

Şair şiirlerindeki iç içe geçmiş hayalleri, bir beytinde açıkça ifade etmekte ve bundan kendisi de şaşkınlık duymaktadır. Derin bir hayalle örülmüş beyitte peçe ile örtülü olan, sevgilinin yüzünün güzelliğinin yansımasıdır. Şairin hayret içinde hayret olarak nitelediği bu durumu hayalde canlandırmak oldukça güçtür. Zira beyit tasavvufi bir düşünceyle kurgulanmış ve tecelli⁴² ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla Nâ'ilî'nin şiirlerine girift manalar yükleyen bir unsur da aşağıdaki beyitte olduğu gibi tasavvuf olmuştur.

hayret ender-hayreti seyr eyledim āyīnede
'aks-i hüsn-i şüretiñ kılmış niķāb eyler hiçāb (G.2/3)

Şu beyitte ise yine anlam girifttir. Tamamen soyut düşüncelerle örülmüş olan beyitte hayalin sınırları zorlanmıştır. Şarabın hararetinden dolayı ateşten bir peçe örtmüş gibi olan sevgilinin saf dudağından kadeh, kadehten ya da onun bu cezbeden görüntüsünden de şarap utanmaktadır. Şarabın ateş peçeli sevgiliden mi yoksa kadehten mi utandığı belli değildir. Şair tarafından kasıtlı yapılmış bu hareket şiiri zorlaştırmaktadır.

tāb-ı meyden ol perī āteş-niķāb olmuş yine
la'l-i nābından kadeh āndan şarāb eyler hiçāb (G.2/4)

Nâ'ilî'nin çok sade bir söyleyişle ifade ettiği şu beyti ise anlam açısından aynı sadelikte değildir. Şair, uykuyu göz hapsine alarak rahatsız edip ona yaptıklarını sabah tekrar uykuya göstermek istemektedir. Buradaki uykuyu göz hapsine alma durumu birçok

⁴² Bk. Muhteva İncelemesi, "Tecelli" s. 93.

farklı şekilde anlaşılmaktadır zira göz hapsine alınan uykuya sabah yaptıkları gösterilecektir. İlk okuyuşta kişinin zihninde hiçbir şekilde bir resim yaratmayan bu sözler, üzerinde durulduğunda da birçok farklı hayali akıllara getirmektedir. Şair, yeni bir hayal ortaya koymak uğrunda kurduğu hayalin derinliklerine indikçe anlamı zorlaştırmıştır. Seçtiği ifadelerle bize bu sözlerin altında yatan anlamları aktarmaktadır fakat bu sözler, hayali doğru bir şekilde canlandırmakta yetersiz kalmaktadır.

alayım kahr ile göz habsine bîzâr édeyim
baña étdiklerini göstereyim h^vāba şabāḥ (G.6/2)

Nâ'ilî farklı hayaller peşindedir. Aşağıya aldığımız beyit böyle bir amaçla kaleme alınmıştır. Tat almasını bilenlere sevgilinin taze dudağının lezzetli olduğunu söylerken nasipsiz âşığın damağına her lezzetli olan şeyin uymayacağını dile getirmektedir.

ehl-i mezāk-ı 'ışka leb-i la'l-i ter lezîz
uymaz demāğ-ı 'āşık-ı nā-kāma her lezîz (G.9/1)

Nâ'ilî, somut ifadeleri soyut bir anlam yaratacak şekilde kullanmaktadır. Aşağıya aldığımız beyitte böyle bir durum söz konudur. Şair, emellerinin fidanının kökünden kurduğu için ah eserlerinin taze yemişini yıllar geçse de görmediğini dile getirmektedir. Bu ifadede ilk beyitteki kökünden kurumuş fidan ile ikinci beyitteki taze yemiş aynı hayale hizmet ederken yine ilk beyitte soyut bir bağlamda emellerin yok oluşu söz konusudur ve ikinci beyitteki ah ifadesiyle başka bir hayal oluşturur. Bu iki bağlamda somut bir ifade ile kökünden kuruyan bir fidanın meyve vermemesi karşılanırken soyut bir ifade ile de arzulanan şeye ulaşamama durumunda çekilen ahın sonucunda bir şey elde edilememesi vurgulanmaktadır.

meger hūşīde olmuş tā kökünden naḥl-i āmālim
ki ben nev-bāre-yi āşār-ı āhı yıl geçer görmem (G.30/4)

Nâ'ilî anlamı etkileyen söz oyunlarına da başvurmaktadır. Aşağıya aldığımız beyitte ikinci mısradaki *ne* 'aceb ifadesi beyte iki anlamıyla da uyum sağlamaktır.

o cefā-pîşeyi sevdim seveli ağlıyorum
hîç dēmez kim ne 'aceb nā'ilî ḥālā ağlar (G.11/8)

Nâ'ilî şiirlerinde ıztıraba da yer vermektedir. Özellikle âşıkane gazellerinde bu duygu yer bulmaktadır. Aşağıdaki beyitte göğsün bütünüyle gam ateşiyle dolup sabrını

erittiğini ve bunun sonucunda da gözünden daima elemelerin göz yaşının acı geldiğini dile getirmektedir.

sîne pür-süz-ı gamum oldu eritdi şabrımı
kim gelür her dem gözümde girye-yi âlâm telh (G.7/3)

Şair, isteklerini gerçekleştirmek yolunda gurbete düşmüş ve burada kalmıştır, bu durumun yarattığı ıztıraptan kurtulmak için yardım istemektedir.

arzū-yı kām ile düşdüm diyār-ı gurbete
pā-füşürd-i vādī-yi şevk-i fütād oldum meded (G.8/2)

Sevgiliden ayrı olmanın verdiği dertle içtiği tatlı şeyin acı olduğunu dile getiren şair, kötülere onun içinde bulunduğu acının lezzetli geleceğini dile getirmektedir. Şair, ruhu ve düşünceleri üzerine kurduğu hayalleri derinleştirip ızdırabını ortaya çıkarmaktadır.

derd-i firāk-ı yār ile nîş oldu nûşumuz
nā-hoş mizāca elbet olur telhımız lezîz (G.9/3)

Nâ'ilî, şiirlerinde mübalağalı ifadelerle oluşturduğu farklı hayaller de ortaya koymaktadır. Göz yaşlarıyla etrafını göremeyecek kadar dolu olan gözlerini ele alan şair, sevgilinin hayaline geçit veren köprüünün yine sevgilinin kaşları olduğunu dile getirmektedir. Yaşla dolu gözlerin sevgiliyi görmesini sağlayan şey sevgilinin kaşlarıdır.

hayāl-i yāra göz yaşım geçit verdi ki çeşimde
hilāl ebrûları çifte kemerli bir pül olmuşdur (G.12/4)

Şair, sevgilinin güzelliğini anlatırken başvuru olan ay ve güneşi, onların niteliklerinin çok daha fazlasını taşıyan sevgilinin yanağıyla kıyaslamış ve sevgilinin güzelliğini karşılayan bu iki unsur, ondan utanır hale gelmiştir.

hüsñ ü ānından o mähîñ mäh-tāb eyler hicāb
pertev-i mihr-i ruhundan āfitāb eyler hicāb (G.2/1)

Nâ'ilî, yine farklı sayabileceğimiz bir hayalinde meclisin mumu gibi sabaha kadar yandığını ve bu yanıktan dolayı ortaya çıkan gönül dumanının sabah güneşe yanık yarası olacağını dile getirmektedir. Öyle ki güneşi yakacak kadar yanmıştır.

şem'-i meclis gibi yandım bu gece tā-be-şabāh
dāğ olur dūd-ı dilim mihr-i cihān-tāba şabāh (G.6/1)

Nâ'ilî geleneğin getirdiği durumları şiirlerinde kendine özgü hayallerle kullanmaktadır. Sevgilinin yok hükmündeki ağızını cömertlikle birleştirmiş ve cömertliği de ortadan kaldırmıştır.

fem-i dilber gibi teng oldı kerem dā'iresi
ya'nî birleşdi kerem ile 'adem dā'iresi (G.39/5)

Nâ'ilî'nin şiirlerinde tasavvuf da yer tutar. Şair, zaten Mevlevî'dir ve Mevlevîlik ile ilgili şiirlerin yanında tasavvuf düşüncesiyle yazdığı şiirlerine de rastlanmaktadır. Aşağıya aldığımız beyitte, hünerin Hakk'ın dışındaki her şeyin izini mahvetmek olduğunu yoksa her hafta yüzünü tıraş etmenin hiçbir şey ifade etmediğini vurgulamaktadır. Hüner, görünüşü kusurlardan arındırmaktan ziyade iç alemi temizlemekten geçer.

māsivā-yı naķş göñülde mahv etmekdir hüner
yohsa her hefte yüzün zāhid terāş etmek 'abeş (G.4/4)

Nâ'ilî'nin rıza kapısında kararlı ol ki Hak seni başka kapılara muhtaç etmesin dediği şu beyti de yine tasavvufi anlayışla kaleme alınmıştır.

şābit-ka-dem ol nā'ilīyā bāb-ı rızāda
haķ eylesin tā ki der-i digere muhtāc (G.5/5)

Aşağıdaki beyitte ise şair, âşığın gönlünün ayna gibi berrak ve vasıflar otağının sırrına mahzar olması gerektiğini dile getirmiştir.

'āşıkıñ sīnesi āyīne gibi şāf gerek
mażhar-ı sırr-ı serā-perde-yi evşāf gerek (G.27/1)

Nâ'ilî'nin duygularını derinlikli hayallere dalmadan aktardığı da olur. Güzellik bahçesinin tazeliğidir ve kendinden geçmiş durumdadır, hevesli gönlü ise goncaya düşen bir çiğ tanesidir.

āb u tāb-ı gülşen-i hūsnūz serāpā cezbeyiz
gonce-yi hūrşide şebnemdir dil-i meyyālīmiz (G.15/3)

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin meclisinde anılan bir âşığın sevincini doğrudan dile getirmektedir.

nā'ilī kimdir dēyü ağıyārdan etmiş su'āl
müjdeler ēy dil ki bezm-i yārda yād olmuşuz (G.14/5)

Nâ'îlî, yeri geldiğinde de hikmetli söz söyleyen bir şair olmuştur. Tevâzûnun ne yüksek bir rütbe olduğunu dile getirdiği beytinde, insan cihan sultanı da olsa yere muhtaç demektedir.

fehm eyle tevâzû ne büyük rütbedir el-ḥaḳ
sulṭan-ı cihân olsa da insân yere muḥtâc (G.5/3)

Nâ'îlî'nin rindâne ifadeleri de bulunmaktadır. Cihanın serserisinin bu köhne konakta, dünyanın içinde bulunduğu devirden kurtuluşu ve selâmeti başkadır dediği şu beyti bu özelliğindedir.

ḥane ber-düş-ı cihânıḡ bu ribât-ı köhnede
rûzigâr-ı dehrden fevz ü felâḡı başkadır (G.10/5)

Şair, şarabın haram olmasıyla helalden yana ümitsizliğe düşmektedir.

şarâb-ı 'ışḡla medhûş mey ḥarâm oldu
dirîḡ o rinde ki oldu ḥelâlden me'yûs (G.16/2)

Nâ'îlî, hicve sık başvuran bir şairdir. Doğrudan yazdığı hiciv kıt'alarının yanında heccav yönünü şiirlerine de taşımaktadır. Doğrudan yazdığı hicivlerinde daha sert bir ifade kullanan hatta müstehcen ifadelere dahi yer veren şair, gazellerinin içindeki yergi mahiyetindeki ifadelerinde bu açıklıktan kaçınır. İsim vermediği fakat birilerini yerdiği çok açık olan şu beytinde böyle bir durum söz konusudur. *Balık baştan kokar* atasözüyle başlattığı beyitte bir şeyin bütünüyle düşüncesiz şekilde baş etmeye çalışmanın anlamsız olduğunu ifade etmektedir.

çok balıḡ başdan ḡoḡar dërler meşeldir **nâ'îlî**
hey'et-i mecmû'aya bî-maḡzî baş étmek 'abeş (G.4/5)

Nâ'îlî, meclisinde şair değil sözden anlayan bir kişi bile olmadığını dile getirirken de hiciv oklarını birilerine doğrultmaktadır.

ḡam yémezdim meclisimde **nâ'îlî** bârî hemân
bir söz aḡlar âdem olsa şâ'ir olmuş olmamış (G.17/5)

Nâ'îlî, şiirlerinde sosyal konulara da değinmektedir. Dönemindeki siyasî ve sosyal değişikliklerde toplumun maruz kaldığı durumları şiirlerine taşıdığı olmuştur. Böyle şiirlerinde yarattığı hava hep karamsardır. Nâ'îlî'nin şair Kâzım'ın *gibidir*⁴³ redifli şiirine yazdığı nazire bunlardan biridir. Şairin, bundan sonra âlemin iyileştirilmesini ümit etmek can çekişme halinde iyileşme ummak gibidir, dediği şu beyti bu naziredendir.

⁴³ Bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 809-810.

ba‘dezīn ‘ālemin ıslāhını me‘mūl etmek
hālet-i nez‘ide ümmīd-i ifākat gibidir (G.13/7)

Tüm bunların yanı sıra Nâ‘ilî, şiiirlerinde Klasik Türk şiiiri geleneğine uygun benzetmeler ve hayaller ortaya koymuştur. Aşağıya aldığımız beyitte, sevgilinin gözünü harami olarak niteleyerek merhamet dilemektedir.

ēy harāmī çeşmine düşmüş nigāh-ı merhamet
gamze ruḥṣat vēr olsun rū be-rāh-ı merhamet (G.3/1)

Şair, sevgilisine içinde bulunduğu durumun haberini sabah rüzgarıyla göndermektedir.

nā‘ilīde komadı ‘ışk eşeri āha mecāl
söyle ēy bād-ı şabā ḥālını aḥbāba şabāḥ (G.6/5)

Nâ‘ilî, papağanlara ayna arkasından konuşmayı öğretme durumu ile ilgili kurduğu hayalde ise onu konuşturacak bir güzellik aynasının olmadığını, böyle dudağı bağlı kaldığına konuşan papağanın ağladığını söylemektedir.

yok bir āyīne-cemālim ki beni söyl etsün
beste-leb kaldığıma tūṭī-yi gūyā ağlar (G.11/3)

Nâ‘ilî’nin şiiirlerinde mübalağa ve tezat sanatı dikkat çekecek yoğunluktadır. Şiiirlerinde diğer edebî sanatların aksine bu iki sanatın geniş kullanımı dikkat çekmektedir. Mübalağa sanatının açık bir şekilde kendini hissettirdiği aşağıdaki beyitte şair, ne kadar çok ağladığını dile getirmek için tüm âlemin gözüne suyla yapılmış bir resim gibi göründüğünü dile getirmektedir.

‘ālem gözüme nakş ber-āb oldu serāpā
ağlar tırurum zār ü zebūn dīdelerinden (G.32/4)

Nâ‘ilî, şu beyitte inleyen gönlünün dumanını göğün en yüksek noktası olan arşa ulaştırdığını söylerken yine mübalağa yapmaktadır.

nā‘ilī bilmem ḥaber-dār oldu mı ol meh-likā
‘arşa peyvest eyledim āh-ı dil-i nālānımı (G.37/5)

Aşkın ateşi durmadan akan bir ateş selidir ve bu feyizle hareket eden alevler yanık yarasını güneşe dönüştürmektedir.

sūz-ı ‘aşkım ki olur āteş-i seyyāle-yi feyz
dāğımı ḥūrşīd eder şu‘le-yi cevvēle-yi feyz (G.19/1)

Nâ'îlî, tezat sanatına yer verdiği şu beytinde var olan bin ahı ve bin inleyişine karşı sevgiliye tesir edecek nefesi olmadığını dile getirmektedir.

biñ nāle-yi şeb-hîz ü biñ āh-ı seherim var
te'şîr edecek yāre meger kim nefesim yok (G.25/4)

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin azarlarken vefa gösterdiğini dile getirerek tezat oluşturmaktadır.

'itāb içinde vefā şeh-levendime mahşûş
o nāzikāne edā dil-pesendime mahşûş (G.18/1)

Şu beyitte de tezat, alemin kırdığı hatırı, şairin iyileştirmesi üzerine kuruludur.

ta'n u sitemle 'ālem eder hātırım şikest
ben mūmiyā-yı kerīm ile şağlar ağlarım (G.31/4)

1.2.3.2. Söz Yönünden İncelenmesi

Nâ'îlî'nin şiir dili ince ve naziktir. Şiirlerinin bu özelliği onun derin hayalleri ve ince anlamları aynı titizlikle aktarmasına olanak sağlamaktadır.

müncelî şubh-ı ezel taraf-ı bünāgūşunda
muhtefî şām-ı ebed zülf-i siyeh pūşunda (G.35/1)

Nâ'îlî'nin şiirlerinde bolca terkip bulunur bu terkipler 3'lü, 4'lü, 5'li, 6'lı şekilde olabilmektedir. 3'lü terkiplere daha fazla rağbet etmiştir. Şairin bir beyitte terkinin yanı sıra birçok bağlaç kullandığı da görülür. Bu durumlar kimi zaman sözü algılama konusunda güçlük yaratmaktadır.

acı şu dola bî-mey bilmem 'aceb gerdün-ı dūn
zevk ü 'ayş ü nūş-ı 'ālem şubh telh ü şām telh (G.7/2)

tā be-mahşer ser be-bālīn-i der-i hum-hānedir
lāy-h'ārī meşrebiñ vaqt-i şabāhı başkadır (G.12/2)

ehl-i dil sīne-tehī-yi mey-i kām olsa dağ
neş'e-yi feyz-i şafā var dil-i pūr-cūşunda (G.35/4)

Nâ'îlî'nin şiir dili aynı zamanda ağır ve külfetlidir. Süslü ifadeler kullanmaktan kaçınmaz.

nā'îlî destiñe tab'a-yı muḥassas ancak
hikmet-ārā-yı süḥan-bāfte-yi kāle-yi feyz (G.19/5)

Nâ'îlî'nin sade dile temayülü de vardır. Bu dil anlayışıyla da şiirler yazmıştır. Onun sade Türkçe'ye meyletmesinde şair Lebîb'in de etkisi vardır.⁴⁴

bâde yok meclisde dil-ber hâzır olmuş olmamış
neş'esiz diller cemâle nâzır olmuş olmamış (G.17/1)

ol bülbül-i şeydâ-şifatım kim bu cihânın
bâğında bahârında gülünde hevesim yok (G.25/5)

kūyun tolanmadan ne kaçarsın iki gözüm
erbâb-ı 'ışkın elde degildir irâdeti (G.36/3)

Mübalağa ve tezat dışındaki edebî sanatlarla, aynı ölçüde rağbet etmeyen Nâ'îlî, ahengi sağlama noktasında zengin rediflerden yararlanmaktadır. Nâ'îlî'de redif kullanımı oldukça yaygındır.

derd-i 'ışkın gam-ı dünyâyı unutturdı başa
bil ki endîşe-yi 'uqbâyı unutturdı başa (G.1/1)

ây harâmî çeşmine düşmüş nigâh-ı merhamet
gamze ruşat vēr olsun rû be-râh-ı merhamet (G.3/1)

sûz-ı 'aşkım ki olur âteş-i seyyâle-yi feyz
dâğımı hûrşîd eder şu'le-yi cevvalē-yi feyz (G.19/1)

Nâ'îlî, şiirlerinde deyimlere sıklıkla başvurur. Deyimler, onun söylemek istediği sözü kısa ve öz bir şekilde ifade etmesine yardımcı olur. Şairin kullandığı deyimlerin büyük çoğunluğu günlük hayatta kullanılan deyimler olmakla birlikte içlerinde sık karşılaşılmayan deyimler de mevcuttur.

biñ müselmâna deger 'indimde bir dil-cû şanem
gönlüm eglensün de yârim kâfir olmuş olmamış (G.17/2)

gam degildir çeşm-i hûn-rîzi dökerse kanımı
müşkül oldur gamzesi târâc eder îmânımı (G.37/2)

Nâ'îlî, deyimleri kullanırken kelimelerin sözlük ve deyim anlamlarını kullanarak ifadesine birden fazla yön kazandırır. Hatta bazen sesteş kelimelerden oluşan deyimleri kullanarak bu durumu bir üst seviyeye taşır:

cenâb-ı pîr-i muğânın ayağına düşdüm
ki étmesün beni şaff-ı ni'âlden me'yûs (G.16/3)

⁴⁴ Bk. Muhteva İncelemesi, "Lebîb", s. 100.

Nâ'îlî'nin şiirlerinden takip ettiğimiz yukarıdaki bilgiler ışığında onun, Sebk-i Hindî'den⁴⁵ etkilendiğini ve bu üslûpta şiirler yazdığını söyleyebiliriz. Nitekim encümen bünyesinde, Leskofçalı Galib ile başlayan şiir dilinin konuşma dilinin üstünde özel bir yapıda olması, öğrenmek ve anlamak için de özel bir çaba harcanması gerektiğini savunan fikir, Sebk-i Hindî'ye yönelmeye sebep olmuştur. Bu düşünceden etkilenenlerden biri de Nâ'îlî olmuş ve bu anlayışla şiirler kaleme almıştır. Şair, yine encümen bünyesinde Lebîb'in başını çektiği sade dil anlayışının etkisi altında da şiirler yazmıştır. Bunların dışında, kayda değer oranda olmamakla birlikte, gazellerinde sosyal konulara değindiği de gözlemlenmiştir.

Şairin edebî kişiliğini ortaya koyduğumuz bu bölümde, onun diğer bir eseri olan Kenz-i Nesâyih'i de zikretmekte fayda vardır. Bir şerh hüviyetindeki bu eser, sade bir dille yazılmış ve eserde süslü ifadelerden kaçınılmıştır. Dönemin getirdiği ağır dil özelliklerine bu eserde rastlanmaz. Hikemî üslûpla kaleme alınan eserde Nâ'îlî, samimi bir hava sunar. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda şairin bu eserde farklı bir tarz benimsediğini söyleyebiliriz. Fakat şairin şiirlerini incelediğimiz kısımda öğüt verici nitelikteki beyitlerini sade ve anlaşılır bir şekilde kaleme aldığını gördüğümüz için onu bu üslûba yönlendiren şeyin eserin bir şerh çalışması olmasının yanı sıra biraz da konu olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.3.3. Etkilendiği Şairler

Nâ'îlî, Klasik Türk Edebiyatında yaygın bir gelenek olan ve kendi döneminde de yoğun bir şekilde devam eden nazirecilik geleneğini sürdürmüştür. Kendinden önceki şairlere olduğu gibi kendi dönemindeki şairlerin şiirlerine de aynı vezin, kafiye ve redifle eda, anlam ve hayal benzerliği çerçevesinde şiirler kaleme almıştır.⁴⁶ Nâ'îlî, örnek aldığı şairlerin beğendiği şiirlerinden şekil, anlam ve hayal bakımından yararlanmıştır. Kimi nazirelerinde bu çerçeveye tümüyle uyan Nâ'îlî'nin, bu şartlardan herhangi birini yahut ikisini ihmal ettiği de görülmektedir. Bu nedenle onun bazı şiirlerine, gerçekten nazire olarak kaleme almış olsa bile, tespit aşamasında çekimser yaklaşmış, daha sağlam örnekler üzerinden sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

⁴⁵ Sebk-i Hindî ve özellikleriyle ilgili Bk. Sebahat Deniz, "Türk Edebiyatında Hind Üslubu (Sebk-i Hindî)", *Osmanlı (Ansiklopedisi)*, IX, s. 639-648.

⁴⁶ Nazire ile ilgili geniş bilgi için Bk. M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire-*, Akçağ Yayınları, 1. bs. Ankara 2006.

Nâ'îlî'nin şiirlerinde, etki yahut şiirin nazire olduğunu belirtme açısından, doğrudan Sebk-i Hindî'nin Türk Edebiyatı'ndaki temsilcilerinin adı anılmaz. Nâ'îlî, gazellerinin başına kime nazire olduğuna dair bir not da düşmemiştir fakat XIX. yüzyılda eski şiir geleneğini devam ettiren şairlerin Nâ'îlî-yi Kadîm, Fehîm-i Kadîm ve Şeyh Gâlib gibi şairlerden etkilendiği bilgisiyle⁴⁷ bu üç şairin divanları tarafımızca taranmış, nazire olan gazeller vezin, redif, kafiye ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır. Bizim amacımız burada Nâ'îlî'nin etkilenmiş olabileceği şairleri ortaya koymak olduğundan inceleme, fikrimizi ispatlayacak çerçevede sınırlı tutulmuştur. Bu konuda bütünlüklü bir çalışma yapıldığında ve nazire olabilecek şiirler her yönüyle değerlendirildiğinde etkinin boyutu da ortaya çıkacaktır. Şu anki tespitlerimize göre *Divançe*'de Nâ'îlî-yi Kadîm'in 3, Fehîm-i Kadîm'in 4, Şeyh Gâlib'in ise 1 gazeli üzerine yazılmış 8 adet nazire bulunmaktadır. *Divançe*'de bulunan 1 gazel de birebir olarak Nâ'îlî-yi Kadîm'in *Divanı*'nda tespit edilmiştir.

Nâ'îlî-yi Kadîm'in:

Rûh yok savma 'anun pîr-i 'abâ-pûşunda
Hâl var meykedenün rind-i kadeh-nûşunda (G.322/1)⁴⁸

matlaıyla başlayan gazeline Nâ'îlî-yi Cedîd:

müncelî şubh-ı ezel taraf-ı bünâgûşunda
muhtefî şâm-ı ebed zülf-i siyeh pûşunda (G.35/1)

matlaıyla başlayan bir nazire söylemiştir. Zira her iki gazel de *fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün* kalıbıyla yazılmıştır, redif ve kafiyesi aynı olmakla birlikte *pûşunda*, *cûşunda* gibi bazı kafiye kelimeleri de aynıdır. Yine seçilen diğer kelimeler ve muhteva açısından bazı beyitlerde model şiirin etkisi görülür.

Nâ'îlî-yi Cedîd'in:

cilvegerdir şîve-yi idbâr ile âmâlimiz
mihre ammâ nâz eder pîrâye-yi iqbâlimiz (G.15/1)

matlalı gazeli ise yine Nâ'îlî-yi Kadîm'in:

⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 257., İsmail Ünver, *a.g.m.*, s. 133.; A. Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s. 354.

⁴⁸ Haluk İpekten, *Nâilî-i Kadîm Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 616, Ankara 2019. (e-kitap)

*Nükte-perdâz-ı dehândur zebân-ı kâlümüz
Tercemân-ı sırr-ı gaybîdür lisân-ı hâlümüz (G.137/1)⁴⁹*

matlalı gazeline naziredir. Her iki gazel de *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Redif ve kafiyesi aynıdır. *âmâl, ikbâl, hâl, meyyâl* gibi kafiye kelimeleri aynı olmakla birlikte Nâ‘ilî, Nâ‘ilî-yi Kadîm’in kullandığı kelimeleri, tamlamaları doğrudan kendi şiirine almış hatta bazı mısraları neredeyse olduğu gibi taşımıştır. Şöyle ki Nâ‘ilî-yi Kadîm’in yukarıya aldığımız beytinin ikinci mısraını Nâ‘ilî-yi Cedîd, şu şekilde kullanmıştır:

*vâkıf-ı râz-ı nihânız gamze-yi gammâzdan
tercümân-ı gaybî lâl eyler lisân-ı hâlîmiz (G.15/2)*

Nâ‘ilî-yi Kadîm’in:

*Hem gedâ-yı kûy-ı fakruz hem şeh-i iklîm-i nâz
Şîve-i idbârdur pîrâye-yi ikbâlümüz (G.137/3)*

dediği beytini, Nâ‘ilî-yi Cedîd adeta bölerek iki beyit meydana getirmiştir. Söz konusu beyitler, biri yukarıya aldığımız matla beyti diğeri ise makta beytidir:

*hem gedâ-yı kûy-ı fakrız hem şeh-i ‘âlî-cenâb
bende-yi molla-yı rûmuz râyegândır mâlimiz (G.15/7)*

Nâ‘ilî-yi Kadîm’in gazeline nazire olduğunu düşündüğümüz başka bir gazel de tıpkı model şiir gibi *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Matla beyitlerini aşağıya aldığımız gazellerde, redif ve kafiye aynı olmakla birlikte *âgyâr, âzâr, güftâr* gibi bazı kafiye kelimeleri de benzerlik göstermektedir. Ayrıca kullanılan diğer benzer kelimeler de dikkat çekmektedir.

Nâ‘ilî-yi Kadîm:

*Yine âgûş-ı murâdında mısun agyârı
Kim kucar mûy-miyânun kim öper ruhsârı (G.203/1)*

Nâ‘ilî-yi Cedîd:

*gül-i nâzikter iken dîdelerinde yârı
diken oldum çıkası gözlerine âgyârı (28/1)*

⁴⁹ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 392.

Ayrıca Nâ'îlî-yi Kadîm'in *Dîvânı*'nda, Nâ'îlî-yi Cedîd'in *Divançe* nüshalarının her ikisinde de bulunan bir gazel tespit edilmiştir.⁵⁰ Nâ'îlî-yi Cedîd'in *Divançe*'sinde yer alan,

sevdiğ görünc ol büt-i âyîne-ṭal'atı
ḳurbânıñ olduğum nice gördüğ muḥabbeti (G.36/1)

matlalı gazel Nâ'îlî-yi Kadîm'in *Divânı*'ndaki 389 numaralı gazelle birebir aynıdır.⁵¹

Diğer yandan bu etki, gazellerde düşünce ve hayal noktasında kendisini hissettirmektedir. Nâ'îlî-yi Kadîm'in gazelleri incelendiğinde onun, Nâ'îlî-yi Cedîd üzerindeki etkisi kendini hissettirir. *Divançe*'de bu durumun birçok örneği vardır. Mesela Nâ'îlî'nin, “Kölesini hoş tutan bakışları efendime özgüdür, karşılıksız sevgi tahtasını kırık gönlüme bağlar.” dediği şu beyti:

cebîre-bend-i 'avâtıf éder şikeste dili
niğâh-ı bende-nüvâzı efendime maḥşûş (G.18/2)

Nâ'îlî-yi Kadîm'in “Senin sürekli olan iyiliğin ve sonsuz cömertliğin sürekli niyaz ehlinin kırık gönlünü sarmakla meşguldür.” dediği şu beytiyle ortak bir hayalin ürünü gibidir.

Masrûf-i cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdır
Lutf-i demâdemün kerem-i bî-nihâyetün (K.29/17)

Nâ'îlî'nin, yine aynı dikkatle baktığımız bir gazelinde de benzer bir durum söz konusudur. Beyitlere ayrı ayrı bakıldığında kendini ele veren bu etki, aşağıdaki beyitler arasındaki ilişki gibi gazelin bazı diğer beyitlerinde de görülebilmektedir.

Nâ'îlî-yi Cedîd:

derd-i 'ışkıñ ğam-ı dünyâyı unutturdu baña
bil ki endîşe-yi 'uḳbâyı unutturdu baña (G.1/1)

⁵⁰ Bu gazel, İbnülemin'in Nâ'îlî'nin öğrencesinden kaydettiği şiirler içinde de bulunmaktadır. bk. İbn. 02801: 94^a.

⁵¹ Bu durumda bazı tahminler ortaya çıkmaktadır: Nâ'îlî, takipçisi olduğu Nâ'îlî-yi Kadîm'in bu gazelini beğenmiş ve kendi şiirleri arasına almış olabilir ya da *Divançe* nüshalarını kaleme alan müstensih/müstensihler mahlastan ötürü bu şiiri Nâ'îlî-yi Cedîd'in sanarak onun şiirleri arasına dahil etmiş olabilir. Ancak her iki durumda da şiir, Nâ'îlî-yi Cedîd'e ait görünmüyor. Zira XVII. yüzyıl şairlerinden Nâ'îlî-yi Kadîm'in, Nâ'îlî-yi Cedîd henüz hayatta bile değilken oluşturulan *Divan* nüshalarına (Bk. Haluk İpekten, *Nâilî-i Kadîm Divânı*, s. 7) ona ait bir şiirin girmesi mümkün değildir.

Nâ'îlî-yi Kadîm:

*Dile çîñ-i cebîñün zülf-i pür-tâbı unutturdu
Hurûş-ı mevc-i hayret bîm-i girdâbı unutturdu (G.364/1)*

Nâ'îlî'nin etkilendiğini nazirelerinden tespit ettiğimiz bir başka isim ise yine XVII. yüzyılın diğer bir ileri gelen Sebk-i Hindî şairi Fehîm-i Kadîm'dir.

Aşağıya matla beyitlerini aldığımız gazellerin ikisi de *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* kalıbıyla yazılmıştır, ikisinin de redif ve kafiyesi aynıdır. *Nâzır, zâhir, kâfir, şâir*, gibi kafiye kelimeleri ortaktır. Söyleyiş ve kullanılan kelimeler arasındaki benzerlik dikkat çeker.

Fehîm-i Kadîm:

*N'eyleyem dil her hünerde mâhir olmuş olmamış
Zûr ile ilzâma dehri kâdir olmuş olmamış (G.139/1)⁵²*

Nâ'îlî:

*bâde yok meclisde dil-ber hâzır olmuş olmamış
neş'esiz diller cemâle nâzır olmuş olmamış (G.17/1)*

Bazı beyitlerde muhteva ortaklığı görülürken Nâ'îlî, Fehîm-i Kadîm'in bazı ifadelerini de kalıp olarak kendi şirine taşımıştır. Nâ'îlî'nin matla beyti ve Fehîm'in aşağıya aldığımız beytinde böyle bir durum söz konusudur:

*Her visâlün firkati var her huzûrun gaybeti
Ġam yimem mecliste dilber hâzır olmuş olmamış (G.139/5)*

Aşağıya beyitlerini aldığımız gazeller ise *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün* vezniyle yazılmış olup redifleri bakımından aynıdır. Kafiye bakımından farklı olan gazeller; muhteva, söyleyiş, kullanılan kelimeler açısından benzerlik göstermektedir.

Fehîm-i Kadîm:

*Pervâz idemem bâg-ı ruha bîm-i hayâdan
Murg-ı nazar-ı 'âşıkam ammâ ki perüm yok (G.166/2)*

⁵² Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 44, Ankara 1991.

Nâ'îlî:

pervâne-şîfat âteşe yansam da sesim yok
ol kâfile-sâlâr-ı ğamım kim ceresim yok (G.25/1)

Aşağıya matla beyitlerini aldığımız diğer gazeller ise *mefâ 'lün mefâ 'lün mefâ 'lün mefâ 'lün* kalıbıyla yazılmıştır. Redifleri aynı fakat kafiyeleleri farklıdır. Muhteva ve söyleyiş açısından benzerlik gösterirler.

Fehîm-i Kadîm:

Ten-i kâfur-ı tab'umda göñül pejmürde olmuşdur
Semenderdür ki ebr-i berf içinde mürde olmuşdur (G.86/1)

Nâ'îlî:

açılmış dâğlar sînemde bir bir gül gül olmuşdur
derûnum şerheden hulkum şaçaklı sünbül olmuşdur (G.12/1)

Nâ'îlî'nin:

'olur tecellî-yi 'ışk-ı ilâhdan mahzûz
cemâl-i yâra olanlar nigâhdan mahzûz (G.21/1)

matlalı gazeli, Fehîm-i Kadîm'in:

Müdâm olur leb-i la'li şarâbdan mahzûz
'Aceb 'aceb ki ola şu'le âbdan mahzûz (G.150/1)

matlalı gazeline nazire olabilir. Zira ikisi de *mefâ 'ilün fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün* vezniyle yazılmış olup redif bakımından benzerlik gösterir.

Nâ'îlî'nin, Klasik Türk şiirinin son büyük şairlerinden olan Şeyh Gâlib'den de etkilendiği şiirlerinden takip edilmektedir. Aşağıya beyitlerini aldığımız gazeller; vezin, kafiye, redif bakımından aynı olmakla birlikte çıkış noktasının aynı düşünce olduğunu hissettiren beyitler de içermektedir. Gâlib'in *Divânı*'nda bu şekil özellikleriyle yazılmış iki gazel bulunur.⁵³ Bunlardan biri muhteva olarak Nâ'îlî'nin gazeline daha uygun olmakla birlikte diğeri de matla beyti açısından Nâ'îlî'nin gazeliyle benzerlik gösterir:

Şeyh Gâlib:

Bir sohbet-i mihr imiş anı subh eder izâh

⁵³ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 429, Ankara. (e-kitap)

īmān-ı seher küfr-i şebistān arasında (G.297/4)

*Dil hayli zamān kalmışdı vālih ü hayrān
Gerdūn ile bir āfet-i devrān arasında⁵⁴*

Nâ'ilî:

*dil kaldı ruḥ u zülf-i perīşān arasında
bilmem ne yapar küfr ile īmān arasında (G.34/1)*

Şeyh Gâlib:

*Pür-hūnî-i pīrāhen-i Yūsufdan al evreng
Hem-reng-i mahabbet görün ihvān arasında (G.297/3)*

*Tā nesh edicek hükmünü hat hātem-i la'lin
Çok cilve geçer mūr u Süleymān arasında (G.297/2)*

Nâ'ilî:

*bu ḥüsn ü leṭāfetle sen oldıkca bedīdār
çok fitne kopar yūsufum ihvān arasında (G.34/4)*

*herkes edemez ḥātem ile 'ālemi teshīr
bir sır var idi mühr ü süleymān arasında (G.34/5)*

Aşağıya matla beyitlerini aldığımız gazeller ise vezin ve kafiye yönünden uyuşmazlar. Ancak redifleri aynıdır ve her iki gazelde de muhteva açısından benzerlikler söz konusudur. Bu nedenle gazeller arasında bir nazire ilişkisi olmasa bile bir etkilenmenin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁵

Şeyh Gâlib:

*Mezāk-ı aşika zehr-i gam ü itāb lezīz
Gelir dimāgına mestin velī şarāb lezīz (G.43/1)*

Nâ'ilî:

*ehl-i mezāk-ı 'ışka leb-i la'l-i ter lezīz
uymaz demāğ-ı 'aşık-ı nā-kāma her lezīz (G.9/1)*

⁵⁴ Bu gazel Divan'da gazellerin sonunda Na-tamam gazel başlığı altında bulunmaktadır, numaralandırılmamıştır.

⁵⁵ Fehîm-i Kadîm'in de aynı redifle yazılmış bir gazeli (G.44) vardır. Vezin ve redif yönünden benzemeleri Şeyh Gâlib'in gazelinin buna nazire olduğunu düşündürür. Nâ'ilî'nin gazeli ise her ikisine de sadece redif bakımından benzemekle birlikte hayal açısından daha çok Gâlib'i takip ettiği görülür.

Çağdaşı Arif Hikmet'in yayımlanmış bazı gazelleri incelendiğinde de Nâ'îlî'nin, onun 2 gazeline nazire söylemiş olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıya matla beyitlerini aldığımız model şiir ve nazireler; vezin, kafiye, redif bakımından ortaktır.

Arif Hikmet:

*Geçdi hazān-ı gamla dem-i nev-bahār hayf
Geldi zāmān-ı nāle-i şūriş-medār hayf*⁵⁶

Nâ'îlî:

*kıldı dünyāyı baña sevdā-yı zülfi tār hayf
'ālem olmuşken cemālinden tecellīzār hayf (G.34/1)*

Ârif Hikmet:

*Hilye-i dāniş olur zībīş-i nev-kāle-i feyz
Yoksa revnak veremez cāhile pergāle-i feyz*⁵⁷

Nâ'îlî:

*sūz-ı 'aşkım ki olur āteş-i seyyāle-yi feyz
dāğımı hūrşīd ēder şu'le-yi cevvēle-yi feyz (G.19/1)*

Ârif Hikmet'in şiirleri arasında *müfredler* kısmında bulunan şu beyti ise Nâ'îlî'nin *-dir dēyü* redifli gazeliyle vezin ve redif bakımından aynıdır. Bazı ortak kelimeler ve söyleyişteki benzerlik de dikkat çekmektedir.

Ârif Hikmet:

*Hālını arz eylemekten ihtirāz eylerdi dil
Gamze-i hūn-rīz-i çeşmin āh katildir dēyü*⁵⁸

Nâ'îlî:

*and içerdim çeşmine yārın ki sāhirdir dēyü
ğamzesi kıldı şehādet 'ayn-ı kāfirdir dēyü (G.33/1)*

Aşağıdaki beyitlerde ise Nâ'îlî'nin, Ârif Hikmet'in şiirinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Veznin aynı, kafiye'nin farklı olduğu şiirlerde mısraın yarısını kaplayacak kadar uzun olan redif, son kelimesi hariç olmak üzere, ortaktır.

⁵⁶ M. Kayahan Özgül, *Hersekli Ârif Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi: 33, 1. bs. Ankara 1987, s. 96.

⁵⁷ *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁸ *a.g.e.*, s. 145.

Ârif Hikmet:

*Hüsn-i yâre behcet-efzâdır o zülf ü hâl ü ruh
Mehtâb-ı gülşen-ârâdır o zülf ü hâl ü ruh*⁵⁹

Nâ'îlî:

*maḥẓ-ı şûr ü şer ü tuḡyândır o zülf ü ḥâl ü ḥaṭṭ
şâm ehli dênse şâyândır o zülf ü ḥâl ü ḥaṭṭ* (G.20/1)

Nâ'îlî, Kâzım Paşa'nın da bir gazeline nazire söylemiştir. Gazellerde; vezin, kafiye ve redifler aynı olmakla birlikte benzer kelimelerin kullanımı da dikkat çekmektedir. Ayrıca konu itibarıyla da belli bir düşünceye hizmet etmektedirler.

Kâzım Paşa:

*İntizâr aşık-ı nâ-kāmına firkat gibidir
Merd-i me'yûsa teselli de şemâtet gibidir*⁶⁰

Nâ'îlî:

*yâra baş egme ulu'l-emre itâ'at gibidir
âşıka zülfünje bend olma riyâset gibidir* (G.13/1)

Nâ'îlî, Ziya Paşa'nın:

*Müselsel bir esârettir zarûret her hükûmette
Ki sultan nâzıra nâzır da hizmetkâra tâbî'dir*⁶¹

beytinden etkilenmiştir ki “muhtaç” redifli gazelinin matla beytinde bu etkinin izleri görülür.

*dil dil-bere dil-ber dil-i ğam-pervere muḥtâc
şâh 'askere 'asker daḡı ser-'askere muḥtâc* (G.5/1)

Tüm bunların yanı sıra Nâ'îlî, *Divançe*'de Kâzım ve Lebîb'in⁶² isimlerine yer verir. Bu durum, adı geçen şairlerin onun üzerindeki etkisini gösterir. Mevlevîlik övgüsünde kaleme aldığı *-dir külâh-ı mevlevî* redifli gazeli de kendinden önceki Mevlevî

⁵⁹ a.g.e., s. 140.

⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nde (s. 283) Nâ'îlî'nin şiirlerinden örnek verdiği kısımdaki beyti (*mütekebbirlere kibr etme tasadduk sayılır/ zâlîme cevri ü ezâ kılma ibâdet gibidir.*) İbnülemin, Son Asır Türk Şairleri'nde (C. II s. 819) Kâzım'a ait olarak göstermektedir. Nâ'îlî'nin *Divançe*'sinin I nüshasında bulunan “gibidir” redifli gazelde de bu beyit yoktur. (G.13) İbnülemin'in kaydettiği şiirler içindeki aynı gazelde yine bu beyit bulunmamaktadır. (İbn. 02801: 97^a) Ayrıca Kayahan Özgül'ün Osmanlı'nın Hazanında Gazel Dökümü (s. 416-417) adlı kitabında bir mecmuadan (İbn. 2893) aktardığı bu gazel bulunmakla birlikte sözü geçen beyit bulunmamaktadır. Bu nedenle beytin Nâ'îlî'ye ait olmadığı kuvvetle muhtemeldir.

⁶¹ M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, s. 232.

⁶² Bk. Muhteva İncelemesi, “Şairler”, s. 99.

şairleri takip ettiğini göstermektedir. Zira bu redifle farklı dönemlerde yazılmış birçok şiir bulunmaktadır.⁶³ Bunlardan biri de Nâ'îlî'nin üslup olarak da takip ettiğini söyleyebileceğimiz Şeyh Gâlib'dir. Onun divanında da bu redifle kaleme alınan bir gazel (G.316) bulunmaktadır.

1.3. Eserleri

Kaynaklarda Nâ'îlî'nin iki adet eseri zikredilir. Bunlardan ilki *Divan*'ıdır. Fakat *Divan*'ı, Trabzon valisi Kadri Bey'e Farsça dersleri verdiği sıralarda, onun Haydarpaşa'daki evinde olup burada çıkan bir yangın sonucu evle birlikte yanmıştır.⁶⁴

Bugün ise elimizde Nâ'îlî'nin 60 şiirini ihtiva eden *Divançe*'si bulunmaktadır.

Nâ'îlî'nin *Divançe*'sinin iki adet nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Millet Kütüphanesi'nde Ali Emirî manzum 417'de kayıtlı *Dîvân-ı Nâ'îlî-yi Cedîd*, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY. 9851'de kayıtlı *Manastırlı Nâ'îlî Dîvânı*'dır.⁶⁵

Bunların yanı sıra Nâ'îlî'nin öğrencilerinden Keçecizâde Reşâd Bey'e verdiği gazellerini İbnülemin, görmüş ve bir mecmuaya⁶⁶ kaydetmiştir. Bunlarla beraber İbnülemin, kendisinde gazel, kaside, müstezad, terkiib-bend, manzume, vefat tarihleri, hiciv ve hezil manzumeleri ve kıt'aları olmak üzere bir divançe teşkil edebilecek 75 şiiri daha olduğunu aktarır.⁶⁷ Bu şiirlerin birçoğu *Divançe* nüshalarında bulunmaktadır. Ancak *Divançe* nüshalarına girmemiş şiirlerle de karşılaşmıştır. Bu mecmuada, *Divançe* nüshalarında bulunmayan 1 adet kaside, 1 adet terkiib-bend, 1 adet tarih, 13 adet gazel ve 2 adet de kıt'a bulunmaktadır.⁶⁸ Kaside, "ramazaniyye" olarak kaleme alınmıştır. Nâ'îlî bu kasideyi mürşidi övgüsünde yazmıştır. "Şeyh Nazîf-i Mevlevîye Ramazaniyye" başlığını taşıyan kaside 43 beyitten müteşekkil olup aruzun *fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün* kalıbıyla yazılmıştır. Terkiib-bend, 7 bendden oluşur ve her bend vasıta beyti dahil

⁶³ Bk. Nilgün Açıık, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 146, 338, 339, 343, 354, 372.

⁶⁴ Böyle bir divanın olduğunu Memduh Fâik'in, Nâ'îlî'nin Divanı üzerine şiir söylemesi ispatlar:
Bu Dîvân-ı Cenâb-ı Nâ'îlî-i nûkte-perverdir
Sûhan-sencân-ı asra bir güzide armağandır bu
Kıyâmetler koparmış kameti vâfında hûbânın
Becâdır dense dîvân-ı haşreden bir nişandır bu (M. Kayahan Özgül, XIX. Asrın Özel Bir Mahfeli Olarak *Encümen-i Şuarâ*, s. 60.)

⁶⁵ *Divançe*, ayrı bir bölüm olarak inceleneceği için bu kısımda eser hakkında bilgi verilmemiştir.

⁶⁶ İbn. 02801: 85^a-101^b.

⁶⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, II, s. 1075.

⁶⁸ Bu manzumelere metin bölümünde, *Divançe* metninden sonra, "Ek Şiirler" başlığı altında yer verilmiştir.

olmak üzere 6 beyittir. Toplamda 42 beyitten oluşan terakib-bendin, bendlerinin kafiye şeması aa, ba, ca, ... şeklindedir. Aruzun *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kıt‘a-i kebîre şeklinde yazılmış vefat tarihi, ‘İşkî Efendi için kaleme alınmıştır. 5 beyitten müteşekkil olan tarihin kafiye şeması xa, xa, ... şeklinde olup aruzun *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Gazellerin, biri (G.8) 5 beyit; üçü (G.1, G.2, G.4) 7 beyit; altısı (G.3, G.5, G.7, G.10, G.11, G.13) 8 beyit; biri (G.6) 9 beyit, biri (G.12) 10 beyit ve biri de (G.9) 16 beyittir. 7 gazel (G.2, G.4, G.5, G.6, G.11, G.12, G.13) *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla; 3 gazel (G.3, G.7, G.8) *mef‘ülü fâ‘ilâtü mef‘ülü fâ‘ilün* kalıbıyla; 2 gazel (G.1, G.10) *mef‘ülün mef‘ülün mef‘ülün mef‘ülün* kalıbıyla ve 1 gazel (G.9) de *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Gazellerin 7 tanesi müzeyyeldir. Zeyller; Şems-i Tebrizî (G.2), Mevlânâ (G.10, G.12, G.13) ve Mevlevîlik (G.3, G.6, G.11) övgüsünde kaleme alınmıştır. Kıt‘aların biri (k.1) aruzun *mef‘ülü fâ‘ilâtü mef‘ülü fâ‘ilün* kalıbıyla yazılmış olup kafiye şeması aa, xa şeklindedir, medrese üzerinden seyreden bir hiciv hüviyeti taşır. Diğeri (k.2) ise *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır ve kafiye şeması xa, xa şeklindedir. Deli Sami adıyla tanınan bir kişiye hiciv amaçlı yazılmıştır.

Nâ‘ilî’nin ikinci eseri ise Kenz-i Nesâiyh’tir. Nâ‘ilî bu eseri, Feriddüddin Attâr tarafından yazılan *Pendnâme*’nin her bir beytinin Türkçe beş beyitle şerhi olarak kaleme almıştır, Kenz-i Nesâiyh olarak adlandırdığı eser, 1294 (1877) yılında Mısır’da basılmıştır.⁶⁹

“Nasihatler Hazinesi” anlamına gelen Kenz-i Nesâiyh⁷⁰, adından anlaşılacağı üzere bir nasihat kitabıdır. Kenz-i Nesâiyh, Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Hüseyin Azmî Dede Efendi’nin (öl. 1893) beş beyitlik methiyesiyle başlar. Daha sonra besmele ile birlikte beyitlerin şerhine geçilir. Yaklaşık 910 beyitten oluşan eserin takriz bölümü “*fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün*”, eserin kendisi ise “*fâilâtün, fâilâtün, fâilün*” vezniyle kaleme alınmıştır. Sonunda “*târîh-i temâm şod in manzume*” başlıklı manzume yer alır. Nâ‘ilî, bu kısımda eserin konusunu, isminin Kenz-i Nesâiyh olduğunu ve 1292’de (1875) tamamlandığını söyler:

⁶⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1075.; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, II, hzl. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, s. 282.

⁷⁰ Eser üzerine 2011 yılında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Osman Emre Miyasoğlu, *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâiyh (Metin-İnceleme)*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

...şeyh-i 'aṭṭār-ı ferīduddīnden
étđim istimdād bir vefk-i meram (b.3)

pendiniñ her beytini beş beytle
eyledim türkice şerhe ihtimam (b.4))

...hakka şükr étđim dedim tārīhini
şerh-i nev kenz-i neşāyih oldu tām (b.11)⁷¹

En sonda esere, çeşitli sebeplerle düşülen tarihler yer almaktadır.

Eserin tamamını dinî-tasavvufî unsurlar oluşturmaktadır. Eserde pek çok dinî kıssa, menkıbe, ayet, hadis ve atasözleri bulunmaktadır.⁷²

Matlaından:

*Hamd-i bî-ḥad Hudā-yi pāk-rā
An ki imān dād müştî hāk-rā*

Evvel āhir 'ālemin ḥamdi tamām
Zatına maḥşūşdur Hāk'ın müdām

Öyle kudret şahibidir ol Hudā
Bir avuç toprağa imān virdi tā

Çün irāde itdi ḥalk-ı āleme
Virdi şüret şüretinden ādem'e

Tıynden ḥalk itdi cism-i ādem'i
Eyledi rūşen anınla 'ālemi

Oldu çün feyz-i ezel-süret-pezīr
Nūr-ı imān ādem'i kıldı münīr⁷³

⁷¹ Osman Emre Miyasoğlu, *a.g.t.*, s. 430.

⁷² Osman Emre Miyasoğlu, *a.g.t.*, s. 13-14.

⁷³ *a.g.t.*, s. 105-106.

2. DİVANÇE

Nâ'îlî Divançesi küçük hacimde bir eserdir. *Divançe*'de bölüm olarak tarihler, gazeller, kıt'alar ve ferdler bulunmaktadır. *Divançe*, tarihler bölümünde 3 kıt'a-i kebîre, 1 kıt'a; gazeller bölümünde 39 gazel, 1 müstezad; kıt'alar (hezliyat) bölümünde 10 kıt'a ayrıca 1 mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzume ve son olarak 5 ferd olmak üzere 295 beyitlik 60 adet müstakil şiirden oluşmaktadır.

Beyit sayısı bakımından *Divançe*'nin en hacimli kısmını 216 beyitle gazeller oluşturmaktadır, bu bölümde 9 beyitlik bir müstezad da bulunmaktadır. Daha sonra 32 beyitlik tarihler, 20 beyitlik kıt'alar gelir ve 11 beyitlik mesnevî şeklindeki bir manzume de kıt'alar içine dahil edilmiştir. En sonda da 5 beyitlik ferdler yer almaktadır.

Nâ'îlî Divançesi aşağıda şekil, dil ve üslup, muhteva açısından incelenmiştir. İncelemede iki nüsha üzerinden hazırlanan metin dikkate alınmıştır.

2.1.Şekil İncelemesi

2.1.1.Nazım Şekilleri

Nâ'îlî Divançesi; mesnevî, kıt'a-i kebîre, gazel, müstezad, kı'ta ve ferd nazım şekillerinden müteşekkildir.

Divançe'de, 1 adet mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzume bulunmaktadır. Bu, sadece İ nüshasında bulunmakla birlikte *Hezliyat* başlığı altında hiciv kıt'alarından sonra yer almaktadır. Manzume 12 beyitten müteşekkildir. Kafiye şeması aa, bb, cc, dd ... şeklindedir. Remel bahrinin *Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün* vezniyle yazılan şiir, her ne kadar mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olsa da bütünüyle mesnevî özelliği⁷⁴ göstermez.⁷⁵ Bu nedenle şiir, mesnevî olarak değerlendirilmemiş, *Divançe* nüshasında bulunduğu başlık altında ele alınmıştır.

Divançe'de 3 adet kıt'a-i kebîre bulunmaktadır. Bunlar tarih manzumeleridir. İkisi vefat tarihi olarak diğeri padişahın bir yerin onarımı için maddî yardımında bulunması

⁷⁴ Mesnevînin özellikleri ile ilgili Bk. Ahmet Kartal, "Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri", *Bilgi*, XIX, 2001, s. 69-119.

⁷⁵ Âmil Çelebioğlu, manzum eserler olarak mesnevînin tasnifini verirken a grubuna; divanlarda, şiir mecmualarında, bazı mensur eserlerin içinde mevcut olan mesnevî şeklinde yazılmış, umumiyetle hacimsiz şiirleri dahil eder ve muhteviyatı belli olan şiirlerin dışında herhangi bir kısa ifade, izah ve tariflerde, hiciv, tarih düşürme, lügaz ve benzerlerinde kıt'ayla beraber mesnevî şeklinden de faydalandığını belirtir. Bu bakımdan bu tür şiirlerin İslamî edebiyatın hikayeleri ve romanları nevinden olan mesnevîlerle aynı kategoriden tasnifinin veya birlikte değerlendirmenin yerinde olmayacağını vurgular. (Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı Sultan İkinci Murad Devri*, hzl. Sebahat Deniz, Dergâh Yayınları, 1. bs., İstanbul 2018, s. 21.)

üzerine kaleme alınmıştır. Vefat tarihlerinden devirde yaşayan bir hekime yazıldığı anlaşılan manzume (Kt.1) 21 beyittir. Matla beyti birbiriyle kafiyeli olmayıp kafiye şeması xa/xa... şeklindedir. Mahlas beyti bulunmaktadır. Mısır valisi Sait Paşa'ya yazılan vefat tarihi (Kt.2) ise 6 beyitten müteşekkildir. Matla beyti birbiriyle kafiyeli değildir ve kafiye şeması xa/xa... şeklindedir. Mahlas beyti bulunmamaktadır. Diğer tarih (Kt.3) ise 3 beyittir, xa/xa... şeklinde kafiyelidir, matla beyti birbiriyle kafiyeli olmamakla birlikte mahlas beyti bulunmaktadır. Manzumelerin ikisi (k.1, k.2) manen tarihtir,⁷⁶ diğerinde ise kıt'anın altında belirtilen tarih çıkmamaktadır.

Divançe'de, 39 gazel bulunmaktadır. Nâ'ilî, Arap alfabesinin her bir harfini kullanarak gazel yazmıştır. *Divançe'de* "r, z, k, m, h, y" dışındaki harflerle sadece birer gazel bulunmaktadır. Gazellerin ekseriyeti 5 beyitten oluşmakla birlikte, *Divançe'de* 6, 7, 8, 9 beyitli gazeller de bulunmaktadır. Gazellerin 7'si müzeyyeldir; zeyllerin 6'sı, Mevlânâ övgüsündedir, diğerinde ise (G.13) dönemin şeyhülislamı anılmaktadır. 1 adet de mahlassız gazel bulunmaktadır. Gazellerin tümü Türkçe'dir. 1 adet gazel de Mevlevîlik övgüsündedir.

Divançe'de 1 adet müstezad nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır. Şiir nüshalarda farklı yerlerde bulunmaktadır. Tek ziyadeli olarak yazılmış müstezadın kafiye şeması aaaa/bbaa... şeklindedir. Asıl müstezad vezni olan "mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbıyla yazılmış olup ziyadeler "mef'ûlü fe'ûlün" cüzü ile oluşturulmuştur.⁷⁷

Divançe'de 10 adet kıt'a bulunmaktadır. Bunlardan biri (Tk.4) tarih kıt'asıdır. Arif Efendi'nin şeyhülislam olması üzerine yazılan tarihte mahlas beyti bulunmaz, matla beyti birbiriyle kafiyeli değildir ve kafiye şeması xa/xa şeklindedir. Diğer kıt'aların 10'u da hiciv mahiyetindedir, bunlarda mahlas beyti bulunmaz. Kıt'aların sekizinin kafiye şeması xa/xa şeklindedir. Diğer iki kıt'anın (k.1, k.6) şeması ise aa/xa şeklindedir.

Divançe'de 5 adet de ferd bulunmaktadır. Bunlar birer beyittir. İkisinin (F.1-2) kafiye şeması -aa- olmakla birlikte diğer üçünün de (F.3-4-5) -ab- şeklindedir.

⁷⁶ Tarih düşürme ve çeşitleri konusunda Bk. Turgut Karabey, "Tarih Düşürme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL İstanbul 2011, s. 80-82.

⁷⁷ Filiz Kılıç, "Müstezad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 2006, s. 148-149.

2.1.2.Vezin

Nâ'îlî Divançesi'nde aruzun 7 farklı kalıbı kullanılmıştır. Nâ'îlî'nin en çok kullandığı kalıp 24 şiirde başvurduğu remel bahrinin *Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün* kalıbıdır.

Tablo 3.1.: *Divançe*'de kullanılan aruz kalıpları, aşağıdaki tabloda en çok kullanılanlardan en az kullanılana göre sıralanmıştır ve kalıpların türler arasındaki dağılımları gösterilmiştir.

Aruz Kalıbı	Gazel	Müstezad	Kıt'a	Ferd	Mesnevî
<i>Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün</i>	16	-	6	2	-
<i>Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün</i>	11	-	6	1	1
<i>Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün</i>	4	1	-	1	-
<i>Mef'ûlü fâ'îlâtü mefâ'ilü fâ'îlün</i>	3	-	1	1	-
<i>Mefâ'ilün fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün</i>	3	-	-	-	-
<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün</i>	2	-	-	-	-
<i>Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün</i>			1		-

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün: G.2, G.3, G.4, G.7, G.8, G.10, G.13, G.14, G.15, G.17, G.20, G.23, G.24, G.33, G.37, G.38, Kt.3, Tk.4, k.2, k.5, k.6, k.7, F.2, F.3.

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün: G.1, G.6, G.11, G.19, G.22, G.26, G.27, G.28, G.29, G.35, G.39, Kt.1, k.1, k.3, k.4, k.8, k.10, Ms.11, F.5.

Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün: G.5, G.25, G.32, G.34, M.40, F.4.

Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün: G.9, G.31, G.36, Kt.2, F.1.

Mefā‘ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün: G.16, G.18, G.21.

Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün: G.12, G.30.

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün: k.9.

Nâ‘ilî’nin vezin kullanım özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Şair, şiirlerinde imâle, zihaf ve vasıla sıklıkla yer vermektedir:⁷⁸

İmâle:

Bazı beyitlerde açık heceler kapalı sayılarak imâle-i maksûre yapılmıştır.

bâde-yi la‘l-leb-i nâbına kanayım bu gece
and içerdim edeyim tevbe mey-i nâba şabâh (G.6/3)

ehl-i mezâk-ı ‘ışka leb-i la‘l-i ter lezîz
uymaz demâğ-ı ‘âşık-ı nâ-kâma her lezîz (G.9/1)

Nâ‘ilî, şiirlerinde imâle-i memdûde (medd) yaparak bazı heceleri bir buçuk okumaktadır:

‘âşık gelmez leb-i şîrînden düşnām telh
bâdeden olmaz mezâk-ı rind-i dürd-âşām telh (G.7/1)

her birinde başka başka hāl vardır nâ‘ilî
ser-keş ü evbâş ü fettândır o zülf ü hâl ü haş (G.20/5)

Şu beyitte ise “hîç” kelimesi vezin gereği tek hece okunmaktadır. Fakat kelime sık kullanıldığından burada yapılan zihaf hoş karşılanabilmektedir:

o cefâ-pîşeyi sevdim seveli ağlıyorum
hîç dēmez kim ne ‘aceb nâ‘ilî hālā ağlar (G.11/8)

⁷⁸

Aruz vezni ile ilgili terimlerde şu eserlerden yararlanılmıştır: Ahmet Doğan, *Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi*, Akçağ Yayınları, 2. bs., Ankara 2013, s. 13-20.; M. Yekta Saraç, *Klasik Türk Edebiyatı Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, 2. bs., İstanbul 2007, s. 208-220.

Uzun ünlüden sonra gelen *nun* harfiyle biten hecelerin bir buçuk hece değerinde okunması kusur sayılır. Nâ'îlî'nin şiirlerinde bu özellikteki hecelerin meddli okunarak bir buçuk hece kabul edildiği görülmektedir.

hübân-ı zamân gülşen-i bî-hâr-ı elemdir
gül-**çîn** merâm olmada ammâ reze muhtâc (G.5/4)

Aynı durumda medd yapmadığı da görülür:

binde bir bî-çâre olmaz mazhar-ı nîm-iltifât
reh-güzârında hezâr**ân** dâd-h^vâh-ı merhamet (G.3/2)

Yekta Saraç'a göre bu durum, şairler tarafından pratikte uygulanmaması dolayısıyla kusur sayılmamalıdır.

Zihaf:

Aşağıdaki beyitlerde yapılan zihaf lar metnin edebî değerini düşürdüğü için kusur sayılmaktadır:

ârzû-yı kâm ile düşdüm diyâr-ı gurbete
pâ-füşûrd-i vâdî-yi şevk-i fütâd oldum meded (G.8/1)

Nâ'îlî, mahlasının geçtiği bazı beyitlerde son heceyi vezin gereği zihaf lı okumaktadır:

sâbit-ka-dem ol **nâ'îlîyâ** bâb-ı rızâda
hâk eylemesin tâ ki der-i digere muhtâc (G.5/5)

ser tâbe-ka-dem garkâ-yi gird-âb-ı muhabbet
bir hâldeyim **nâ'îlîyâ** pîş ü pesim yok (G.25/6)

Şu beyitte ise daha hafif bir hata olarak görülen, İmâle-i memdûde yapılması gereken yerde yapmamaktan ortaya çıkan bir zihaf kusuru vardır:

lezzet-i 'ışkı ne bilsün zâhid-i tel**hîn**-dimâğ
sükkeri eyler mizâc-ı haste-yi sersâm tel**h** (G.7/4)

Vasıl:

bir_ıçim şu kadar emdirse leb-i la'lini yâr
yarın_ahşama dek_imsâk ederim âba şabâh (G.6/4)

ğam yemezdim meclisimde **nâ'îlî** bârî hemân
bir söz_anlar âdem_olsa şâ'ir_olmuş olmamış (G.17/5)

Şu beyitlerde ise vezin gereği vasl yapılmamıştır. Bu, ses kesintisi meydana getirdiği için hoş karşılanan bir durum değildir:

maḥẓ-ı şūr ü şer ü tuğyāndır o zülf ü ḥāl ü ḥaṭ
şām ehli dēnse şāyāndır o zülf ü ḥāl ü ḥaṭ (G.20/1)

pervāne-şifat āteşe yansam da sesim yok
ol kâfile-sālār-ı ğamım kim ceresim yok (G.25/1)

Şairin sıkça kullanıldığını belirttiğimiz bu üç unsura tek bir beyitte de başvurduğunu gösteren örnekler vardır:

yār_ile hem-reng_olan rûy riyā bilmez nedir
büt-perest-i deyr-i iḥlāşın şalāḥı başkadır (G.10/4)

Şair, vezin gereği aynı kelimedede hem zihaf hem vasl yapabilmektedir:

ta'n u sitemle 'ālem éder ḥāṭırım şikest
ben mūmiyā-yı kerīm_ile sağlar ağlarım (G.31/4)

Tahfif

Şair, aslında kapalı olması gereken heceyi açık hâle getirmek için bazı işlemler uygular:

bir şūḥ-ı yaḥūdī-peçe āh oldı bedīdār
pek cāzibesı var
ol ṭurfe-edā nāz u **sitiğnā** ile her bār
'uṣṣāḳı éder zār (M.40/1)

Nâ'ilî'nin şiirlerinde vezin gereği bazı seslerin düştüğü görülmektedir. Şiirlerde yaygın kullanımı olan bu örnekler tabii karşılanmaktadır:

karşumuzda çünkü yok bir sīm-ber āyīne-rū
n'eyleriz éy dil şafā-yı ḥāṭır olmuş olmamış (G.15/4)

zerd-rū olsa **n'ola** mānend-i rûy-ı ehl-i ḥāl
kīmyā-yı 'ışka mazḥardır külāh-ı mevlevī (G.38/4)

Şairin vezin gereği bir kapalı (uzun) hece kazanmak için terkip yoluna gittiği görülür. Şu beyitteki *hezār-ı 'illet* tamlaması bu duruma örnektir:

var idi cism-i saķīminde hezār-ı 'illet
ki üfürseñ düşecek rütbe olurdu lerzan (Kt.1/8)

Şairin yine vezin gereği yapmış olabileceğini düşündüğümüz bir başka durum da ne...ne de... bağlaçları arasına giren “u” bağlacıdır:

yârsız nûş olunan cām-ı cem‘iñ **nâ‘ilî**
ne tolusunda şafâ var **u ne de** boşunda (G.35/5)

Aruz kullanımında değindiğimiz kusur sayılabilecek birkaç noktaya rağmen Nâ‘ilî, aruz uygulamasında başarılıdır diyebiliriz.

2.1.3.Kafiye

Divançe’deki 12 gazel, 6 kıt’a mücerred; 23 gazel, 1 müstezad, 7 kıt’a mürdef; 1 gazel mukayyed; 3 gazel de müesses kafiyevidir.

Tablo 3.2.: *Divançe*’deki kafiye dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Mücerred Kafiye	G.1, G.5, G.9, G.11, G.12, G.13, G.22, G.25, G.26, G.31, G.38, G.39, Kt.2, Kt.3, Tk.4, k.7, k.8, k.10, F.1.
Mürdef Kafiye	G.2, G.3, G.4, G.6, G.7, G.8, G.10, G.14, G.15, G.16, G.19, G.20, G.21, G.23, G.24, G.27, G.28, G.29, G.30, G.32, G.34, G.35, G.37, M.40, Kt.1, k.1, k.2, k.3, k.4, k.5, k.6, F.2.
Mukayyed Kafiye	G.18.
Müesses Kafiye	G.17, G.33, G.36.

Nâ‘ilî, şiirlerinde çoğunlukla ridf harfî ile yapılan mürdef kafiye kullanmıştır: ⁷⁹

êy harāmî çeşmine düşmüş nigāh-ı merḥamet
ğamzeñe ruḥşat vēr olsun rû be-rāh-ı merḥamet (G.3/1)

vaz‘-ı nā-ber-cā-yı gerdüne telāş etmek ‘abeş
bir iki gün ‘ömr için kayd-ı ma‘āş etmek ‘abeş (G.4/1)

bend-i zülfünle ğam-ı ‘ālemden āzād olmuşuz
biz bu mātemgāhda bu reḥ-berle şād olmuşuz (G.14/1)

⁷⁹ Revi, kafiye'nin kendisiyle gerçekleştiği harftir. Ridf, reviden önceki sakın harftir. Bunlar elif, kendisinden önce zammeli bir harf bulunan vav ve kendisinden önceki harf kesreli olan sakın yâ'dır. M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 269-271-272.”

ğamzeñ ki olur cilve-nümün didelerinden
ārām edemez şabr u sükün didelerinden (G.32/1)

Nâ'ilî şiirlerinde sadece revî harfî ile yapılan mücerred kafiye de sıkça kullanmıştır.⁸⁰

derd-i 'ışkırın ğam-ı dünyāyı unutturdı baña
bil ki endîşe-yi 'uqbāyı unutturdı baña (G.1/1)

ehl-i mezāk-ı 'ışka leb-i la'l-i ter lezîz
uymaz demāğ-ı 'āşık-ı nā-kāma her lezîz (G.9/1)

açılmış dāğlar sīnemde bir bir gül gül olmuştur
derūnum şerheden hulkum şaçaklı sūnbül olmuştur (G.12/1)

pervāne-şifat āteşe yansam da sesim yok
ol kāfile-sālār-ı ğamım kim ceresim yok (G.25/1)

Nâ'ilî, te'sis harfiyle yapılan müesses kafiye de kullanmıştır.⁸¹

bāde yok meclisde dil-ber hāzır olmuş olmamış
neş'esiz diller cemāle nāzır olmuş olmamış (G.17/1)

and içerdim çeşmine yārın ki sāhirdir dēyü
ğamzesi kıldı şehādet 'ayn-ı kāfirdir dēyü (G.33/1)

Nâ'ilî, bir şiirinde de kayd harfî ile yapılan mukayyed kafiye de kullanmıştır.⁸²

'itāb içinde vefā şeh-levendime maḥşūş
o nāzikāne edā dil-pesendime maḥşūş (G.18/1)

Ahengi genel anlamda kafiye ve redifi birlikte kullanarak sağlayan şairin, sadece kafiye kullandığı da görülür:

rāh-ı 'ışkırın şöyle tıtdum ēy nigār er ne-būd
ölme vardır dönme yok 'ār-ı 'aleynā ān-numūd (F.2)

vālî-yi mısr-ı fāhireyi kahr-ı lā-yezāl
etdi helāk eyledi cismin heder meder

döndi tolaşdı avrupayı çāre bulmadı
ğaltide oldı düzaḥa āḥir teker meker (Kt.2/1-2)

⁸⁰ Kafiye harfî revidir. Revi ikiye ayrılır. Mukayyed revî: Sakin (harekesiz) revî harfine denir. Mutlak revî: Harekeli olan revî harfine denir. Revi harfî ya kafiye kelimesinin son aslî harfî olur ya da öyle kabul edilen başka bir harf olur. (M. A. Yekta Saraç, *Klasik Türk Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 271-272.)

⁸¹ Te'sis, revî ile arasında harekeli bir harf bulunan eliftir. (M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 271-272.)

⁸² Kayd, reviden önce bulunan ridf dışındaki harflerdir. (M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 271-272.)

İki beytinde ise mısra sonlarında ses benzerliği bulunmamaktadır:

zevraḳ-ı vuşlatına çatmaya kıçdan diyerek
kaçar üftâde seni görse firârî-zâde (F.3)

dil-bend olalı zülf-i perîşânına yârın
mecnû'a-yi ahvâlîme şîrâze tayanmaz (F.4)

Kafiye Kusurları:

Nâ'ilî, bir gazelinin matla beytinde kafiye teşkil etmeyecek iki kelimeyi bir arada kullanmıştır. Matla beytinin ikinci mısraı dışında, diğer beyitlerde kafiyei sağlayan kelimelerin tümünün birbiriyle uyum içinde olduğu görülürken bu mısradaki uyumsuzluk dikkat çekmektedir:

şem'-i ruhsârın görüp **âteş-nihâd** oldum meded
el-âmân yandım tutuşdum **şu'lezâr** oldum meded (G.8/1)

Başka bir gazelinde ise yine diğer beyitlerle kafiye teşkil etmeyen bir beyit bulunmaktadır, -r lezîz şeklinde devam eden kafiye üçüncü beyitte bozulmaktadır:

derd-i firâḳ-ı yâr ile nîş oldu nûşumuz
nâ-ḥoş mizâca elbet olur telhîmiz lezîz (G.9/3)

Revi hafi r olan bir gazelden aldığımız şu beyitte ise yine böyle bir durum söz konusudur. Beyit, kafiye açısından gazelle bütünlük sağlamamaktadır:

hübân-ı zamân gülşen-i bî-hâr-ı elemdir
gül-çîn merâm olmada ammâ reze muhtâc (G.5/4)

Şu beyitte ise b harfi revidir. Fakat ilk mısradaki b son asıl harf değildir, burada kafiye ek ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum bir kafiye kusuru sayılır:

şem'-i meclis gibi yandım bu gece tâ-be-şabâḥ
dâḡ olur dūd-ı dilim mihr-i cihân-tāba şabâḥ (G.6/1)

Aşağıdaki ilk beyitte *levend*, *pesend* şeklinde devam eden kafiye, ikinci beyitte ses benzerliği olan *efendi* kelimesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat *efendi* kelimesinde, diğer kelimelerde ek durumunda ve redife dahil olan -i sesi, kök harfidir. Söyleyişte göze batmayan bu durum bir kusur sayılır:

'itâb içinde vefâ şeh-**levendime** maḥşûş
o nâzikâne edâ dil-**pesendime** maḥşûş

cebîre-bend-i ‘avâtıf éder şikeste dili
nigâh-ı bende-nüvâzı **efendime** maḥşûş (G.18/1-2)

Benzer bir durum aşağıdaki beyitler arasında da söz konusudur. Gazelin revî harfî *l*’ dir. Kafiye-yi oluşturan kelimeler; bûlbûle, sünbûle, kâkûle, mûle, güle... şeklindedir. Burada -e redif durumundadır, *gulgule* kelimesinde ise diğer kelimelerde redif olarak kullanılmış olan -e sesi kök harfî olduğu için kafiye kusuruna yol açmaktadır. Aynı durum gazelin 5. beytinde ‘sûrahi’ anlamına gelen *bûlbûle* kelimesi için de geçerlidir:

‘âşıkâ girye gerek dil-bere nâz ü ḥande
‘andelîb ağlaya yâ rab güle bûlbûl tevfiḳ
bir terennümle bu nazmı okusa **nâ’ilîyâ**
şah-n-ı gülzâra şalar **gulgule** bûlbûl tevfiḳ (G.26/6-7)

Kafiye-yi bulurken Arap harflî metine bağılı kaldığımızdan kelimenin Arap harflî yazımında bir sorun olmasa da çeviri-yazıya aktardığımızda bu durum değişebilir. Aşağıya aldığımız ilk beyitte, kafiye kelimesindeki ü sesi, ikinci beytin kafiye kelimesi Türkçe olduğu için değişime uğramıştır. Bu durum bir kusur olarak görülmemekle birlikte söyleyişte kendisini hissettirmektedir.

ehl-i dil sîne-tehî-yi mey-i kâḡ olsa daḡı
neş’e-yi feyz-i şafâ var dil-i pür-cûşunda
yârsız nûş olunan cām-ı cem’iḡ **nâ’ilî**
ne ṭolusunda şafâ var u ne de boşunda (G.35/4-5)

Aşağıya aldığımız ilk beyitte -la isimden fiil yapma eki ve -r de geniş zaman eki olarak kullanılmasına rağmen ikinci beyitteki aynı seslerle karşılanan ek -lar çokluk ekidir. Bu nedenle kafiye ve redifler arasında birlik olmamasından kaynaklanan bir kusur mevcuttur.

cûlar mişâli cûşa gelüp çağlar ağlarım
eşk-i demâdemimle müdâm ağlar ağlarım
gûş eyledikce ‘aksini feryâd ü nâleminḡ
zan eylerim ki ‘ışka gelür **tağlar** ağlarım (G.31/1-2)

Aşağıdaki beyitlerde Farsça sıfat-ı müşebbehe eki olan -ân ekiyle yapılmış kafiye bulunmaktadır. *Kafiye-yi şâyegân* olarak adlandırılan bu kafiye-nin bir gazelde iki defa

yapılması hoş karşılanmaz ve kusur kabul edilir. Bu nedenle aşağıda açık kafiye tekrarından kaynaklanan bir kusur olan *îâtâ-yı celî* söz konusudur.⁸³

sāğar-ı leb-rîze döndürdüm firāk-ı yârdan
kūşe-yi beytü'l-ḥazende dîde-yi giryānımı
nā'ilî bilmem ḥaber-dār oldu mı ol meh-liḳā
'arşa peyvest eyledim āh-ı dil-i nālānımı (G.37/4-5)

Aşağıdaki beyitte de *îâtâ-yı celî* mevcuttur. Zira beyitlerde kafiyei sağlayan kelimelerin aldığı ekler aynı türdendir:

zā'îka-perver olur ṭatlı acı āzārı
ne güzeldir leb-i dil-**ber** ṭarafeyni cāmî'
iki 'ālemde yeter bendesine himmet-i pîr
zāhir ü bāṭına reh-**ber** ṭarafeyni cāmî' (G.22/2-6)

Aşağıdaki beyitlerde kafiyei oluşturan kelimelerde bir ek tekrarı yapılmıştır. Şöyle ki kafiye kelimeleri *āmālimiz*, *ikbālimiz*, *ḥālimiz*, *meyyālimiz*, *şeh-bālimiz*, *āmālimiz*, *ḳattālimiz*, *mālimiz* şeklinde devam eden gazelde, *meyyāl* ve *kattāl* kelimelerinde aynı görevde ek kullanılmaktadır. Bu durum, diğer kafiye kelimelerinin içinde ilk bakışta fark edilmemesine rağmen bir kusur olarak kabul edilir. Bu nedenle aşağıda gizli kafiye tekrarından kaynaklanan bir kusur olan *îâtâ-yı ḥāfî* mevcuttur. Gazelde iki kere kullanılan *āmāl* kelimesi ise ilki matla beytinde olduğu için kusur olarak görülmez.

āb u tāb-ı gülşen-i ḥüsnüz serāpā cezbeyiz
ḡonce-yi ḥūrşide şebnemdir dil-i meyyālimiz
cān olur pür-ḥande-yi şevḳ-i behişt-i ārzū
ēy hoş ol dem kim gelür ḥançer be-kef ḳattālimiz (G.15/3-6)

Aşağıya beyit örneklerini aldığımız gazelde kafiye kelimeleri; *ahmer*, *muhammer*, *dil-ber*, *benzer*, *yer*, *sühanver*, *reh-ber* şeklindedir. Burada revî harfi -r olmasına rağmen fiil olarak kullanılan *benzer* kelimesinin son asıl harfi -r değildir ve zorlama ile revî olmuştur. Revinin zorlama ile son asıl harf kabul edilmesi bir kafiye kusurudur.⁸⁴

ḥulḳ-i ḥüsni gibi memdūḥ-ı dil-ārā dil-ber
şāh-ı dād-āvere benzer ṭarafeyni cāmî'
secdeden başını ḳaldırma ilā-yevm-i ḳıyām
zāhid aldık saḡa bir yer ṭarafeyni cāmî' (G.22/3-4)

⁸³ İtâ'nın özellikleri için Bk. M. Yekta Saraç *a.g.e.*, s. 274.

⁸⁴ M. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 270.

2.1.4. Redif

Nâ'ilî, şiirlerinde isim, fiil, zamir ve eklerden oluşan rediflere yer vermektedir.

Aşağıya aldığımız beyitlerdeki redifler isimdir:

ehl-i mezāk-ı 'ışka leb-i la'l-i ter leziz
uymaz demāğ-ı 'āşık-ı nā-kāma her leziz (G.9/1)

'āşika gelmez leb-i şirinden düşnām telh
bādeden olmaz mezāk-ı rind-i dūrd-āşām telh (G.7/1)

Şu beyitlerde ise redif fiiller ile sağlanmıştır:

bend-i zūlfünle ğam-ı 'ālemden āzād olmuşuz
biz bu mātemgāhda bu reh-berle şād olmuşuz (G.14/1)

giryenāk olduğuma nergis-i şehla aĝlar
bu perişānlığıma zūlf-i semen-sā aĝlar (G.11/1)

Aşağıdaki beyitler, zamir ve ekler ile yapılan rediflere örnektir:

derd-i 'ışkın ğam-ı dünyāyı unutturdu bana
bil ki endişe-yi 'uqbāyı unutturdu bana (G.1/1)

cilvegerdir şive-yi idbār ile āmālimiz
mihre ammā nāz eder pīrāye-yi iqbālimiz (G.15/1)

Tablo 3.3.: *Divançe*'deki şiirlerde kullanılan redifler aşağıdaki tabloda sırasıyla gösterilmiştir:

ŞİİR	REDİF	ŞİİR	REDİF	ŞİİR	REDİF
G.1	-yı unutturdu bana	G.21	-dan maḥzūz	Kt.1	-
G.2	eyler ḥicāb	G.22	ṭarafeyn-i cāmi'	Kt.2	-
G.3	-ı merḥamet	G.23	dirig	Kt.3	-
G.4	etmek 'abeş	G.24	ḥayf	Tk.4	-
G.5	-e muḥtāc	G.25	-im yok	k.1	-lerin
G.6	-a şabāḥ	G.26	-e bülbül tevfiḳ	k.2	-nin
G.7	telh	G.27	gerek	k.3	-nında

G.8	oldum meded	G.28	-ın	k.4	-
G.9	leżīz	G.29	-ıma gel	k.5	-nı
G.10	-ı başkadır	G.30	-ı yıl geçer görmem	k.6	-
G.11	-ağlar	G.31	ağlarım	k.7	satar
G.12	olmuşdur	G.32	dīdelerinden	k.8	-eyim
G.13	gibidir	G.33	-dir dēyü	k.9	-unda
G.14	olmuşuz	G.34	arasında	k.10	-i
G.15	-imiz	G.35	-unda	Ms.11	-
G.16	-den mey'ūs	G.36	-i	F.1	-lıdır
G.17	olmuş olmamış	G.37	-ımı	F.2	-
G.18	-ime mahşūş	G.38	-dir külah-ı mevlevī	F.3	-
G.19	-yi feyz	G.39	da'iresi	F.4	-
G.20	-dır o zūlf ü hāl ü haṭ	M.40	-	F.5	-

Tabloda görüldüğü gibi Nâ'ilî, redif seçiminde yer yer ek halinde rediflere yer verirken müstakil bir kelimeyi redif olarak kullandığı gibi iki veya üç kelimeden oluşan redifler de tercih etmiştir. Nâ'ilî tüm gazellerinde redif kullanmıştır. Redif tercihinde Türkçe kelimelerden yararlanan şair, Arapça ve Farsça kelimelere de yer vermektedir. Nâ'ilî, en çok Türkçe kelimelerden oluşan redifleri kullanır. Nâ'ilî'nin şiirlerindeki redif dağılımı şu şekildedir:

Türkçe Redifler: G.1, G.10, G.11, G.12, G.14, G.17, G.25, G.27, G.29, G.30, G.31, G.33, G.34, k.7.

Arapça Redifler: G.3, G.5, G.6, G.9, G.26, G.18, G.19, G.21, G.22, G.24, G.39.

Farsça Redifler: G.7, G.23, G.32.

Türkçe-Farsça/Arapça Redifler: G.2, G.4, G.8.

Arapça-Farsça Redifler: G.20, G.26, G.38.

Ek halindeki Redifler: G.15, G.28, G.35, G.36, G.37, k.1, k.2, k.3 k.5, k.8, k.9, k.10, F.1.

Redifsiz Şiirler: M.40, Kt.1, Kt.2, Kt.3, Tk.4, k.4, k.6, Ms.11, F.2, F.3, F.4, F.5.

2.1.5. Armoni, Ses Çeşitliliği, Söz Tekrarı

Şiirde, armoni bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına denir. Armoni iki şekilde sağlanır. Bunlardan biri vokallerin tekrarıyla sağlanan asonans, diğeri ise konsonantların tekrarıyla sağlanan aliterasyondur.⁸⁵ Nâ'îlî'nin şiirlerinde musikiyi sağlama noktasında bu iki yönleme başvurduğu görülmektedir.

Asonans:

tāb-ı meyden ol perī āteş-nikāb olmuş yine
la'l-i nābından kādeh āndan şarāb eyler hicāb (G.2/4)

ne rütbe mücrim isem **nā'îlî** ümîdim var
ki eylemez beni pîrim kemâlden me'yûs (G.16/5)

nedir bu hāl-i ġarîbāne **nā'îlî** bende
demādem olmadayım āh ü vāhdan mahzûz (G.21/4)

bağsun āyîneye zülf ü ruhunı seyr etsün
bağmasun ġayrı gül ü sünbüle bülbül tevfiğ (G.26/2)

gül-i nāzikter iken dîdelerinde yārıñ
diken oldum çıkası gözlerine āġyārıñ (G.28/1)

and içerdim çeşmine yārıñ ki sâhirdir dēyü
ġamzesi kıldı şehādet 'ayn-ı kâfirdir dēyü (G.33/1)

herkes edemez hātem ile 'ālemi teşhîr
bir sır var idi mühr ü süleymān arasında (G.34/5)

yārsız nûş olunan cām-ı cem'îğ **nā'îlî**
ne tolusunda şafā var u ne de boşunda (G.35/5)

rûh-ı mevlānādan ārāyiş-pezîr-i feyz olur
şāhid-i taḥkîke zîverdir külāh-ı melevî (G.38/3)

Aliterasyon:

ēy ḥarāmî çeşmine düşmüş nigāh-ı merḥamet
ġamzeñe ruḥşat vēr olsun rû be-rāh-ı merḥamet (G.3/1)

⁸⁵

Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yayınları, 18. bs. İstanbul 2014, s. 192.

nâ'ilîde komadı 'ışk eşeri āha mecāl
söyle ey bād-ı şabā hālını aḥbāba şabāḥ (G.6/5)

sîne pür-süz-ı ğamum oldu eritdi şabrımı
kim gelür her dem gözümde girye-yi ālām telḥ (G.7/3)

mihr-i ümîdim bedîdār olmadı 'ömr-i medîd
müstemend-i bârgāh-ı bāmdād oldum meded (G.8/3)

irtibāt-ı kalbi olmaz tengnā-yı 'āleme
ehl-i tecrîdiñ cihānda iftitāḥı başkadır (G.10/3)

ḥayāl-i yāra göz yaşı geçit verdi ki çeşmimde
hilāl ebrûları çifte kemerli bir pül olmuştur (G.12/4)

vākıf-ı rāz-ı nihānız ğamze-yi ğammāzdan
tercümān-ı ğaybı lāl eyler lisān-ı ḥālımız (G.15/2)

pā-māl-i ḥas ü ḥār-ı ğamım ḥāne-ḥarābım
bir bülbül-i şūrîde-şî'arım kafesim yok (G.25/3)

farḳ eyleyemem **nâ'ilîyā** ağ u siyāhı
nîreng-nümün bûkalemün didelerinden (G.32/5)

Ses çeşitliliği:

Nâ'ilî'nin şiirlerinde, seçilen kelimelerdeki ses çeşitliliği dikkat çeker. Onun aynı mısra da kullandığı kelimelerdeki vokaller birbirleriyle ses özelliği bakımından farklılık gösterir. Yani kelimelerdeki sesler inceden kalına, düzden yuvarlağa yahut tam tersi şekilde sürekli bir geçiş içindedir. Bu da onun şiirlerini ses çeşitliliği açısından zengin kılarak dilde bir musıkı oluşturmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de böyle bir durum söz konusudur:

Şu beyitlerde düz ve yuvarlak vokaller arası bir geçiş söz konusudur:

sîne pür-süz-ı ğamum oldu eritdi şabrımı
kim gelür her dem gözümde girye-yi ālām telḥ (G.7/3)

āb u tāb-ı gülşen-i ḥüsnüz serāpā cezbeyiz
ğonce-yi ḥūrşide şebnemdir dil-i meyyālımız (G.15/3)

bir terennümle bu nazmı okusa **nâ'ilîyā**
şahn-ı gülzāra şalar ğulgüle bülbül tevfiḳ (G.26/7)

Aşağıdaki beyitte ise ince ve kalın vokaller arasında bir geçiş vardır:

zāhir ü bāṭın yeter molla-yı rūmuṅ himmeti
meşnevīden mazhar-ı feyz-i ḥudā-dād olmuşuz (G.14/6)

naẓar-ı pāk ile dir keşf-i rumūzātların
şanma ēy ḥ^vāce ki rāzī ile keşşāf gerek (G.27/3)

ġam degildir çeşm-i ḥūn-rīzi dökerse kanımı
müşköl oldur ġamzesi tārāc éder imānımı (G.37/2)

Nâ'ilî'nin şiirlerinde söz tekrarlarıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Tekrarların bir kısmı ikileme şeklindedir, bazı beyitlerde ise bir kelimeyi vurgulamak için tekrara başvurulmuştur. Anlamı pekiştirmeye, ahengi sağlamaya ve aynı kelimeyle iki farklı şey nitelemeye yönelik tekrarlar da yapılmıştır.

acı şu dola bî-mey bilmem 'aceb gerdūn-ı dūn
zevk ü 'ayş ü nūş-ı 'ālem şubḥ *telḥ* ü şām *telḥ* (G.7/2)

dil *degil* dīde *degil* ḥāṭır-ı mecrūḥ *degil*
yārsız kaldığıma cümle-yi a'zā ağlar (G.11/4)

açılmış dāğlar sīnemde *bir bir gül gül* olmuşdur
derūnum şerheden ḥulḳum şaçaklı sūnbül olmuşdur (G.12/1)

şimdi bildik rūzigārıḡ *hiç* der-*hiç* olduğun
bunca demler ḡayf kim bî-hūde ber-bād olmuşuz (G.14/4)

bülbüle bāğ-ı ferāğ-ı şabr u sāmānız yine
reng ü būy-ı gülden olsa *şeh*-per ü *şeh*-bālimiz (G.15/4)

bāde yok meclisde dil-ber ḡāzır *olmuş olmamış*
neş'esiz diller cemāle nāzır *olmuş olmamış* (G.17/1)

hezār 'āşıkı bend étme **nā'ilī** mānend
demiş o zūlf-i *kemendim kemendime* maḡşūş (G.18/5)

her birinde *başka başka* ḡāl vardır **nā'ilī**
ser-keş ü evbāş ü fettāndır o zūlf ü ḡāl ü ḡaṭ (G.20/5)

ḡüsn-i ḡaṭ ḡüsn-i beyān şāḡibi nādir bulunur
nā'ilī gibi sūḡanver ṭarafeyni cāmī' (G.22/5)

nev-bahār oldı görünsün güle *bülbül* tevḡıḳ
teng étsün çemeni *bülbüle bülbül* tevḡıḳ (G.26/1)

leb-i şīrīniḡi *öpdürmez isey öpdürme*
'āşık-ı zāra şeker şerbetidir āzārıḡ (G.28/4)

‘aceb baht-ı siyâhım kim o mâhı yıl geçer görmem
fürûğ-ı şemme-yi baht-ı siyâhı yıl geçer görmem (G.30/1)

2.2. Dil ve Üslûp İncelemesi

Bu bölümde; *Divançe*’deki söz varlığı, tamlamalar, cümleler, ifade tarzı, deyimler, gramer özellikleri ve edebî sanatlar üzerinde durulmuştur:

2.2.1. Söz Varlığı

Divançe’deki tüm beyitler Türkçe söylenmiştir. Arapça ve Farsça yazılan beyit yoktur. Yalnızca bir tarih kıt’asında Arapça bir yemin ifadesi bulunmaktadır (Kt.1/6). Bunun yanında Arapça-Farsça kelimeler sıklıkla kullanılmaktadır; fakat bunlar da bazı terkipli ifadeler ve birleşik kelimelerin dışında, beytin anlaşılmasında herhangi bir sorun teşkil etmez.

Nâ’îlî Divançesi’nde, sevgili ile ilgili; can, canan, cernal, cilve, çeşm, ebrû, fitne, gamze, hande, ruh, nâb, hüsn, nigâr, leb, lâl, haramî, şirin, yâr, elmas, büt, mâh, nâz, hûb, bülend, efendi, kamet, taze, şûh, şâh, şeh-levend, zülf, âşıkla ilgili; ışk, âşık, uşşâk, âh, bende, berduş, geda, beste, baht, dil, gönül, pervane, girye, derd, gam, sevda, avâre, zâr, erbâb, ehl, baharla ilgili; âb, bâd, bağ, bahâr, bûlbûl, sünbûl, gül, gülşen, gülzâr, gonca, nesîm, sabâ, sebze, giyah, nev-bâre, çemen, sahn, murg, bezm, şarapla ilgili; mest, piyâle, sâgar, dürd, mînâ, rez, şarâb, sâkî, nûş, mey, meclis, hum-hâne, dem, cur’a, cevher, câm, Cem, bâde, ayak, mugân, lâ-y-har, mül, medhûş, karanlıkla ilgili; mahz, zindan, siyah, târ, sevda, kara, küfr, târîk gibi her divanda belli bir ölçüde karşılaşılan kelimelerin yanında; cihan, felek, gerdûn, çarh, acı, tatlı, şeb, şâm, subh, seher gibi kelimeler de geniş ölçüde kullanılmıştır. Bunların dışında şiirlerde en çok başvurulan kelimeler, parlaklık ve yakıcılık ifade edenlerdir. Parlaklıkla ilgili; ayna, aks çerâğ, rûşen, mâh, pertev, mihr, âfitâb, tâb, nûr, sabah, şems, rahşân, bedr, münceî, hurşîd, hâle, envâr, fûruğ gibi kelimeler, yakıcılıkla ilgili; ateş, dâğ, şem’, sûz, şûle, şûlezâr, şem’a, dûd, kül, ateşîn, seyyâle, pervâne, gibi kelimeler çeşitli bağlamlarda farklı ifadelerle defalarca kullanılmıştır. Bu sebeple şairin ışk ve ateş imgeleri üzerine daha fazla yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

2.2.2. Tamlamalar

Nâ’îlî Divançesi’nde, 3’lü, 4’lü, 5’li ve 6’lı tamlamalara rastlanmaktadır. Bunlar içinde en çok görülen 3’lü ve 4’lü tamlamalardır. 3’lü tamlamalara örnek; pertev-i mihr-i ruh (G.2/1), şeb-i târîk-i hicran, zuhûr-ı subhgâh-ı merhamet (G.3/5), müstemend-i

bârgâh-ı bâmdâd (G.8/3), derd-i firâk-ı yâr (G.9/3), tîg-ı nigâh-ı çeşm (G.9/4), hande-yi piyâle-yi şeb, girye-yi vakt-i seğir (G.9/5), berg-i hazân-dîdeye (G.11/2), şem'-i şeb-ârâ (G.11/6), murg-ı rûh-ı kudsî (G.12/6), vâkıf-ı râz-ı nihân (G.15/2), cenâb-ı pîr-i mugân (G.16/3), cebîre-bend-i 'avâtîf, nigâh-ı bende-nüvâz (G.18/2), tecelli-yi 'ışk-ı ilâh (G.21/1), siyâh-nâme-yi 'ışkam (G.21/3), pertev-endâz-ı ümîd (G.23/3), ağyâr-ı bed-girdâr (G.24/4), kâfile-sâlâr-ı gam (G.25/1), nâle-yi şeb-hîz (G.25/4), bülbül-i şeydâ-sıfat (G.25/5), ruh-ı pür-tâb (G.26/3), leb-rîz-i neşât (G.26/5), ser-menzîl-i maksûd (G.27/2), ser-pençe -yi 'ışk (G.29/4), şeb-i târîk-i gam (G.30/2), çemen-pîrâ-yı matlab (G.30/3), halka-bend-i gam (G.35/3), neş'e-yi feyz-i safâ, dil-i pür-cûş (G.35/4), çeşm-i hûn-rîz (G.37/2), derd-i hecr-i yâr (G.37/3), kûşe-yi beytü'l-ğazen (G.37/4), âh-ı dil-i nâlân (G.37/5), ser-germ-i semâ (G.38/2), ârâyîş-pezir-i feyz (G.38/3), şûh-ı yahûdî-peçe (M.40/1)... gibi.

4'lü tamlamalara örnek; hande-yi câm-ı ferah-zâyı (G.1/2), zevk-i bûs-ı leb-i mînâ (G.1/3), bâde-yi la'l-leb-i nâb (G.6/3), mezâk-ı rind-i dürd-âşâm (G.7/1), hasret-keş-i dârû-yı şâd (G.8/5), büt-perest-i deyr-i ihlâs (G.10/4), fûrûg-ı şemme-yi germî-yi bezm-i dem-i mevlânâ (G.23/5) çâşnî-gîr-i gam-ı hasret (G.24/3) baht-ı siyâh garka-yi gird-âb-ı muhabbet (G.25/6), pey-rev-i râh-ı huceste (G.27/2), (G.30/1), tecelli-bahş-ı mihr-i şubhgâh (G.30/2), nev-bâre-yi âsâr-ı âh (G.30/4), sîne-tehî-yi mey-i kâm (G.35/4), mânend-i rûy-ı ehl-i hâl (G.38/4), nüh-felek-i şu'bede-bâz (M.40/3), sebağ-âmûz-ı debistân-ı ğikem (Kt.1/3),...gibi.

5'li tamlamalara örnek; girye-yi bî-meze-yi dîde-yi hasret-dîde (G.1/2), dîde-yi ye's-i çerâğ-ı emel-i fersude (G.1/4), mazhar-ı nûr-ı tecelli-yi cemâl-i pâk (G.2/5), pâ-füşûrd-i vâdî-yi şevk-i fûtâd (G.8/2), eyyâm-ı ferah-bahş-ı dem-i 'îd (G.23/1), ser-mest-i harâb-ı mey-i gam (G.11/7), mazhar-ı sırr-ı serâ-perde-yi evsâf (G.27/1),... gibi.

6'lı tamlamalara örnek; hikmet-ârâ-yı sühan-bâfte-yi kâle-yi feyz (G.19/5).

2.2.3. Cümleler

Nâ'ilî Divançesi'ndeki beyitler, isim cümlesinden ziyade fiil cümlesiyle oluşturulmuştur. Bunun yanında ünlem ifadeleriyle desteklenen cümleler de bulunmaktadır.

âb u tâb-ı gülşen-i hüsünüz serâpâ *cezbe*yiz
ğonce-yi hürşîde *şebnemdir* dil-i meyyâlimiz (G.15/3)

‘itāb içinde vefā şeh-levendime *maḥşûş*
o nāzikāne edā dil-pesendime *maḥşûş* (G.18/1)

nâ’ilî gelmedi ol şūḥ o kadar *yalvardım*
merḥamet eyile *dédim* nāle vü efgānıma gel (G.29/5)

ta’n u sitemle ‘ālem *éder* ḥātırım şikest
ben mūmiyā-yı kerīm ile şağlar *ağlarım* (G.31/4)

şem’-i ruḥsārın görüp āteş-nihād oldum *meded*
el-āmān yandım tutuşdum şu‘lezār oldum *meded* (G.8/1)

kıldı dünyāyı baña sevdā-yı zülfi tār *ḥayf*
‘ālem olmuşken cemālinden tecellizār *ḥayf* (G.24/1)

Nâ’ilî, cümlelerini tasvir ve tahkiyeden yararlanarak kurmuştur.

açılmış dāğlar sīnemde bir bir gül gül olmuşdur
derūnum şerheden ḥulḥum şaçaklı sūnbül olmuşdur (G.12/1)

‘ālem gözüme nakş ber-āb oldu serāpā
ağlar ṭururum zār ü zebūn didelerinden (G.32/4)

geçdi eyyām-ı feraḥ-baḥş-ı dem-i ‘īd dirīğ
étmedi āh o meh icrā’-i mevā’īd dirīğ (G.23/1)

ta’n u sitemle ‘ālem *éder* ḥātırım şikest
ben mūmiyā-yı kerīm ile şağlar *ağlarım* (G.31/4)

Çoğunlukla hitabî bir söyleyiş benimseyen şair, bunu yaparken “èy, èyā”
ünlemlerine sıklıkla başvurmuştur.

cemālîñ seyrine çıka ki yol vërmez dil-i zāra
ḥarāmî gözleriñ *èy* āfet-i cān şengül olmuşdur (G.12/7)

eyle gülzār-ı ḥaḳīkatde *èyā* ḥazret-i pīr
dil-i nālānımı bir bülbul-i hoş nāle-yi feyz (G.19/6)

Nâ’ilî, şiirlerinde kurallı cümlelere de yer vermiştir:

o cefā-pīşeyi sevdim seveli ağlıyorum
hīç dèmez kim ne ‘aceb **nâ’ilî** ḥālā ağlar (G.11/8)

rāh-ı ‘ışkıñ hem neşīb ü hem firāzın görmüşüz
bir dil-i bî-tāb ile mecnūn ü ferhād olmuşuz (G.14/2)

cûlar mişâli cûşa gelüp çağlar ağlarım
eşk-i demâdemimle müdâm ağlar ağlarım (G.31/1)

2.2.4. İfade tarzı

Nâ'ilî, duygu ve düşüncelerini ağır bir dille ifade etmeye meyillidir. Arapça ve Farsça kelimelere rağbet eden şair, iki dilde de bolca terkip yapmıştır. Şiirlerde üç ve dört kelimeden mürekkep tamlamalar kayda değer ölçüdedir. Bu tamlamaların varlığı bazı şiirleri anlama aşamasında zorluk teşkil etmektedir. Diğer yandan genellikle Farsça kelimelerle yapılan birleşik isim ve sıfatlar da yine şairin dilinin ağırlaşmasına neden olmaktadır. Şiirleri arasından seçilen şu beyitler bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

girye-yi bî-meze-yi dîde-yi hasret-dîdem
hânde-yi câm-ı feraḥ-zâyı unutturdı baḡa (G.1/2)

ârzû-yı kâm ile düşdüm diyâr-ı gurbete
pâ-füşûrd-i vâdî-yi şevk-i fütâd oldum meded (G.8/2)

pâ-mâl-i ḡas ü ḡâr-ı ḡamım ḡâne-ḡarâbım
bir bûlbûl-i şûrîde-şî'ârım ḡafesim yok (25/3)

'âşıkıñ sînesi âyîne gibi şâf gerek
maẓhar-ı sırr-ı serâ-perde-yi evşâf gerek (G.27/1)

geçdi eyyâm-ı feraḥ-baḡş-ı dem-i 'îd dirîḡ
étmedi âh o meh icrâ'-i mevâ'id dirîḡ (G.23/1)

Divançe'de bu durumun daha birçok örneği bulunurken şairin neredeyse hiç terkibe başvurmadan, sade bir dille kendini ifade ettiği de görülür:

nâ'ilî kimdir déyü aḡyârdan étmiş su'âl
müjdeler éy dil ki bezm-i yârda yâd olmuşuz (G.14/5)

leb-i şîrîniñi öpdürmez iseñ öpdürme
'âşık-ı zâra şeker şerbetidir âzârıñ (G.28/4)

dünyâya degil cennet-i â'lâya deḡişmem
bir zevḡ ki var cân ile cânân arasında (G.34/2)

Redif bahsinde de değindiğimiz üzere Nâ'ilî'nin şiirlerinde redif, önemli bir yer tutar. Şiirlerini söylerken uzun rediflerden çokça yararlanmış hatta bazı şiirlerde mısraın yarısını redif teşkil etmiştir:

maḡz-ı şûr ü şer ü tuḡyândır o zûlf ü ḡâl ü ḡaṭ
şâm ehli dênse şâyândır o zûlf ü ḡâl ü ḡaṭ (G.20/1)

‘aceb baht-ı siyāhım kim o mähı yıl geçer görmem
fürûğ-ı şemme-yi baht-ı siyāhı yıl geçer görmem (G.30/1)

Nâ’ilî’nin şiirlerinde önceki beyitteki anlamın bir sonraki beyte kaymasıyla oluşan merhun beyitlere de rastlanmaktadır.

hüsn ü ānından o mähıñ mäh-tāb eyler hicāb
pertev-i mihr-i ruḥundan āfitāb eyler hicāb
cilvergerdir perde-yi hüsnünde yüz biñ mihr ü mäh
eylemez aḡyāre izhār āb u tāb eyler hicāb (G.2/1-2)

‘itāb içinde vefā şeh-levendime maḥşüş
o nāzikāne edā dil-pesendime maḥşüş
cebīre-bend-i ‘avātıf éder şikeste dili
niḡāh-ı bende-nüvāzı efendime maḥşüş (G.18/1-2)

İnce hayaller yakalayabilmek için tahayyül sınırları zorlandıkça şairin derinlerden gelen düşüncesindeki durumu, ifadesinden yakalamak güçleşmektedir. Zira kısıtlı sözle anlatılan durumlar üzerine düşünmek gerekmektedir. Şair, böyle şiirlerinde birkaç anlam ifade edecek kelimeler seçer ve kelimelerin uzak anlamlarından yararlanır. Mübalağalı ifadeler de dikkat çekecek orandadır. Derinlikli hayallerin hakim olduğu beyitlerde görülen bu durum, daha yüzeysel düşüncelerde ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle şairin ifadeleri bazı zamanlar okuyucunun zihninde sağlam bir zemine oturmazken bazen de çok berraktır. Metinden seçtiğimiz şu örnekler nispeten daha sık karşılaşılan kapalı sayılacak ifadelerdir:

cilvergerdir perde-yi hüsnünde yüz biñ mihr ü mäh
eylemez aḡyāre izhār āb u tāb eyler hicāb
ḡayret ender-ḡayreti seyr eyledim āyīnede
‘aks-i hüsn-i şūretiñ kılmış niḡāb eyler hicāb (G.2/1-2)

şem‘-i meclis gibi yandım bu géce tā-be-şabāḡ
dāḡ olur dūd-ı dilim mihr-i cihān-tāba şabāḡ
alayım ḡahr ile göz ḡabsine bīzār édeyim
baḡa étdiklerini göstereyim ḡāba şabāḡ (G.6/1-2)

tā evc-i semavāta çıkar ḡalka be-ḡalka
āhım ki olur perde-bīrūn didelerinden (G.32/2)

Aşağıdaki beyitlerdeki ifadeler ise gayet açık ve samimidir:

meşveret eylediñ ağıyār ile zannım ey şūh
pek bozuldı ki bu günlerde yine mişvārıñ (G.28/5)

senden kaçup görünmemeler nāz imiş saña
bir bī-vefā imiş hele gördüm ki āfeti (G.36/4)

Nâ'ilî'nin şiirlerinde ızdırab bildiren ifadelere sıkça rastlanmaktadır. Gazellerinde çoğunlukla karamsar bir hava hakimdir. Fakat bu karamsar havanın bazı gazellerde dağıldığı görülür. Bu durum ifadeye de yansımaktadır.

Şair, ruhunun derinliklerinden gelen hayalleri dile getirirken ortaya çıkan ızdırabı süslü ifadelerle anlatmaya başvurmuştur:

tîğ-ı nigāh-ı çeşmi o elmās pāreniñ
bir yāre açdı dilde ki oldı ciger lezīz
bir hānde-yi piyāle-yi şeb bir de nā'ilī
mestān-ı 'ışka girye-yi vakt-i seher lezīz (G.9/4-5)

perveriş-yāfte-yi hūn-ı ciger oldıkca
dāğlar kim açılır dilde olur lāle-yi feyz (G.19/2)

Nâ'ilî'nin, azınlıkta olmakla birlikte, yarattığı iyimser havayı coşkulu bir şekilde ifade ettiği de olur:

açıl ey gonce-dehānım gözi bir gül görsün
yüzi gülsün leb-i hāndānıñ ile gülzārıñ (G.28/2)

Nâ'ilî, öğüt verir gibi bir tavır takındığı beyitlerde konuşma dili kadar sade diyebileceğimiz bir ifadeye bürünür:

fehm eyle tevāzū ne büyük rütbedir el-hāk
sulṭān-ı cihān olsa da insān yere muhtāc (G.5/3)

Nâ'ilî'nin yer yer iğneleyici bir üslubu olduğunu da söyleyebiliriz, böyle şiirlerinde nispeten daha anlaşılır bir tarz benimsese de okuyucuyu ikileme düşürdüğü de olur:

secdeden başını kaldırma ilā-yevm-i kıyām
zāhid aldık saña bir yer tarafeyni cāmi (G.22/4)

māsivā-yı naķş göñülden maḥv étmekdir hüner
yoḥsa her hefte yüzün zāhid terāş étmek 'abeş (G.4/4)

Nâ'ilî'nin gazelleri dışında kalan şiirlerindeki üslubu ise biraz daha farklıdır. Hiciv mahiyetindeki şiirlerinde iğneliyici tutumunun yanında müstehcen ifadelere

başvurur. *Divançe*'de bulunan iki vefat tarihindeki üslûp ise alaycıdır ve yine yergi ifadeleriyle doludur. Nâ'ilî bu tür manzumelerinde düşüncelerini açıkça ifade etme yoluna gitmiştir:

sebak-âmûz-ı debistân-ı hikemdi gūyā
tıfl-ı ebced gibi yanında hekîm-i yūnân (Kt.1/3)

döndi tolaşdı avrupayı çâre bulmadı
ğaltîde oldı dūzağa âhîr teker meker (Kt.2/2)

2.2.5. Deyimler

Nâ'ilî'nin şiirlerinde deyim kullanımı oldukça yoğundur. Şairin kullandığı deyimler aşağıda alfabetik sıra ile verilmiştir:

Deyimler

Âb u ateşle muhammer (G.22/1), acı su dolmak (G.7/2), âdem olmamak (G.17/5), ag u siyahı fark eylememek (G.32/5), ağzını dikmek (k.8/1), âh çekdirmek (M.40/4), âmâde durmak (M.40/3), and içmek (G.6/4), (G.33/1), aklını almak (k.1/2), ârâm edememek (G.32/1), âşinâlık eylemek (G.8/4), âşub-kâza (M.40/3), âteşe yanmak (G.24/1), âteş-nihâd olmak (G.8/1), âteş-nikâb olmak (G.2/4), ayağına düşmek (G.16/3), ayak öpmek (G.1/3), âyîne gibi sâf olmak (27/1), âzâd olmak (G.13/1), bağrına taş basmak (k.2/2), balık baştan kokar (G.4/5), bâr-âver olmak (G.19/3), baş etmek (G.4/5), başına dünyayı zindan eylemek (G.19/4), başını kaldırmamak (G.22/4), bayram olmak (G.30/5), belâya uğratmak (M.40/9), bend etmek (G.18/5), beste-leb kalmak (G.11/3), beste olmak (G.28/3), ber-ser olmak (G.38/5), berbâd olmak (G.14/4), bî-behre olmak (Kt.1/7), bî-hûde yere geçmek (G.23/5), bî-demâğ olmak (G.24/3), bin ahı olmak (G.24/4), bin nâlesi olmak (G.24/4), bünli başlı (G.12/3), bîzar etmek (G.6/2), canına kıymak (G.29/3), can u dilden (G.27/4), çağlamak (G.30/1), can almak (G.37/2), çare bulmamak (Kt.2/2), çeşm-i insaf ile bakmak (G.26/1), cezbe olmak (G.14/3), cebire-bend etmek (G.17/2), celb etmek (M.40/7), cuşa gelmek (G.31/1), çürümek (Kt.1/9), dağ açılmak (G.12/1), dağ olmak (G.33/5), damağa uymamak (G.8/5), değmek (G.17/29), derdine derman olmak (Kt.1/7), destine mahsus olmak (G.19/5), dava eylemek (M.40/5), deva eylemek (Kt.1/13), devr eylemek (k.4/1), diken olmak (G.28/1), dil-bend olmak (F.4), diriğ eylemek (G.24/2), diyâr-ı gurbete düşmek (G.8/2), dönüp dolaşmak (Kt.2/2), düta olmak (Kt.2/5), dünya gözüyle görmek (G.37/1), evc-i semâvata çıkmak (G.32/2), efkâr etmek (M.40/6), el atmak

(Ms.11/6), elem dairesi olmak (G.39/3), eli ermemek (k.8/1), ejder kesilmek (M.39/5), eski tas eski hamam (Ms.11/2), eşk-i demâdemle ağlamak (G.30/1), ettiklerini göstermek (G.6/2), fâş olmak, fehmi etmemek, fitne kopmak (G.34/4), gam değil (G.36/2), gâltide olmak (Kt.2/2), gam yememek (G.17/5), gayrıya bakmamak (G.25/2), gedası olmak (G.29/5), geçit vermek (G.12/4), giribân-çâk olmak (G.37/3), giriftâr kılmak (M.40/9), giryenâk olmak (G.11/1), gönül eğlemek (G.17/2), göz hapsine almak (G.6/2), gulgûle salmak (G.26/7), gül gül olmak (G.12/1), hak ile yeksan olmak (Kt.1/11), halka-bend olmak (G.35/3), haml etmek (Kt.1/4), haram olmak (G.16/2), har-leng olmak (G.12/8), hapı yutmak (Kt.1/21), hatırı şikest etmek (G.31/4), hayal etmek (G.19/4), hayat vermek (G.21/2), hazan görmüş yaprağa dönmek (G.11/2), hazır olmak (G.17/1), heder eylemek (Kt.2/1), hem-inan olmak (G.12/8), hem-ser olmak (G.37/1), hestî-yi mefhumunu itlaf etmek (G.27/5), hevâdan kapmak (Kt.1/17), hiç kimsesi olmamak (G.25/2), hûşîde olmak (G.30/4), ıztırâb-ı cana düşmek (G.4/3), iki alemde yeter (G.22/6), iki gözü kör olmak (k.10/2), imanı tarac etmek (G.37/2), imana gelmek (M.40/6), inceden inceye (Ms.11/6), insan olmamak (Kt.1/10), irâdeti elinde olmamak (G.36/3), irtibât-ı kalbi olmamak (G.11/3), istiğna satmak (k.7/2), ipliği pazara çıkmak (k.7/2), kafesi olmamak (G.25/3), kan dökmek (G.37/2), kan içmek (M.40/3), kanmak (G.6/3), kâr eylememek (G.4/3), karaları bağlamak (G.31/3), katre-rîz olmak (G.23/2), kafadar olmak (G.20/2), kendi kendine oturmak (G.18/4), kıyamet koparmak (G.28/3), kıl kadar noksandan arındırmak (Kt.3/2), kız oğlan kız (Kt.1/2), kurban olmak (G.36/1), kuvvet-i can bulmak (Kt.1/17), küfrden pak eylemek (G.15/5), kül olmak (G.12/2), lal eylemek (G.15/2), lerzan olmak (Kt.1/8), mahvetmek (G.4/5), mail olmak (G.23/4) mecnun olmak (G.13/2), mecal kalmamak (G.6/5), meder eylemek (Kt.2/1), meftun olmak (k.2/1), menzil-i maksuda ermek (G.27/2), meşhur-ı cihan olmak (G.34/6), meşveret eylemek (G.28/5), mişvarı bozulmak (G.28/5), mizana urmak (k.7/1), muhtaç olmak (G.5/2), mücrim olmak (G.15/5), namı çıkmak (G.33/5), nefesi olmamak (G.24/4), neşib ü firazı görmek (G.14/2), neşv ü nemâ bulmak (G.23/2), nûşu nîş olmak (G.9/3), nutka gelmek (Kt.1/10), ölme var dönme yok (F.2), pâ-füşûrd olmak (G.8/2), pâmâl olmak (G.25/3), perde-bîrûn olmak (G.32/2), perdeden bîrûn etmek (G. 24/5), pertev-endâz olmak (G.23/3), pîş ü pesi olmamak (G.25/6), raksa açmak (M.40/3), revzen aşmak (G.22/3), ruhsat vermek (G.3/1), sabır eritmek (G.7/3), sabit-kadem olmak (G.5/5), sad-pare eylemek (G.29/3), sakar makar olmak (Kt.2/6), sararıp solmak (G.11/2), selam almamak (G.36/2), sesi olmamak

(G.25/1), sevdaya düşmek (G.12/7), seyre çıkmak (G.12/7), sine-hıraş etmek (G.4/3), sineyi dağlamak (G.31/5), sine döğmek (G.39/2), söz anlamak (G.16/5), sühana benzemek (G.28/6), sükkeri telh etmek (G.7/4), süs vermek (Ms. 11/1), şâyân olmak (G.20/1), şeref vermek (G.3/1), şem gibi olmak (G.6/1), şiraze dayanmamak (F.4), şulezâr olmak (G.8/1), tabı bârid olmak (Kt.1/5), takat kalmamak (G.29/4), takat komamak (G.36/5), tatlı canı acı kılmak (G.7/5), târ kılmak (G.24/1), teker meker olmak (Kt.2/2), teline basmak (Ms.11/6), teng olmak (G.39/1), üfürse düşmek (Kt.1/9), vakf-ı aş etmek (G.4/2), vücud-ı ümran görmemek (Kt.1/9), yâd olmak (G.8/4), yanıp yakılmak (G.11/6), yanıp tutuşmak (G.8/1), yar olmak (k.6/29), yol tutmak (F.2), yol vermemek (G.12/7), zerd-rû olmak (G.38/4), zîr ü zeber olmak (Tk.4/1).

Nâ'îlî hemen her şiirinde deyimlerle anlatıma başvurmıştır. Deyimleri bazen olduğu gibi kullanan şair, bazen de kelimelerin yerlerini vezne ve duruma göre değiştirir. Deyimler, şaire duygu ve düşüncelerini kısa, öz, yoğun, samimi şekilde ifade olanağı sağlamaktadır. Şairin, bir beyitte birkaç deyim birden kullandığı da görülmektedir:

nâ'îlî mânend olursun *dîde-yi devrâna dâğ*
çıkmasun *nâmın* şağın 'âlemde şâ'irdir dëyü (G.33/5)

ğam degildir çeşm-i hûn-rîzi dokerse *kanımı*
müşkül oldur *ğamzesi târâc eder imânımı* (G.37/2)

cân ü dilden *âşinâlık eyleyen* yok bî-ğaraž
dâd elinden bahtımın dünyâya *yâd oldum* meded (G.8/4)

'alem olmuş müşteri *yûsuf cemîlî* oğluna
*ipligi pâzâra çıkmış*⁸⁶ şimdi *istignâ şatar* (k.7/2)

Şairin kelimelerin sözlük ve deyim anlamlarıyla oynadığı görülür. Aşağıdaki ilk beyitte şair, *başını kaldırmamak* deyimini aynı zamanda gerçek anlamıyla da

86

Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*'de bu deyme misal olarak Nâ'îlî'nin ilgili kıt'asını da vermiştir. Bk. Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Kostantiniyye 1302, s. 78.; Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*, hzl. Süreyya Beyzadeoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 153. Örnekte mısra "ipligi pâzâra çıkmış halka istignâ şatar." şeklinde, Divançe'de ise "ipligi pâzâra çıkmış şimdi istignâ şatar." şeklindedir. Ayrıca bu kıt'anın Nâ'îlî-i Cedîd'e aidiyeti konusuna Özer Şenödeyici, "Nâ'îlî'nin Bilinmeyen Şiirleri ve Onlar Hakkında Bazı Mülâhazalar" adlı makalesinde değinmiş ve Nâ'îlî-yi Cedîd'in mürettep ve matbu bir divanının elde bulunmayışı nedeniyle kıt'anın, XIX. asırdan önce yazılmış bir yazma eserde karşılık bulmayı beklediğini söylemiştir. (Özer Şenödeyici, "Nâ'îlî'nin Bilinmeyen Şiirleri ve Onlar Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Turkish Studies* VII/I, (2012), s. 1927.) Kıt'anın Nâ'îlî'nin Divançesi'nde bulunmasının yanı sıra Nâ'îlî'nin birçok kez hicvettiği Direktör Ali Bey'e yönelik olması, döneminde açılan Sergî-yi Osmânî'den söz etmesi ve hatta Şinasi'nin örneğin başına Hoca Nâ'îlî yazması gibi birçok durum kıt'anın Nâ'îlî-yi Cedîd'e ait olduğunu açıklamaktadır. İbnülemin de kıt'ayı, Nâ'îlî-yi Cedîd'e ait gösterir. (İbn. 02801: 98^b.)

kullanmıştır. İkinci beyitte ise altüst olmak anlamındaki *zîr ü zeber olmak* deyimini bölerek alt ve üst kelimelerini iki ayrı kişi için kullanmıştır.

secdeden *başını kaldırma* ilā-yevm-i kıyām
zāhid aldık saña bir yer tarafeyni cāmi‘ (G.22/4)

bir ‘aceb devr eyledi gerdüne-yi devrān kim
iki ‘ārifden birisi *zîr olup biri zeber* (Tk.4/1)

Nâ’ilî ikilemelerden oluşan deyimlere de yer vermiştir:

döndi tolaşdı avrupayı çāre bulmadı
ğaltide oldı dūzağa āhîr teker meker (Kt.2/2)

yazdım cenāb-ı mālîke tārîh-i fevtini
vālî-yi mışr-ı fāsîde oldı saķar maķar (Kt.2/6)

Bir deymi, deyim anlamıyla birden fazla alanda anlamlı olacak şekilde kullanmıştır. Şairin kullandığı *perdeden bîrûn etmek* ifadesi, saklı olan bir şeyi ortaya çıkarmak anlamına geldiği gibi musiki terimi olan perde ile bir anlam daha kazanmaktadır.⁸⁷

perdeden bîrûn etdim nāle-yi cāngāhımı
nā’ilî gūş étmemiş gūyā o naḥvet-kār ḥayf (G.24/5)

Deyimlerin yanında Nâ’ilî’nin bir gazelinde atasözü kullanımına da rastlanmaktadır ve bu beyitte de yine bir deyme yer vermiştir. Şair, atasözü kullandığı beyitte *mesel* ifadesini de kullanarak bunu belirtmiştir.

çok balık başdan koķar dەرler meşeldir **nāi’lî**
hey’et-i mecmū‘aya bî-mağzî baş étmek ‘abeş (G.4/5)

2.2.6. Bazı Gramer Özellikleri

Divançe’de, Eski Türkçedeki -n akuzatif ekinin kullanıldığı görülür:

yolda *selāmın* almaz iken mübtelāların
kaddin ḥam eyleyüp ḳomamış sende ṭāķati (G.36/2)

ne devā eylese efzūn-ter éderdi *derdin*
renc olurdu aña tārîh olunaydı iḥsān (Kt.1/15)

vālî-yi mışr-ı fāhireyi ḳahr-ı lā-yezāl

étđi helāk eyledi *cismin* heder meder (Kt.2/1)

Divançe'de, Eski Anadolu Türkçesi'nde zaman bildiren gerundium eklerinden biri olan *-ıcak/-icek* eki kullanılmıştır:

gêce tenhâ *göricek* kûşe-yi derd ü ğamda
yanarak yakılarak şem'-i şeb-ārā ağlar (G.11/6)

Divançe'deki ekler yüzyıl göz önüne alınarak düzlük yuvarlaklık uyumuna tâbi olarak okunmuş fakat teklik 3. şahıs ekinin geldiği fiillerin tümü *Divançe*'nin imlâ hususiyeti gereğince yuvarlak okunmuştur:

biñ müselmāna deger 'indimde bir dil-cū şanem
göñlüm *eglensün* de yārim kāfir olmuş olmamış (G.17/2)

bağsun āyīneye zūlf ü ruḥunı seyr *étsün*
bağmasun ğayrı gül ü sünbüle bülbül tevfiğ (G.26/2)

Divançe'de Eski Türkçede soru edatı olarak kullanılan *ķanda* edatına da rastlanmaktadır:

ķandedir duḡter-i rez gelsün ayağın öpeyim
zevķ-i būs-ı leb-i mīnāyı unutdurdı baḡa (G.1/3)

Eski Türkçe ve halk ağzında 'koymak' anlamında kullanılan *ķomağ* ifadesi de *Divançe*'de yer almaktadır:

nā'ilīde *ķomadı* 'ışk eşeri āha mecāl
söyle ey bād-ı şabā ḡālını aḡbāba şabāḡ (G.6/5)

Divançe'de bugün de kullandığımız ve sade Türkçe örneği olacak kelimelere de tesadüf edilmektedir:

emel ki māl ile *birdir* elem *bozundusudur*
elemden oldu rehā-yāb māldan me'yūs (G.16/4)

Nā'ilī'nin kelimelerle oynadığı da görülmektedir. Vezin bahsinde değindiğimiz gibi *istiğnā* kelimesini *sitiğnā* şeklinde okuyabilmektedir. Diğer yandan yine vezin zarureti sebebiyle bazı “*āšnā*, *rüzgār*, *āftāb*” gibi Farsça kökenli kelimelerde, Türkçe okunuşa uygun olarak ilk hecelerden sonra ses türetilmiş ve kelimeler *āšinā*, *rūzigār*, *āfitāb* şeklinde okunmuştur.

2.2.7. Edebî Sanatlar

Divançe'de en çok kullanılan edebî sanatlar mübalağa ve tezat olarak tespit edilmiştir. Bunları, tenasüp ve teşbih takip etmektedir. Daha sonra istiare, teşhis, tevriye, iham, kinaye, irsal-i mesel, telmih, hüsn-i talil, tecâhül-i arif, leff ü neşr, istifham, tekrar, iştikak, nida gibi edebî sanatlar gelir.

Mübalağa:

Nâ'ilî, şiirlerinde mübalağa sanatına çok sık rağbet etmiştir. Kurduğu hayaller derinleştikçe mübalağa sanatına başvurmak durumunda kalmıştır:

cilvegerdir perde-yi hüsünde yüz biñ mihr ü mäh
eylemez ağıyâre izhâr âb u tâb eyler hicâb (G.2/2)

tâ be-mağşer ser be-bālîn-i der-i hum-hānedir
lây-h'ârî meşrebiñ vaqt-i şabāhı başkadır (G.10/2)

Nâ'ilî'nin mübalağa sanatına başvurduğu diğer beyitlerinin bir kısmı *Divançe*'deki yoğunluğu göstermek açısından aşağıda verilmiştir:

(G.2/1), (G.2/4), (G.3/2), (G.6/1), (G.6/4), (G.7/2), (G.7/3), (G.8/1), (G.9/2), (G.11/1),
(G.11/4), (G.11/8), (G.12/2), (G.12/5), (G.18/5), (G.19/1), (G.25/6), (G.28/3), (G.30/3),
(G.31/1), (G.32/2), (G.32/4), (G.34/2), (G.37/4), (G.39/1), (Kt.1/9), (Kt.1/10), (Kt.1/11),
(Kt.1/13), (Kt.1/15).

Tezat:

Nâ'ilî, şiirlerinde tezat sanatına da sıkça başvurur. Onun ölüden beter bir haldeyken ahının çok kuvvetli olduğunu ve bu yüzden güçlü gönüllü ama zayıf yapılı olduğunu dile getirdiği şu beyti baştan aşağı tezatla örülmüştür:

mürdden nâ-çarız ammā āhımız pür-tābdır
derd-i 'ışkıyla kavî dil süst-bünyād olmuşuz (G.14/3)

Aşağıdaki beyitte ise dert ile derman arasındaki zıtlıktan yararlanmaktadır:

derdiñ dile dil derdime dermān idi hayf
gayb êtdim anı derd ile dermān arasında (G.34/4)

Nâ'ilî'nin tezat sanatına başvurduğu diğer beyitleri ise şu şekilde sıralanabilir:

(G.2/5), (G.6/3), (G.6/4), (G.7/2), (G.7/4), (G.12/8), (G.13/4), (G.13/8), (G.14/2), (G.14/6), (G.15/7), (G.16/2), (G.17/2), (G.17/3), (G.18/1), (G.24/1), (G.26/6), (G.28/1), (G.30/2), (G.31/4), (G.32/5), (G.34/1), (G.34/3), (G.35/1), (G.35/2), (G.37/5), (Kt.1/3), (Kt.1/4), (Kt.1/4), (Kt.1/5), (Kt.1/7), (Tk.4/1).

Teşbih:

Nâ'ilî şiiirlerinde yaygın benzetmelerden yararlanırken teşbih sanatına başvurmaktadır. Aşağıdaki beyitte kaküllerin renginden dolayı kara baht ve kara dumana benzerliği söz konusudur:

siyeh-i bahtla âmîziş édüp dūd-ı dil-i pür-dāğ
ser-i hūbān-ı 'aşra bünli başlı kākül olmuştur (G.12/3)

Aşağıdaki beyitte ise gönülde açılan yaralar feyizli lalelere benzetilmiştir:

perveriş-yāfte-yi hūn-ı ciger oldıkça
dāğlar kim açılır dilde olur lāle-yi feyz (G.19/2)

Teşbih-i belîğ:

cemālîñ seyrine çıka ki yol vërmez dil-i zāra
harāmî gözlerinî ey āfet-i cān şengül olmuştur (G.12/7)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin gözlerini haramiye benzeten şair, aşağıdaki beyitte ise yine sevgilinin dudağını goncaya benzetmektedir.

gülşen-i bezmi kıatar birbirine kılsa qarîñ
ğonce-yi la'lini cām-ı müle bülbul tevfiķ (G.26/4)

İstiare:

Şu beyitte sevgilinin boyu için kullanılan *serv-i bülend* ifadesi ile sevgili kastedilmiş ve bir açık istiare yapılmıştır:

şabā düşerse yolun gülşen-i ahibbā'ya
selām eyle o serv-i bülendime mahşüş (G.18/3)

Aşağıdaki beyitte ise dönüş özelliği yönünden pergel ile felek birleştirilerek *pergār-ı kazā* ifadesi ile bir açık istiare yapılmıştır:

dem be-dem çizginür eṭrāfımı pergār-ı kazā
ten-i dāğınım édüp nokta-yı ğam-dā'iresi (G.39/4)

Tenasüp:

Aşağıdaki beyitte şarap ile ilgili sözcükler bir arada kullanılarak bir tenasüp sağlanmıştır:

böyle ser-mest-i ḥarāb-ı mey-i ğam olduğuma
cür'a-efṣān olarak sāḳī vü mīnā ağlar (G.11/7)

Aşağıdaki beyitte ise baharı çağrıştıracak sözcükler bir arada uyum içindedir:

nev-bahār oldu görünsün güle bülbül tevfiḳ
teng êtsün çemeni bülbüle bülbül tevfiḳ (G.26/1)

Şairin sevgilinin gözüyle ilgili yaptığı benzetmeler tenasüp oluşturmaktadır:

and içerdim çeşmine yārın ki sāḥirdir dēyü
ġamzesi kıldı şehādet 'ayn-ı kāfirdir dēyü (G.33/1)

Aşağıdaki beyitte pergel etrafında kullanılan kelimeler birbirleriyle uyum içindedir:

dem be-dem çizginür eṭrāfımı pergār-ı kazā
ten-i dāġinim édüp nokta-yı ġam-dā'iresi (G.39/4)

Teşhis:

Nâ'ilî, şu beyitte insana ait olan ağlama özelliğini yanıp yakılmak deyimiyle birlikte mum için kullanarak teşhis sanatı yapmaktadır:

gece tenḥā göricek kūşe-yi derd ü ġamda
yanarak yakılarak şem'-i şeb-ārā ağlar (G.11/4)

Aşağıdaki beyitte ise dağlar duyma ve coşma özellikleriyle kişileştirilmiştir:

gūş eyledikce 'aksini feryād ü nālemin
zan eylerim ki 'ışka gelür tağlar ağlarım (31/2)

Tevriye, İham:

Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte *cāmi* sözcüğünü tevriyeli kullanarak kelimenin hem 'cami' hem de 'toplayan, birleştiren' anlamlarını kasdetmektedir. Beyitte ön planda olan anlam ise iki tarafı birleştiren yer anlamıdır. Zira şair, bu sözle mezarı kastetmektedir. Bizi bu düşünceye iten ise kıyamete kadar secdeden baş kaldırmamak ifadesidir. İslam inancına göre, insanlar öldüklerinde bedenleri toprağın altına başları secdeye gelecek şekilde gömülür ve kıyamete kadar da orada kalır. Şairin de zahide alındığını söylediği

yer dünya ve ahireti birleştiren bir kabirdir. Diğer yandan ibadethane anlamındaki *cāmi*’ de yine *secde* ve *zāhid* kelimeleriyle bir çağrışım oluşturmaktadır.

secdeden başını kaldırma ilā-yevm-i kıyām
zāhid aldık sağa bir yer tarafeyni cāmi‘ (G.22/4)

Aşağıya aldığımız beyitte ise Nā’ilî, şair Kâzım’ın adını tevriyeli olarak kullanmaktadır. *Kâzım* bu beyitte bir kişi adı olarak kullanıldığı gibi *öfkelerini yenen kişi* manasıyla da beyitle uyum sağlamaktadır:

ne haddiñ nā’ilî kâzımla ma‘nen hem-‘inān olmak
seniñ har-lengdir tab‘ıñ o zātıñ düldül olmuştur (G.12/8)

Aşağıya aldığımız beyitte *ayağ* kelimesi *öpeyim* ifadesi ile birlikte ‘ayak uzvu’ ve ‘kadeh’ şeklinde iki mana da kastedilerek tevriyeli olarak kullanılmıştır. Bu manalara bağlı olarak beyit birkaç şekilde anlamlandırılabilir. Şöyle ki asmanın kızı manasındaki *duhter-i rez* istiare yoluyla sevgiliye karşılık gelmektedir. Bu bağlamda *ayağ* kelimesi sevgilinin ayağını öpme isteği şeklinde anlaşılabilir. Dahası *ayağ* kelimesinin karşıladığı kadeh anlamı ise istiare yoluyla dudağa karşılık gelerek sevgilinin dudağını öpme isteğini çağrıştırmaktadır. Diğer yandan *duhter-i rezin* çoğunlukla şarabı karşılamak için kullanıldığı gerçeğinden ve ikinci mısradaki, kadeh ile tenasüp oluşturan *leb-i mīnā* ifadesinden hareketle *ayağ* kelimesi, kadeh olarak alınabilir ve şarabın koyulduğu kadehi öpme/kadehten yudum alma isteği şeklinde anlaşılabilir. Beyitte hangi anlamın kastedildiği konusunda okuyucu şüpheye düşürüldüğü için bir iham söz konusudur.

ķandedir duhter-i rez gelsün ayağın öpeyim
zevk-i būs-ı leb-i mīnāyı unutturdı başa (G.1/3)

Şu beyitte ise *rūzigār* kelimesi; ‘zaman, dehr’ anlamının yanında ikinci mısradaki *ber-bād* kelimesinin ‘yele verilmiş’ anlamı ile bir iham-ı tenasüp oluşturarak kelimenin ‘rüzgar, yel’ manasına çağrışım yapılmıştır.

şimdi bildik rūzigārıñ hīç der-hīç olduğun
bunca demler hayf kim bī-hūde ber-bād olmuştuz (G.14/4)

Kinaye:

Aşağıdaki beyitte şair, *ayağa düşmek* ifadesini kinayeli olarak kullanmaktadır. Şair, *ayağına düştüm* ifadesiyle gerçek anlamdaki meyhanecilerin pirinin ayağının önüne düşme ya da onun ayaklarına kapanma durumunu; ifadenin deyim anlamı olan en aşağı

seviyeye düşme, perişan olup değersizleşmeyi öne çıkaracak şekilde ifade etmektedir. Zira meyhanecilerin pirinin ayağına düştüğünü söyleyen şair, bu en aşağı seviyeden yana ümitsizliğe düşmemeyi dilemektedir. Diğer yandan tevriyeli olarak kullanılan *ayak* kelimesi de bir üçüncü anlamla meyhanecilerin pirinin kadehine düşmeyi çağrıştırırken, içkiye müptela olma halini ifade etmektedir.

cenāb-ı pīr-i muğānıñ ayağına düşdüm
ki êtmesün beni şaff-ı ni'âlden me'yūs (G.16/3)

İrsal-i mesel

Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte *balık baştan koçar* diyerek kötü şeylerin en baştaki kişilerden kaynaklandığını dile getirdiği ilk mısradaki düşüncüyü, ikinci mısradaki bir şeyin bütünüyle bilinçsiz bir şekilde baş etmeye çalışmanın anlamsız olduğu ifadesiyle destekleyerek irsal-i mesel yapmaktadır:

çok balık başdan koçar dērler meşeldir **nâi'lî**
hey'et-i mecmû'aya bî-mağzî baş etmek 'abeş (G.4/5)

Telmih:

Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman'ın varlıklara hükmetmesini sağlayan yüzüğüne telmih yapılmıştır:

herkes edemez hâtem ile 'âlemi teşhîr
bir sır var idi mühr ü süleymân arasında (G.34/5)

Şu beyit ise Hz. Yakup'un, Hz. Yusuf'u kaybettikten sonra kapandığı kulübede yıllarca ağlamasına telmih yapılarak kurulmuştur:

sāgar-ı leb-rîze döndürdüm firāk-ı yârdan
kūşe-yi beytü'l-hazende dîde-yi giryânımı (G.37/6)

Hüsn-i talil:

Aşağıya aldığımız beyitte şair, gül bahçesinde bülbülün ötmesi ve gülün açması durumunu kendi inlemelerine bir karşılık olarak düşünerek bir hüsn-i talil yapmaktadır:

bülbül ağlar gül giribân-çāk olur gülzârda
derd-i hecr-i yâr ile gūş êtseler efğânımı (G.37/3)

Şu beyitte de geceleri ortamı aydınlatmak için yakılan mumun yandıkça eriyip damla damla akması durumu, âşığın dertli halini gördüğü için yanıp yakılarak ağladığı düşüncesiyle birleştirilmiştir:

gece tenhā göricek kūşe-yi derd ü ğamda
yanarak yakılarak şem‘-i şeb-ārā ağlar (G.11/6)

Leff ü neşr

Aşağıdaki beyitte, *sihir*, *füsün* ve *fitne* karşısına *zülf*, *hāl* ve *haţ* getirilmiştir:

birbiriyle müttefik sihr ü füsün ü fitnede
üç kafa-dār âfet-i cāndır o zülf ü hāl ü haţ (G.20/2)

Gül ve tevfiķ kelimelerinin tevriyeli olarak kullanıldığı şu beyitte⁸⁸ ise *āşık*, *giryе*, *hānde* ifadelerinin karşısına ‘*andelib*, *ağlaya*, *güle* kelimeleri getirilmiştir:

‘āşık a giryе gerek dil-bere nāz ü hānde
‘andelib ağlaya yā rab güle bülbül tevfiķ (G.26/6)

Tecahül-i arif:

Nâ’ilî, doğrusunu bildiği gerçekleri bilmezlikten gelerek tecahül-i arif sanatına başvurmaktadır:

acı şu dola bî-mey bilmem ‘aceb gerdün-ı dūn
zevk ü ‘ayş ü nūş-ı ‘ālem şubh telh ü şām telh (G.7/2)

mīnā-yı çarhıñ āb-ı hayāt olsa rütbesi
āyā olur mı cür‘a-yi sāgar kadar lezīz (G.9/2)

İstifham:

Aşağıdaki beyitlerde şair, soru amacı gütmekten ziyade ifadelerini güçlendirmek için soru sorma yoluna başvurarak istifham yapmaktadır:

nā’ilī kaldım şeb-i tārīk-i hicrānda hāzīn
rūz-ı mahşer mi zuhūr-ı şubhğāh-ı merhāmet (G.3/5)

nedir bu hāl-i ğarībāne **nā’ilī** bende
demādem olmadayım āh ü vāhdan mahzūz (G.21/4)

Tekrir:

Şair, aşağıdaki beyitte *dil*, *dil-ber* ve *‘asker* kelimelerini tekrar ederek tekrar sanatı yapmıştır:

dil dil-bere dil-ber dil-i ğam-pervere muhtāc
şāh ‘askere ‘asker dahı ser-‘askere muhtāc (G.5/1)

İştikak:

Nâ’ilî, aşağıdaki beyitte *hüsni* ve aynı kökten türeyen *aḥsen* kelimelerini birlikte kullanmaktadır:

küfrden pāk eyledi feyz-i berehmen-sūz-ı ‘ışk
secde-yi hüsni-i bütāndır aḥsen-i āmālımız (G.15/5)

Aşağıdaki beyitte ise *zuhur* kökünden türeyen *zāhir* ve *mazhar* kelimeleriyle iştikak yapmaktadır:

zāhir ü bāṭın yeter molla-yı rūmuḡ himmeti
meşnevīden mazhar-ı feyz-i ḥudā-dād olmuşuz (G.14/6)

Nida:

Nâ’ilî, şiirlerinde sesleniş şeklinde hitaplara yer vermektedir:

‘āşıkā lāzım olan şabr u taḥammül ise de
ëy cefā-pîşe saḡa hem bir az inşāf gerek (G.27/4)

cemālîḡ seyrine çıka ki yol vërmez dil-i zāra
ḡarāmî gözleriḡ ëy āfet-i cān şengül olmuşdur (G.12/7)

2.3. Muhteva İncelemesi

2.3.1. Dinî Unsurlar

Allah:

Nâ'îlî, şiirlerinde Allah'ın adını çeşitli şekillerde zikretmektedir. Allah'ı zikrederken; Allah, İlah, Huda, Hakk, Rahman, Rabb-i Rahim, Rabb-i Ehad, Lâ-yezâl ifadelerini kullanmıştır. Allah, şiirlerde genel olarak yardım dilenilen dua ifadelerinde geçmektedir. Bunun yanında merhamet eden, esirgeyen ve bağışlayan, nimet verici, ihsan edici, ebedî ve bir oluşuyla zikredilmektedir. Varlık âlemi O'nun cemalinin yansıdığı bir aynadır.

o 'âşıkım ki şafâ-yı vişâlden me'yūs
ilâhî eyleme seyr-i cemâlden me'yūs (G.16/1)

levha-yi dîdârına vèrdi şeref hatt-ı şerîf
hak zâtında mübârek eyleye rabb-i ehad (Kt.3/2)

'âşık girye gerek dil-bere nâz ü hande
'andelîb ağlaya yâ rab güle bülbül tevfiķ (G.26/6)

olur tecellî-yi 'ışk-ı ilâhdan maḥzûz
cemâl-i yâra olanlar nigâhdan maḥzûz (G.21/1)

Şair, şu beyitte de Allah'ı farklı isimleriyle zikretmiştir ve Hakîm-i Mutlak derken yine Allah'ı kasdetmektedir:

'afv êde cürmüni 'uḳbâda ḥakîm-i muṭlak
derdmendâna odur rabb-i raḥîm ü raḥmân (Kt.1/20)

Peygamberler

Hz. İsa, Mesih:

Hz. İsa, Nâ'îlî'nin bir gazelinde nefesindeki kuvvet ile anılır. Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltme özelliği sözle birleştirilip sevgilinin suskun dudaklarıyla kıyaslanmıştır:

yok o ḥâşiyet-i dem nuṭṭ-ı mesîḥâda bile
ki var ol rūḥ-ı revânîḡ leb-i ḥâmûşunda (G.35/2)

Hz. Süleyman:

Hz. Süleyman, Nâ'ilî'nin bir gazelinde yüzüğü ve bu yüzükle bütün mahlukları emri altına alabilmesiyle yer bulur. Yüzüğün üzerinde bulunan ve "Süleyman'ın mührü" olarak bilinen mühür de beyitte geçmektedir:

herkes edemez hâtem ile 'âlemi teşhîr
bir sır var idi mühür ü süleymân arasında (G.34/5)

Hz. Yusuf

Hz. Yusuf, Nâ'ilî'nin iki gazelinde geçmektedir. Nâ'ilî, Kur'an'da "Ahsenü'l-kasas" yani kıssaların en güzeli olarak geçen hikayedeki bazı olaylara telmihte bulunmuştur. Şu beyitte Hz. Yusuf, oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra hayata küsen bütün ömrü üzüntüyle geçen Hz. Yakub'un evinden kinaye olan⁸⁹ külbe-yi ahzâna telmihle yer almaktadır. Bunun yanı sıra *gül-pîrehe*n ifadesi de yine Hz. Yusuf'un gömleğini hatırlatmaktadır.

bûy-i gül pîrehe'nin geldi meşâm-ı câna
sen de ey yūsuf-ı dil külbe-yi ahzânıma gel (G.29/2)

Diğer gazelinde ise Hz. Yusuf'un güzelliğine yapılan atıfla birlikte bu durumun diğer kardeşler arasında yarattığı kıskançlığa ve bu kıskançlık sonucu Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması olayına telmih vardır:

bu hüsn ü leţâfetle sen oldıkça bedîdâr
çok fitne kıpar yūsufum ihvân arasında (G.34/2)

Diğer Dinî Unsurlar:

Yemin:

Nâ'ilî bir manzumesinde yemin ifadesi kullanmaktadır. Yemin ifadesine bir hekime yazdığı vefat tarihinde yer vermektedir. Hekimin halka ilaç tarifi verirken yemin ettiğini söyleyen Nâ'ilî, onun ne şekilde yemin ettiğine değinmektedir. Bu yemin, "be" edatı ve *muksemun bih* yani kendisine yemin edilenle kurulmuştur.⁹⁰ Hayat ve Allah'ın dirliği üzerine edilen yemin de cevap cümlesi bulunmamaktadır:

⁸⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II, OSEDAM, İstanbul 2017, s. 219.

⁹⁰ Yeminin öğeleri ile ilgili bilgiler için Bk. Muzaffer Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 16.

halka ta'rîf-i müdâvât ile eylerdi yemîn
bi-ḥayâtî bi-ḥayâtik bi-ḥayâti sübhân (Kt.1/6)

Kaza ve Kader:

Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmi ile bilip belirlemesine kader, nesne ve olaylarla ilgili ezeli planını gerçekleştirmesine ise kaza denir.⁹¹ Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte can sıkıntısına düşmenin yazılmış kadere fayda etmeyeceği dile getirilmektedir.

iztîrâb-ı cāna düşmek eylemez taḳdîre kār
nâ-ḥoş tedbîr ile sîneḡ hırâş etmek 'abeş (G.4/3)

Aşağıdaki beyitte ise şair, kaza pergelinin etrafında dolaştığını dile getirmektedir.

dem be-dem çizginür eṭrâfımı pergâr-ı ḳazâ
ten-i dâḡînim édüp nokta-yı ḡam-dâ'iresi (G.39/5)

Kıyamet ve Mahşer

Allah'ın emri ile İsrâfîl'in sûra ilk üflemesiyle bütün canlıların ölüp her şeyin yok olması kıyamet, ikinci üflemesiyle meydana gelecek olan dirilme de mahşer olarak adlandırılır.⁹² Şiirlerde kıyamet, ilk anlamıyla ve sevgilinin yürüyüşüyle bağlantılı olarak kıyamet koparmak deyiimiyle yer bulmaktadır.

cünbiş-i ḳâmetine beste hezârân fitne
bezme geldikce ḳıyâmet ḳoparır reftârıḡ (G.28/3)

Bu beyitte sevgilinin yürüyüşünün kıyamet kopardığını dile getiren şair, aşağıdaki beyitte ise zahide kıyamete kadar başını secdeden kaldırmamasını söylemektedir.

secdeden başını ḳaldırma ilâ-yevm-i ḳıyâm
zâhid aldık saḡa bir yer ṭarafeyni cāmî (G.22/4)

Nâ'ilî, şu beyitte ise merhamet sabahının ortaya çıkışının ancak mahşer günü olacağını ima etmektedir.

nâi'lî ḳaldım şeb-i târîk-i hicrânda ḡazîn
rûz-ı mahşer mi zuḡûr-ı şubḡgâh-ı merḡamet (G.3/5)

⁹¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul 2001, s. 58.

⁹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 244.

Bayram:

Bayram, Klasik Türk şiirinde müstakil olarak işlenen bir konu olmakla birlikte şiirlerde yer yer dinî bayramlara yapılan atıfların yanı sıra bayram geleneklerini kullanarak kurulan hayaller de yer almaktadır. Diğer yandan getirdiği sevinç ve coşku ile birlikte âşıklar için sevgiliyi görmek bayram olarak addedilmiştir.

Şair; bayram zamanını, iç açıcı özelliğiyle birlikte ele alırken vaatlerin gerçekleştirilme zamanı olduğunu da vurgulamaktadır.

geçdi eyyām-ı feraḥ-baḥş-ı dem-i 'îd dirîğ
étmedi âh o meh icrâ'-i mevâ'îd dirîğ (G.23/1)

Nâ'ilî, şu beyitte ise bayramı âşığın sevgilisini görmesi olarak almış ve insanların bayramda görüşüp bayramlaşmalarına atıf yapmıştır. Beyitte bayram, mecaz anlamıyla büyük sevinci de ifade etmektedir.

cihānda **nâ'ilî** 'âşıkların bayrāmı olmaz mı
gedāsı olduğum bîdād-ı şāhı yıl geçer görmem (G.30/5)

Cennet:

Nâ'ilî, sevgiliyle gönül arasındaki zevkin cennetin en yüksek mertebesinden daha kıymetli olduğu dile getirmektedir.

dünyāya değil cennet-i ā'lāya değişmem
bir zevk ki var cān ile cānān arasında (G.34/2)

Sevgilinin elinde hançer âşığın yanına gelmesi cennetin habercisidir.

cān olur pür-ḥande-yi şevk-i behişt-i ārzū
ēy hoş ol dem kim gelür ḥançer be-kef kıttālimiz (G.15/6)

Cin ve Peri:

Gözle görülmeyen ruhani varlıklar olan cinlerin dişilerine peri denir. Peri, şiirlerde sevgili için kullanılır zira peri bir güzellik ifadesidir. Nâ'ilî de aşağıdaki beyitte sevgiliye peri diye hitap etmektedir.

tāb-ı meyden ol perî âteş-nikāb olmuş yine
la'l-i nābından ḳadeḥ āndan şarāb eyler ḥicāb (G.2/4)

Eski inançlara göre büyü ve sihir konusunda cinlerden istifade edilirmiş.⁹³ Aşağıda da sevgilinin gözleri cinlerin en korkunç büyücüsüne benzetilmektedir.

çeşm-i siyeḥi ‘āşıkā bir mekr-i ilāhī
çekdirmede āhı
cādū-nigehi sāḥir-i ‘ifrīt ü füsūn-kār
birden bire çarpar (M.40/4)

İman:

İman; inanma, inanç, İslam dinini kabul ve tasdik etmektir. Tasavvufta, şeriatın gereklerinin yerine getirilmesinin dışında Hakk’a yönelmek ve O’ndan başka her şeye yüz çevirmek anlamına gelir. Zıttı küfürdür; iman aydınlık, küfür karanlık anlamına gelir.⁹⁴ Nâ’ilî de beytini bu düşünceyle kurmuş, perişan ve karanlığı temsil eden saçların karşılığı olarak küfrü, aydınlık ve parlaklığı temsil eden yanakların karşılığı olarak da imanı vermiştir:

dil kaldı ruḥ u zülf-i perīşān arasında
bilmem ne yapar küfr ile îmān arasında (G.34/1)

Yahûdîlikle İlgili Unsurlar:

Nâ’ilî, bir manzumesinde sevgiliyi *yahûdî-peçe* olarak anar. Şair, birçok menfi özellikle birlikte ele aldığı yahûdî sevgilinin, dininin gerektirdiği gibi davrandığını ve tabiatının İslâm ile yabancı olduğunu söyler:

dīnince éder ḥalk miyānında ‘inādı
bī-dād ü fesādı
ḳan içmege āmāde ṭurur ḡamzesi hem-vār
ḡāyet ile ḥūn-ḥvār

bilmez nedir āyīn-i muḥabbet ne belādır
kārı hep ezādır
bī-gānedir islām ile ṭab‘ındaki mişvār
celb étmesi düşvār (M.40/2-7)

Putperestlikle İlgili Unsurlar:

Nâ’ilî, sevgiliden söz ederken Klasik Türk şiirinde sevgiliyi ifade etmek için kullanılan puta başvurur zira sevgili tapılacak kadar güzeldir. Nâ’ilî de doğruluk kilisesinin âşık putperestidir, gönül çekici bir put onun için bin Müslüman’dan yeğdir.

⁹³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 87.

⁹⁴ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 208.

yār ile hem-reng olan rūy riyā bilmez nedir
büt-perest-i deyr-i ihlāşın şalāhı başkadır (G.10/4)

biñ müselmāna deger ‘indimde bir dil-cū şanem
gönlüm eglensün de yārim kāfir olmuş olmamış (G.17/2)

2.3.2. Tasavvufî Unsurlar

Mevlevîlik

Mevlevîlik, Mevlevîyye tarikatının kurucusu mutasavvıf, âlim, şâir Mevlânâ Celâleddin-i Rumî’nin (1207-1273) vefatından sonra oğlu Sultan Veled (1226-1312) tarafından teşkilatlandırılan bir tarikattır. Mevlânâ’nın Mesnevî adlı 6 ciltlik eserini temel kitap olarak sayar. Tarikat ehli semâ ile vecde gelir. Mevlevî basamak bin bir gün çile çekmektir. İrşâd, sohbet iledir. Zikir yalnızca Allah’ın adını anmaktan ibarettir. Mevlevîler başlarına keçe külah giyerler. Âyin esnasında ney, rûbâb, kudüm, dâire, bendir, vs. çalınır. Âyinde bir mesnevîhân bulunur ve makam ile mesnevîden beyitler okur.⁹⁵

Nâ’ilî, bir Mevlevî olarak genellikle gazellerinin mahlas beytinden sonra eklediği zeyillerde Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında övgü niteliğinde sözlere yer vermektedir. Şairin, şiirlerinde Mevlânâ’ya yaşadığı yer ve müderrisliği nispetiyle Molla-yı Rûm olarak hitap ettiği de görülür. Nâ’ilî’nin Mevlânâ’nın himmetinden söz ettiği şu beyitte, Mevlevîlerin temel kitap olarak saydıkları Mesnevî’den feyz aldığını açıkça ifade etmektedir:

zâhir ü bâtın yeter molla-yı rûmuş himmeti
meşnevîden mazhar-ı feyz-i hudâ-dâd olmuşuz (G.14/6)

Şair, Mevlânâ’dan söz ederken yine Molla-yı Rûm ifadesini kullandığı başka bir beyitte ise Mevlevîlik anlayışının getirdiği özelliklerden söz etmektedir:

hem gedâ-yı kûy-ı fakrız hem şeh-i ‘ālî-cenâb
bende-yi molla-yı rûmuz râyegândır mâlimiz (G.15/7)

Nâ’ilî’nin, Mevlânâ’dan söz ederken *pîr* kelimesini kullandığı da görülür. Pîr, yaşlı ihtiyar kimse anlamına geldiği gibi bir tarikatın kurucusu, kendisine bağlananlara

⁹⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 275.

rehber olan Allah dostu kişiyi de karşılar. Nâ'îlî, pîri saydığı Mevlânâ'nın, onu kemale ulaşmaktan yana ümitsizliği düşürmeyeceğini ifade eder.

ne rütbe mücrim isem **nâ'îlî** ümîdim var
ki eylemez beni pîrim kemâlden me'yûs (G.16/5)

Nâ'îlî, Mevlânâ'ya *pîr* diye hitap ettiği başka bir beytinde ise hakikatten söz etmektedir. Hakikat, tasavvufta görünenin arkasındaki gizli mana, dinî hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilahî sırlara aşına olunması gibi anlamlar ifade etmektedir. Mevlânâ'ya göre şariat bir meşale, tarikat bu meşale ile yol alma, hakikat ise maksada ulaşmadır.⁹⁶ Nâ'îlî de hakikat ifadesiyle ulaşmak istediği mertebeyi dile getirirken bu yolda bağlı olduğu tarikatın pîri olan Mevlânâ'dan yardım istemektedir:

eyle gülzâr-ı hakîkatde éyâ hazret-i pîr
dil-i nâlânımı bir bûlbûl-i hoş nâle-yi feyz (G.19/6)

Mevlânâ'nın kandiline döndüğünü dile getiren Nâ'îlî bunun karşısına en büyük ışık ve ısı kaynağı güneşi ve ayı koyarak ikisinden de zevk almayacağını ifade etmektedir zira o, zaten bu aşkla yanmıştır:

hezâr şevk ile oldum çerâğ-ı mevlânâ
ne mihrden olurum ben ne mâhdan mahzûz (G.21/5)

Şair, Mevlânâ'nın meclisi övgüsündeki bir beytinde de işret meclisi denilince akla ilk gelecek olan Cemşîd'in meclisinin karşısına Mevlânâ'nın meclisini koymakta ve onu üstün görmektedir. Zira işret, tasavvuf ehli için Hakk'a yakın olma halini çağırıştırır, dolayısıyla böyle bir hazza ulaşamayan Cemşîd'in meclisi boş yere geçmiştir:

görmedi germî-yi bezm-i dem-i mevlânâyı
geçdi bî-hûde yere meclis-i cemşîd dirîğ (G.23/5)

Nâ'îlî, Mevlevîlik övgüsünde bir de gazel kaleme almıştır. Baştan sona Mevlevîlik övgüsünde olan bu gazel Mevlevî tarikatına mensup olanların giydiği külâh üzerinden seyretmektedir. Gazelin her beytinde Mevlevîlik hakkında ayrı bir özellik bulunmaktadır. Matla beytinde Mevlevî'nin külâhını güneşle bir tutan Nâ'îlî, güneşi ifade ederken Arapça *şems* kelimesini kullanarak Mevlânâ'nın sohbet arkadaşı olan Şems-i Tebrîzî'yi de hatırlatmaktadır:

⁹⁶ Mehmet Demirci, "Hakikat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, İstanbul 1997, s. 178-179.

şems ile ma'nide hem-ser külâh-ı mevlevî
'arşda zerrîn-efserdir külâh-ı mevlevî (G.38/1)

Ayrıca beyitte geçen arş ifadesini de tasavvufî bağlamda düşünerek ele almakta fayda vardır. Feleklerin feleği, en büyük felek, taht, mülk, hakimiyet, ihata, zuhur, tecelli anlamlarına gelen arş, tasavvufî olarak tecelli yeri, Allah'ın mukayyed isimlerinin istikrar mahalli, küllî cisim, mutlak varlığın bedeni ve kamil insanın kalbi gibi anlamlar taşır.⁹⁷

Şair ikinci beyitte Sema'dan söz etmektedir. Sema, Mevlevî ayinlerinde dönmek, oynamak, güzel ses ve müzikle vecde gelmek anlamındadır.⁹⁸ Nâ'ilî de bu beyitte sema ile kendinden geçen Mevlevî'nin külâhını ele almıştır. Semayı dönüş halindeki Mevlevî'nin külâhı üzerinden veren şair, bu durumu iki mısra da kullandığı ifadelerle vurgulamaktadır. Şöyle ki sema sarhoşu olan Mevlevî'nin külâhı, bu vecd hali ile adeta parlak bir güneşe dönmüştür. Şair, külâhı göğün kubbesine denk gördüğü ikinci mısra da ise yine kullandığı kelime itibarıyla dönüşü vurgulamaktadır.

mihr-i rahşâna döner oldukça ser-germ-i semâ'
tâk-ı gerdûna berâberdir külâh-ı mevlevî

Şair, üçüncü beyitte Mevlevîlik'in kimden feyz aldığını vurgulamak için yine Mevlevî'nin külâhını seçmiştir. Mevlânâ'nın ruhundan süslenen külâh, hakikatin şahidine bir süstür. Ayrıca *tahkîk* tasavvufî manada, Hakk'a ermek, hakikati bulmak için gayret sarf edip neticede Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanma, Hakk'ı âlemde müşahade etmeyi karşılar.⁹⁹ Bu açıdan Mevlevî'nin külâhı bu yolda olan kişiye bir süs, kişinin tuttuğu yolun da bir göstergesidir.

rûh-ı mevlânâdan ârâyiş-pezîr-i feyz olur
şâhid-i tahkîke zîverdir külâh-ı melevî

Şair, dördüncü beyitte *ehl-i hâl* ifadesini kullanmaktadır. Ehl-i hâl, bir manevî derecenin tecellisini ruhunda hissedeni ve sözde kalmayıp bu manevîyâtı bizzat yaşayan vecd sahibi hakikat ehlini ifade etmektedir.¹⁰⁰ Ayrıca Mevlevîlik'te tarikat esası olan aşk, marifet, hizmet¹⁰¹ hallerinden biri olan aşkı da vurgulamaktadır. Mevlevî'nin külâhı aşkın görüldüğü yerdir, bu yüzden hal ehlinin yüzünün solgun olmasına şaşılmaz:

⁹⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 52-53.

⁹⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s.348.

⁹⁹ <http://lugatim.com/s/tahkik> (06.05.2021/16.20).

¹⁰⁰ <http://lugatim.com/s/ehil> (06.05.2021/16.43).

¹⁰¹ Ş. Barihüda Tanrıokur, "Mevleviyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, s. 476.

Gam:

Kaygı, tasa, keder gibi anlamlara gelen gam, âşığın sevgiliye ulaşma yolunda çektiği sıkıntıları ve ulaşamamanın verdiği üzüntüyü ifade eder. Aşağıdaki beyitte Nâ'ilî, aşk derdinin ona dünya gamını ve ahiret endişesini unutturduğunu söylemektedir:

derd-i 'ışkîñ ğam-ı dünyâyı unutturdı baña
bil ki endîşe-yi 'uqbâyı unutturdı baña (G.1/1)

Şu beyitte ise şair, gam kafilesinin önderi olduğu halde sesinin çıkmadığını vurgulamaktadır.

pervâne-şifat âteşe yansam da sesim yok
ol kâfile-sâlâr-ı ğamım kim ceresim yok (G.25/1)

Gayb:

Görünmeyen, örtülü gizli anlamındadır. Duyu organları ve akılla bilinmeyen varlıklar ve bunların bulundukları manevî ve ruhanî âlemi karşılar.¹⁰⁴ Sevgilinin laf taşıyan yan bakışından dolayı gizli sırları bilen olduğunu söyleyen Nâ'ilî, görünüş ve tavrındaki halin gayb tercümanını bile dilsiz edeceğini belirtmektedir:

vâkıf-ı râz-ı nihânız ğamze-yi ğammâzdan
tercümân-ı gaybı lâl eyler lisân-ı hâlimiz (G.15/2)

Mâsivâ:

Bir şeyden başka olan her şeyi ifade eden mâsivâ, "Mâsivâllah" kelimesinin kısaltılmışı olarak Allah'tan başka her şey anlamında kullanılır.¹⁰⁵ Aşağıdaki beyitte Nâ'ilî, hünerin Allah'ın dışındaki her şeyin izini mahvetmek olduğunu vurgulamaktadır.

mâsivâ-yı naķş göñülde mahv etmekdir hüner
yohsa her hefte yüzün zâhid terâş etmek 'abeş (G.4/4)

Perde, Hicab:

Perde, bir yeri ayırmak ve görünmesine mani olmak için asılan çarşaf, yüze asılan örtü, iki yeri birbirinden ayıran şey, namus, iffet¹⁰⁶ gibi anlamlarının yanı sıra tasavvufi bir terim olarak da kullanılmaktadır. Şöyle ki perde, sâlikle Hak arasında bulunan ve Hakk'ı tanımaya engel olan her şeyi temsil eder. Kalbe yerleşen ve hakikatlerin orada

¹⁰⁴ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁰⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁰⁶ Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 976.

tecilli etmesine engel olan suretler, maddenin izlerini karşılar. Aynı şekilde hicab da tasavvufta benzer şekilde anlam veren bir ifadedir.¹⁰⁷ Aşağıdaki beyitte şair; saç, ben ve ayva tüylerini nurları ve âlemleri örten bir perdeye benzetmektedir. Burada perde sayılan saç, ben ve ayva tüyleri gerçek aşka ulaşma konusunda engel teşkil etmektedir.

başıma dünyâyı zindân eyledi sevdâları
perde-yi envâr ü ekvândır o zülf ü hâl ü haṭ (G.20/4)

Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte ise âşığın göğsünün ayna gibi berrak olması gerektiğini vurgularken, Hakk'ı tanıma yolunda perdenin arkasındaki sırlara ulaşması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun temelinde ise insanla gayb âlemi arasında bulunan perdenin ölümle kalkması fakat ölmeden önce ölmek suretiyle bu perdenin açılmasının mümkün olması vardır.¹⁰⁸

'âşıkın sînesi âyîne gibi şâf gerek
maẓhar-ı sırr-ı serâ-perde-yi evşâf gerek (G.27/1)

Aşağıdaki beyitte ise Nâ'ilî, güzellik perdesinde yüz binlerce ay ve güneşin tecilli ettiğini dile getirmektedir. "Allah'ın hicabı nurdur, bu hicabı açacak olsa zatının nurları bütün varlıkları yakar." mealindeki hadis tasavvufî eserlerde, "Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır." şeklinde nakledilmiştir.¹⁰⁹ Nâ'ilî'nin bu nurun başkalarına aşık edilmediğini söylemesi bu sebeple olmalıdır. Allah, yüz binlerce ay ve güneşten daha parlak olan nuru hicab/perde ile gizler. Beyitte bu durumun sebebi olarak parlaklığın mahcup olması verilerek de bir hüsn-i talil yapılmıştır.

cilvegerdir perde-yi hüsünde yüz biṯ mihr ü mâh
eylemez aḡyâre izhâr âb u tâb eyler hicâb (G.2/3)

Daha evvel "*cemal*" bahsinde değindiğimiz şu beyitte ise yine hicabın tasavvufî bağlamda farklı bir ifadesi söz konusudur. Şöyle ki mutasavvıflar Hak'la arasında perde olan bu nedenle ilahî gerçeklerin özüne varamayan alimlere mahcup yani perdeli derlermiş. Mahcup, manevî ve ilahî gerçekleri doğru biçimde göremez, bunun sağlıklı bilgisine de ulaşamaz.¹¹⁰ Nâ'ilî de bu durumu, biz saf güzelliğin tecilli nurunun ortaya çıktığı yeriz, bilmem o utanmaz/apaçık bir şekilde niçin mahcup oluyor, şeklinde beytine taşımaktadır:

¹⁰⁷ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 223.

¹⁰⁸ Süleyman Uludağ, "Hicab" *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII, s. 431.

¹⁰⁹ Süleyman Uludağ, "Hicab" a.g.e., s. 431.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 224.

maẓhar-ı nūr-ı tecellî-yi cemāl-i pâkiyiz
nâ'ilî bilmem neden ol bî-ḥicāb eyler ḥicāb (G.2/5)

Şevk:

Özlem, gönlün sevgiliyle buluşma arzusu anlamına gelen şevk, Allah'a kavuşma özlemini karşılar.¹¹¹ Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte şevk yolcusunun istediği menzile ulaşana kadar eskilerin hayırlı yolunu takip etmesi gerektiğini dile getirmektedir:

tā ki ser-menzil-i maḫşūda ére reh-rev-i şevḳ
pey-rev-i rāh-ı ḥuceste pey-i eslāf gerek (G.27/2)

Tecelli:

Aşık olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek anlamının yanı sıra gayb aleminden gelen ve kalpte görünen nurları karşılar. Görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesidir.¹¹² Aşağıdaki beyitte şair, alem tecelli yeri olmuşken saçın sevdasının dünyayı karanlık kıldığını vurgulamaktadır.

kıldı dünyâyı baḡa sevdā-yı zülfi tār ḥayf
'ālem olmuşken cemālinden tecellîzār ḥayf (G.24/1)

Aşağıdaki beyitte de Nâ'ilî yine tecelliye kasdetmektedir. Burada Nâ'ilî'nin ayna dediği âlem; âlemde seyrettiği, yüzün güzelliğinin yansıması ise ilâhî tecellidir. Diğer yandan burada tasavvufî açıdan dikkat edilmesi gereken bir ifade de *hayret*'tir. Hayret, kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesidir. Delille varılan Hakk'ın tecellilerini seyirde hayrete düşmek sıdıklıktır.¹¹³ Nâ'ilî de beyitte bu durumdan söz etmektedir.

ḥayret ender-ḥayreti seyr eyledim āyīnede
'aks-i ḥüsn-i şüretiḡ ḳılmış niḳāb eyler ḥicāb (G.2/3)

Tecrid:

Soyutlanma anlamındadır. Tasavvufî bir terim olarak salikin zahirini mal ve mülkten, batınını karşılık bekleme düşüncesinden arındırması ve yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hal sahibi olma düşüncesini aklından dahi geçirmemesi

¹¹¹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 453.

¹¹² Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 472.

¹¹³ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 216.

durumunu karşılar.¹¹⁴ Nâ'ilî de tecrid ehlinin, sıkıntıların aleminin olan dünyaya kalpten bir bağlılıklarının olamayacağını belirtmektedir:

irtibât-ı kalbi olmaz tengnâ-yı 'âleme
ehl-i tecrîdîñ cihânda iftitâhı başkadır (G.10/3)

Rind:

Rind, görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, tüm varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren, içkiye düşkün bir tip olmakla beraber ârif ve gönül ehli kimseleri ifade eder. Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte şarabın rinde haram olduğunu bu yüzden helalden yana ümitsizliğe düştüğünü dile getirmektedir:

şarâb-ı 'ışkla medhûş mey harâm oldu
dirîğ o rinde ki oldu helâlden me'yûs (G.16/2)

Veli:

Allah'a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul, Allah'ın sevgili kulu ve Allah dostu anlamındaki velîyi;¹¹⁵ Nâ'ilî, dönen feleğin velînin kapısında bir köle olduğunu ifade ederek kullanmaktadır.

kapuñda bir gedâdır çarh-ı gerdûn yâ veliyyu'llâh
elinde mihri ümîd-i keremle keçkül olmuştur (G.12/9)

Zâhid:

Dinin emirlerine çok titizlikle uyan çok dindar kişileri ifade eden zâhid, dindar olmasına rağmen irfanı olmayan kaba sofî kimseleri karşılar. Nâ'ilî, aşağıdaki beyitte zahidin aşk lezzetini bilmediğini söylerken onun, inancın aşk boyutuna ulaşmadığını dile getirmektedir:

lezzet-i 'ışkı ne bilsün zâhid-i telhîn-dimâğ
sükkeri eyler mizâc-ı haste-yi sersâm telh (G.7/4)

2.3.3. *Tarihî ve Efsanevî Unsurlar*

Âb-ı Hayât:

Türkçe adı bengisu olan âb-ı hayât, kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulümât, zulmet denen ve menbaı meçhul diyarda olan sudur. Bu sudan içen dünya

¹¹⁴ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 473.

¹¹⁵ <http://lugatim.com/s/veli> (06.05.2021/17.45)

durdukça yaşar. Bu suyu ilk olarak Hızır ve İlyas peygamberler içmişler. Sonra Allah, bu pınarı insanların gözünden saklamıştır. İskender Zulümât’a kadar gitmesine rağmen suyu bulamamıştır.¹¹⁶ Şeklinde bir hikayesi bulunan bu suyun ismi şiirlerde farklı hayaller üzerinden sıkça geçer.

Nâ’îlî de âb-ı hayâtta söz ettiği tek beytinde şarabı bu ölümsüzlük suyuna tercih etmektedir:

mînâ-yı çarhıñ âb-ı hayât olsa rütbesi
âyâ olur mı cür’a-yi sāgar kadar lezîz (G.9/2)

Berehmen

Hint inanç ve düşünce sistemine göre Brahma dinine mensup din adamlarına denir. Bununla beraber Mecûsî din adamlarına “berhemen” dendiği gibi Hristiyan papazlarına da aynı isim verilir.¹¹⁷

Nâ’îlî, bu ifadeyi berehmenin geçtiği beyitlerde sık rastlanan put ile birlikte kullanmaktadır.¹¹⁸ Putla birlikte kullanılıyor olması bizde beyitte berehmenin Brahma dinine mensup din adamı olarak geçtiği düşüncesini oluşturmaktadır. Aşk ateşi berehmeni yakmış ve en güzel emeller puta tapmak olmuştur:

küfrden pāk eyledi feyz-i berehmen-sûz-ı ‘ışk
secde-yi hüs-n-i bütândır ahsen-i âmâlimiz (G.15/5)

Cem/Cemşîd

İran mitolojisine göre Pişdâdiyân hanedanının dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Nuh Peygamber zamanında yaklaşık bin yıl yaşadığı rivayet edilir. Hz. Adem veya yakın torunlarından olduğu ileri sürülür. Padişahların övgüsü sırasında onlar hakkında benzetme unsuru olarak kullanılır. İnanişâ göre şarap, Cem’in icadı olup iştret meclislerindeki âdetleri de ilk defa o ortaya çıkarmıştır.¹¹⁹

Cem, Nâ’îlî’nin şiirlerinde iki yerde geçer. İlkinde Cemşîd’in meclisine karşılık Mevlânâ’nın zamanındaki meclisin harareti getirilmiştir. Şair, Mevlânâ’nın zamanını

¹¹⁶ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, hzl. Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2016, s. 23.

¹¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II, s. 286.

¹¹⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.e.*, s. 287.

¹¹⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.e.*, s. 384.

görmeyen Cemşîd'in meclisinin boş yere geçtiğini ifade ederek Mevlânâ'nın meclisinin üstünlüğünü belirtmektedir:

görmedi germî-yi bezm-i dem-i mevlânâyı
geçdi bî-hûde yere meclis-i cemşîd dirîğ (G.23/5)

Nâ'ilî'nin bu beytinde Cem, "câm-ı cem" olarak Cem'in kadehi şeklinde geçmektedir. Şarabın mucidi kabul edilen Cemşîd'in yedi çeşit maden karışımından oluşan yedi köşeli efsanevî kadehinin ismidir. Şiir geleneğinde en değerli kadehin sembolü olarak kullanılan bu kadehin boşalır boşalmaz kendiliğinden dolma özelliği de vardır¹²⁰. Nâ'ilî de bu özelliklere sahip kadehi en değerli kadeh bile olsa sevgiliden ayrı olduğunda dolu veya boş hiçbir şekilde huzuru olmayacağını dile getirmek için kullanmaktadır:

yârsız nûş olunan cām-ı cem'îñ nā'ilî
ne şolusunda şafâ var u ne de boşunda (G.35/5)

Eflâtun

Eski filozofların en büyüğü olan Eflâtun, edebiyatımızda akıl ve zekâ timsali olarak geçmektedir.¹²¹

Nâ'ilî'nin şiirlerinde yer verdiği başka bir isim ise Eflâtûn'dur. Çağında yaşayan bir hekime yazdığı vefat tarihinde, onu yermek için böylesine büyük bir filozofun hikmetini eski bir efsane saymasına dikkat çeker:

köhne-efsâne dëyü hikmet-i eflâtûnı
yeniden tâzî luğâtıyla éderdi ityân (Kt.1/2)

Ferhâd-Mecnûn

Nâ'ilî'nin bir şiirinde Ferhâd ve Mecnûn birlikte geçmektedir. Bu iki efsanevî aşk kahramanının sevgililerine ulaşma yolunda çektiği sıkıntılardan hareketle şair, kendi durumunu dile getirmektedir:

râh-ı 'ışkıñ hem neşîb ü hem firâzın görmüşüz
bir dil-i bî-tâb ile mecnûn ü ferhâd olmuşuz (G.14/2)

¹²⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.e.*, s. 379.

¹²¹ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, hzl. Cemal Kurnaz s. 150.

Firavn

Firavn, azamet ve ceberut sahibi olmak anlamına gelmekle birlikte eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarına lakap olarak verilmiştir. Birçok firavn olmasına rağmen içlerinde en meşhuru Hz. Musâ zamanında yaşamış olanıdır. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Musâ ve kavmine zulmeden bu Mısır kralının hikayesi, Yusûf sûresinde anlatılır. Buna göre Hz. Musâ'nın îmana davetini reddeden Firavn, tanrılık iddiasında bulunur ve kavmini de buna inandırır. Kendisine inananları onun zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılan Musâ'yı takip ederken Kızıldeniz'de boğularak ölür. Son anda iman ettiğine dair rivayetler olsa da kendisi ve kavminin cehenneme gidecekleri görüşü daha kuvvetlidir.¹²²

Nâ'îlî'nin bir şiirinde de Firavun'un adı geçer. Şair, Firavun'u belirgin özelliklerinden biri olan iman etmeyişiyle ele almaktadır. Klasik Türk şiir geleneğinde sevgili de imansızdır. Şair, Firavun ve sevgili arasındaki bu bağlantıyı Firavun'u kullanarak gerçek bir durum üzerinden vermektedir:

fir'avnuñ eger olsa idi hüsni-şuhûd
eylerdi sücûd
îmâna gelüp 'ışkını eyler idi ikrâr
etmez idi efkâr (M.40/6)

Hekim-i Yunan (Hipokrat)

Nâ'îlî'nin şiirlerinde modern tıbbın babası olarak bilinen Hipokrat, *Yunan hekimi* şeklinde geçmektedir. Nâ'îlî, kendi zamanına kadar uygulanan dinî, sihrî tedavi metotlarına karşı hem akla hem tecrübeye yer veren bir tıp anlayışı ortaya koyan¹²³ Hipokrat'ı, vefat tarihi yazdığı hekimi yermek için kullanmıştır. Onun yanında tıbbın babası sayılan Hipokrat'ın okumaya yeni başlamış bir çocuk gibi kalacağını söylemektedir:

sebağ-âmûz-ı debistân-ı hikemdi gūyâ
tıfl-ı ebced gibi yanında hekîm-i yûnân (Kt.1/1)

¹²² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 143.

¹²³ Esin Kahya, "Hipokrat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVIII, İstanbul 1998, s. 120.

Lokmân:

Büyük bir hekimdir. Kıymetli sözleri ve hikâyeleriyle ün salmış bir hakîm olan efsânevi şahıstır. Dilimizde “hâzık tabip” ve “feylesof” anlamında kullanılır.¹²⁴ Nâ’îlî de Lokmân namıyla bilindiğini söylediği bir hekime yazdığı vefat tarihinde akıllara her derdin devasını bilen bir doktor olan Lokmân Hekim’i de getirmektedir:

‘aşrımızda var idi mışrda bir tırfa-hekîm
zürefâ dërler idi masharalıkla loķmân (Kt.1/1)

Râzî ve Keşşâf

Kutbüddin er-Râzî, (ö. 766/1365) döneminin önde gelen âlimlerindendir. İbn Sînâ geleneğine mensup, mantık, felsefe ve din âlimidir.¹²⁵ Mantık ve metafizik alanlarında etkili eserler vererek aklî ilimlerde şöhrete ulaşmıştır. Keşşâf ise Zemahşerî (ö. 538/1144) tarafından kaleme alınmış bir tefsirdir.¹²⁶ Râzî, tefsir alanındaki Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ı üzerine etkili bir şerh yazmıştır. Bu şerh, el-Keşşâf mukaddimesinden başlayarak Tâhâ 131. ayetin tefsirinde son bulur. Eser, girişteki “el-Keşşâf kitabının müşküllerini şerh etmeyi amaçlıyoruz” ifadesinden dolayı, Şerhu müşkilâtî’l-Keşşâf olarak anılmaktadır.¹²⁷

Şair, şerh konusunda başarılı bir âlim olan Râzî’yi, Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ı üzerine yaptığı şerh ile anmaktadır. el-Keşşâf, Zemahşerî’nin eseridir fakat burada Râzî ile anıldığı için eser üzerine yazılan şerh ön plana çıkmaktadır. Şair, rumuzların keşiflerinin ancak saf bakış ile olduğunu dile getirirken bu düşüncesini desteklemek için saf bakışın karşısına gizli anlamları açıklayan Râzî ve onun eserini koyarak bunlara ihtiyaç olmadığını dile getirmektedir:

nazar-ı pāk iledir keşf-i rumûzâtların
şanma éy h’âce ki rāzî ile keşşâf gerek (G.27/3)

2.3.4. Şairler

Kâzım

Asıl adı Musa Kâzım’dır. 1821’de Koniçe’de doğdu. Küçük yaşta İstanbul’a geldi. Yaşı ve tahsili ilerleyince burada çeşitli memuriyetlerde bulundu ve zamanla farklı

¹²⁴ <http://lugatim.com/s/lokman> (14.04.2021/17.02).

¹²⁵ Hüseyin Sarioğlu, “Râzî, Kutbüddin”, TDV, XXXIV, İstanbul 2007, s. 485.

¹²⁶ Ali Özek, “el-Keşşâf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXV, Ankara 2002, s. 329.

¹²⁷ M. Taha Bolayık, Tefsir Şerh-Haşiye Geleneğinde Kurucu Bir Eser: “Kutbüddin er-Râzî’nin Şerhu Müşkilâtî’l-Keşşâf’ı”, Nazariyat, V/II, (2019), s. 142.

görevlerde yükseldi. Aşırı hicivleri yüzünden zaman zaman sıkıntılara düştü. Dîvân-ı Harbî daimî üyesiyken vefat etti.¹²⁸

Encümen-i Şuarâ üyesi olan Kâzım, Tanzimat döneminde, sanat anlayışı bakımından eskinin devamı olarak gösterilir. Fatîn, Hâtimetü'l-Eş'âr'ında her türlü şiir inşadında maharetli, kaside ve mersiye alanında başarılı ve şiirlerinin belîğ olduğunu ifade eder. Tasavvufî ıstılahları başarılı bir şekilde kullanmıştır.¹²⁹ Tanzimat muhalifi olarak tanınır ve bu konuda hicivleri vardır. Hicvederken açık seçik sözler söylemekten çekinmez. Kâzım Paşa, birkaç küçük tecrübesi hariç Klasik Türk şiiri çizgisinden pek ayrılmamış ve bunun için de hep eskinin müdâfîi olarak tanınmıştır. Namık Kemal, onu “tabîat-ı şairâneye mâlik” olanlar arasında saymıştır.¹³⁰ Muallim Nâci ise, Kâzım Paşa'yı “medâr-ı iftihâr-ı millet” olarak görür. Şair, tasavvufla yakından ilgilidir ve kuvvetli bir ehl-i beyt muhibbi olarak tanınır.¹³¹

Nâ'ilî, şiirlerinde aynı çevreye mensup olduğu şair Kâzım'a yer vermektedir. Onunla manevî olarak aynı seviyede olamayacağını dile getirmektedir. Bunun sebebini Kâzım'ın tasavvufî derinliğine bağlayabiliriz. Beyitteki kıyası kurarken total bir eşek ve Düldül adlı katırdan yola çıkan şair, Kâzım'ı İskenderiye kralı Mukavkıs tarafından Hz. Muhammed'e hediye edilen ve daha sonra da Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen Düldül adlı katır ile anarken kendi tabiatını total eşeğe benzetmektedir. Düldül Hz. Muhammed'in gazveleri sırasında bindiği cesur bir hayvandır. Hz. Ali de halifelîği sırasında bu katıra binmiştir. Hızlı yürüyüşünden dolayı ona Düldül adı verilmiştir.¹³² Nâ'ilî de bu özellikleri kullanarak kendisini tam tersi özelliklere sahip bir total eşekle anmaktadır:

ne haddiñ **nâ'ilî** kâzımla ma'nen hem-'inân olmak
seniñ har-lengdir tab'ıñ o zâtıñ düldül olmuşdur (G.12/8)

Lebîb

Asıl adı Mehmet Lebîb Efendi olan Lebîb, 1785'te İstanbul'da doğdu. Özel dersler alarak eğitim gördü ve Ruznamçe Kalemi'ne devama başladı. Babasının vefatı

¹²⁸ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Kâzım-paşa-musa-Kâzım-koniceli> (11.04.2021, 16.15).

¹²⁹ Mehmet Korkut Çeçen, “Koniçeli Kâzım Paşa”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVII/II, (2008) s. 15-34.

¹³⁰ M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, s. 50, 51, 140, 242, 243, 247.

¹³¹ Mustafa İsmet Uzun, “Kâzım Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, Ankara 2002, s. 152.

¹³² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 116.

üzerine hâcelik rütbesiyle onun yerine tayin olundu ve on üç sene vazifesini devam ettirdi. Lebîb, hayatı boyunca çeşitli yerlerde ve görevlerde bulundu. Son zamanlarında bir işte çalışma fırsatı bulamadı ve evine kapandı. 1867’de vefat etti.¹³³

Encümen-i Şuarâ şairlerinden biri olan Mehmed Lebîb Efendi, yaşı ve şiirlerindeki yenilik sebebiyle üstad kabul edilmiştir. Genç şairleri himaye etmiştir. Diğer encümen üyeleri üzerinde sade Türkçe kullanma isteği konusunda etkisi vardır. Sebk-i Hindî ile şiirler yazmıştır. Şiirde okuyucunun anlamak için gayret harcaması gerektiğini düşündüğü Klasik Türk şiiri mazmunlarını kullanmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle eski mazmunları yeni bir şekle sokmayı deneyerek sehl-i mümtenî gayretini canlandırmaya çalışır. Fakat bu gayreti pek hoş karşılanmamıştır.¹³⁴

Nâ’ilî, şiirlerinde Lebîb’e de yer vermektedir. Encümen müdavimlerinin üstad kabul ettiği Lebîb’in şiirde sade bir Türkçe kullanma temayülünden ve bu konuda diğer encümen üyelerine olan etkisinden bahsetmiştik. Nâ’ili de bunlardan biri olmalı ki nispeten daha sade bir dille yazdığı gazelinin mahlas beytinde Lebîb’in adını geçirerek Lebîb’in, onun bu saf gazelini görse söylediklerinin ancak şimdi söze benzediğini dile getireceğini vurgulamaktadır:

nâ’ilî bu gâzel-i pâkimi görseydi lebîb
dêrdi kim beñzedi şimdi sühâna güftârıñ (G.28/6)

2.3.5. Kozmik Unsurlar

Necm-i gîsûdâr (Kuyruklu yıldız):

Kuyruklu yıldız, eskiler tarafından pek iyiye işaret edilmemiştir. Zira görüldüğü zaman kötü şeyler olacağına dair bir inanç vardır. 1577 yılında Brahe kuyruklu yıldızının İstanbul semalarında gözükmesiyle bir veba salgını ortaya çıkmış ve bu kıyamet belirtisi olarak algılanmıştır.¹³⁵ Eski astronomide pek muteber olmayan kuyruklu yıldız yahut saçlı yıldız hangi yıl görünürse o yıl felaketleri de beraberinde getireceğine inanılırdı.¹³⁶

Keyvân (Satürn):

Keyvân, yedinci gökte bulunur ve diğer seyyârelerden daha yüksektedir. O da tıpkı kuyruklu yıldız gibi uğursuz sayılmıştır Zühal, Satürn ve Sekendiz adlarıyla da

¹³³ M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, s. 31-37.

¹³⁴ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 119, 174, 175, 176, 181, 186.

¹³⁵ Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, 2. bs., İstanbul 2001, s. 248.

¹³⁶ Sebahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şairlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar*, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 134.

anılan Keyvân, astronomlar tarafından “nahs-ı ekber” yani en büyük uğursuz olarak görülmüştür ve Hindû yüzlü olarak anılmıştır. Tabiatı son derece soğuk ve kurudur. Bu yıldız; ahmak, cahil, yalancı, gamlı, zararlı vb. kötü sıfatlarla nitelendirilmiştir.¹³⁷

Kırân:

Yakınlık anlamında bir kelime olan kıran ayrıca göksel bir terimdir. İki gezegenin bir burçta birleşmesi anlamına da gelir. Kutlu yıldızların ve kutsuz yıldızların kırânı olmak üzere iki çeşit kıran vardır. Kutlu yıldızların kırânına, kırân-ı sa’deyn; kutsuz yıldızların kırânına, kırân-ı nahseyn denilir.¹³⁸

Nâ’îlî, şu beytinde bu iki uğursuz yıldızı âşığın kara bahtıyla yakınlaşan saç, ben ve ayva tüyleriyle zikrederek yıldızların uğursuz vasıflarını sevgilinin bu üç unsuruna isnad etmektedir. Bunu yaparken de iki uğursuz yıldızın kutsuz kırânı gerçeğinden faydalanmaktadır:

‘âşıkıñ baht-ı siyâhıyla kırân eyler müdâm
necm-i gîsüdâr ü keyvândır o zülf ü hâl ü haţ (G.20/3)

Felek/Nüh felek (Dokuz felek):

Eskilere göre felek, iç içe geçmiş dokuz çadır ya da kâse gibi yahut iç içe geçmiş soğan kabukları gibi düşünülmekteydi. Her tabaka ayrı ayrı çarklar gibi farklı hızlarda devrediyordu. Klasik Türk edebiyatta filozofların Batlamyus’a dayanan dokuz kat felek görüşü rağbet görmüştür. Buna göre ay ve güneş dahil yedi seyyâre ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında durmadan dönmektedir.¹³⁹

Nâ’îlî’nin şiirlerinde felek, çarh ve felek ifadeleriyle geçer. Aşağıda ele aldıklarımız dışında şu beyitlerde de (G.9/2), (G.12/9), (G.23/2) geçer. Nâ’îlî de yukarıda anlatılan durumu şiirine aynen yansıtmış ve felekle benzerlik yaratması bakımından mecaz yoluyla kurduğu sitem dairesinin tıpkı feleğin cismi gibi âlemi kuşattığını dile getirmiştir:

nereye gitmeli kim oldu muhîţ-i ‘âlem
nâ’îlî cirm-i felek gibi sitem dâ’iresi (G.39/5)

¹³⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, hzl. M Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1999, s. 126.

¹³⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 240.

¹³⁹ Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare, Sabiteler” *Türk Dünyası Araştırmaları*, XC, (1994), s. 135-136.

Nâ'îlî'nin başka bir beytinde felek ile ilgili yaygın bir inanca rastlanmaktadır. Felekü'l-eflâk olan dokuzuncu gök, batıdan doğuya dönen diğer feleklerin aksine doğudan batıya döner, dolayısıyla yıldızları da birlikte döndürür. Bu nedenle yıldızların birbirine ve burçlara olan uzaklığı sürekli değişir. Bununla birlikte yıldızların insanın talihine tesir ettiği inancına bağlı olarak onların yerlerini değiştirip duran felek her türlü kötülüğün ve uğursuzluğun sebebi sayılmıştır. Bu yüzden de devamlı olarak ondan şikâyet edilmiştir.¹⁴⁰ Şair bu inancı, sevgiliden ayrılmasının sebebini feleğe bağlayarak kullanmaktadır:

dür eyledi felek beni bir meh-cebînden
dūd-ı siyehle qaraları bağlar ağlarım (G.31/3)

Klasik Türk edebiyatında felek birçok şeye benzetilerek kullanılmıştır.¹⁴¹ Nâ'îlî de farklı benzetmeler ortaya koymuştur. Feleği, şeffaflığından dolayı şişeye (G.9/2) benzetmesinin yanında onu hokkabaza da benzetir. Felek tıpkı bir hokkabaz gibi ahenkli hareketler yapmaktadır:

rağşa getirür nüh-felek-i şu'bede-bāzı
bir cünbüş ü nāzı
āşüb-ı қаза fitne-ber-endāz ile eṭvār
āhū gibi reftār (M.40/3)

Mâh (Ay):

Ay birinci kat gökte bulunur. Zayıflık, güçsüzlük bilmezlik, dedikoduculuk, iyi ve erdemlilik hareket nitelikleridir. Aya ilişkin kişiler kararsız ve dayanıksız olurlar. Yalancı, gammaz, kıskanç kişiler aya ilişkindirler.¹⁴²

Nâ'îlî, şiirlerinde ayı farklı şekillerde kullanmaktadır. Şair, genel olarak sevgiliye sesleniş ve sevgilinin güzelliğini dile getirmek için aya başvurmaktadır. Ay, bu doğrultuda şu beyitlerde (G.2/1-2), (G.3/3), (G.11/5), (G.19/4), (G.23/1-4), (G.30/1), (G.31/3), (G.34/6), (G.37/5) yer almaktadır. Bu nedenle biz buraya ayla ilgili iki gerçeklik üzerinde gelişen hayalleri almayı tercih ettik. Şu beytinde ayın en güzel ve en parlak dönemi olan on dört günde tamamlanan dolunay haline on dört yaş karşılığıyla bir atıf yapmaktadır:

¹⁴⁰ Cemal Kurnaz, "Felek", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, s. 306.

¹⁴¹ Bk. Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.m.*, s. 137.

¹⁴² Metin And, *a.g.e.* s. 360.

çār-deh sāl olmadan oldu o mihr ü bedr-i tām
devr işbāt eyledi hüsünde mahirdir dēyü (G.33/2)

Şu beyitte ise bazı geceler ayın etrafında görülen haleden söz eden şair, halenin ayı kucaklamış olduğu düşüncesine atıf yapar. Diğer yandan ay kendisiyle ilişkilendirilen kıskançlık ile kullanılmıştır:

tavk-ı gīsūda görüp gerdenini reşk ile māh
halka-bend-i ğam olur hāle-yi āġuşunda (G.35/3)

Mihr (Güneş):

Güneş, dördüncü felekte bulunur, tabiatı sıcak ve kurudur. Bütün gezegenlerden büyük, tüm yıldızlardan parlaktır. Kuvvet, şiddet, kahr, öfke, raġbet, his, yufka yüreklilik, iffet bazı vasıflarıdır. Sarı rengi temsil eder, sa'd-i evsāt yani orta kutluluk ile isimlendirilmiştir.¹⁴³ Birçok özelliği ve kullanım alanı vardır.¹⁴⁴ Güneş, Nâ'ilî'nin şiirlerinde yer yer gerçek anlamıyla yer yer sevgilinin güzellik unsuru olarak geçer. Şu beyitlerde (G.2/1-2), (G.6/1), (G.8/3), (G.12/9), (G.30/2), (G.33/2), (G.38/2), böyle işlevleri olan güneş, mihr ve âfitab kelimeleriyle karşılanmıştır. En parlak yıldız olduğundan üstünlük bildiren birçok durumda kullanılmıştır. Fakat bunun yanında bazı durumlarda en aşağı seviyeler anlatılırken de ondan yararlanılmıştır. Bunlardan biri de güneşin şekli itibarıyla dilenci çanağına benzetilmesidir. Nâ'ilî de bu yaygın görüşü şiirinde işlemiştir:

ķapunda bir gedādır ķarķ-ı gerdün yā veliyyu'llāh
elinde mihri ümīd-i keremle ķeķkūl olmuşdur (G.12/9)

2.3.6. *Musikî Unsurları*

Perde:

Perde; peçe, örtü, paravana, bölme, namus, iffet gibi anlamlarının yanı sıra musiki terimi olarak da birkaç özel anlama gelmektedir. Musiki terimi olarak perde; musiki aletlerinin kol kısmında bulunan dolapların ve baġırsaktan yapılmış her bir telin adıdır, her bir notanın gösterdiği sesidir ve makamı da karşılar.¹⁴⁵

¹⁴³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁴⁴ Bk. Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.m.*, s. 159.

¹⁴⁵ Gönül Alpay, "Çengname'de Musiki Terimleri (Perde, Naġme, Makam, Seyir, Şube, Terkip, Âvâz)," *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, X, (1998) s. 87.

Bu doğrultuda beyte baktığımızda perdeyi her bir notanın gösterdiği sesi olarak almamız mümkündür. Zira beyitte geçen *evc* kelimesi de bir musiki terimi olarak bu fikri desteklemektedir. *Evc*, bir perde olarak Türk musikisinde portenin sol anahtarına göre üstten birinci çizgisi üzerine yazılan bakiye diyezli fa notasının adıdır.¹⁴⁶ Aynı zamanda bir makam olan *evc*, perdenin makam anlamıyla da uyum sağlamaktadır. Şair, kelimeyi *perde-bîrûn* şeklinde kullanmıştır. İfadenin karşılığı ise perdeden dışarı çıkmak/perdeleri aşmak şeklindedir. Şair, ahının ne derece kuvvetli olduğunu göstermek için perdeleri aştığını dile getirmektedir. Bunu yaparken de sesleri, makamları karşılayan musiki terimi olan perdeden yararlanmış ve ahının bunların sınırlarını aştığını dile getirmiştir.

Diğer yandan beyitte *halka halka evc-i semâvâta çıkmak* ifadesi de gök katlarının en yüksek noktasını vurgulayarak beyti göksel bir boyuta taşımaktadır. Şair, göğün Klasik şiirdeki katmanlarını perde ile birlikte kullanmaktadır. Şöyle ki İslam astronomları yedi gezegenin hareketini açıklamak üzere iç içe geçmiş yedi saydam halka tasavvur etmişler ve her halkaya birer gezegenin bindirildiğini, felek denilen bu halkaların Allah'ın izniyle döndüğü fikrini benimsemişlerdir.¹⁴⁷ Durumun musikiyle bağlantısı ise musikiyi icat ettiğine inanılan Pisagor'un gök âlemi ile musiki arasında kurduğu ilişkiden gelmektedir. Şöyle ki Pisagor, göğe yükseldiğini ve yıldızlarla göklerin döndüğünü gördüğünü, bu dönüşte muazzam ve ilahî bir ahenk olduğunu söylemiş, musikiyi icat ederken de bu ahengi esas almıştır. Bu doğrultuda da musikide esas olan özellikler, gök ve tabiatla ilgili unsurlara karşılık gelmiştir. Bunlardan biri yedi sesin yedi yıldızla karşılık gösterilmesidir.¹⁴⁸

Buna göre felekler perdeyi, üzerindeki yıldızlar da ezgileri yani âşığın ahını karşılamaktadır. Dolayısıyla ahın göğün en yüksek katına çıkması ne kadar yükseldiğini ifade ederken aynı zamanda yedi gökteki yedi yıldızla karşılık gelen yedi sesi aşması da ne kadar kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır. Ahın yükselişinin halka halka olması ise şekil itibarıyla felekleri hatırlattığı gibi sesin yükselişiyle de bağlantılıdır.

tā evc-i semavāta çıkar halka be-halka
āhım ki olur perde-bîrûn dîdelerinden (G.32/2)

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Özkan, “Eviç (evc) Perdesi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1995, s. 521.

¹⁴⁷ İlhan Kutluer, “Felek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, s. 306.

¹⁴⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 297.

Def:

Def, daire biçimindeki derinin zilli veya pullu bir çembere gerilmesiyle oluşturulmuş bir musiki aletidir. Klasik Türk şiirinde âşığın gönlünü veya sevgilinin yüzünü temsil eder. Gönüle def denilmesinin sebebi âşığın çektiği acılara ritim tutmasıdır, yüzle kurulan ilgi ise yuvarlaklığı dolayısıyladır.¹⁴⁹ Nâ'ilî, defî âşıkla birlikte kullanmıştır. Göğüsü defe benzeten şair, vurmali bir çalgı olan defin bu özelliğini büyük acılar çeken kişinin ellerini göğsüne vurmak suretiyle yaptığı hareketle birleştirerek tasavvur etmiştir. Defe vurdukça çıkan ses ile göğüse vurdukça edilen feryat birbirini karşılamaktadır. Bunun yanı sıra şairin aşk yüzünden elemle dolduğunu dile getirmek için kullandığı *elem dairesi* ifadesindeki daire de defin bir diğer adı olarak iki anlamıyla da beyte uyum sağlamaktadır.

def gibi sîne dögüp étmeyelim mi feryād
āh ēy 'ışk bizi étdiñ elem dā'iresi (G.39/3)

2.3.7. Tarihler

Nâ'ilî Divançesi'nde, muhtelif kişiler için yazılmış vefat tarihleri bulunmaktadır. Şairin yazdığı tarihler, üslûbu itibarıyla genel olarak iğneleyicidir. Onun yazdığı vefat tarihleri, alışılmışın dışında olup hiciv amacına hizmet etmek için yazılmış gibidir. Örneğin kendi zamanlarında yaşamış ve 1281 (1866) yılında ölmüş olan Lokman namıyla tanınan bir hekime yazdığı vefat tarihinde oldukça alaycı ve aşağılayıcı ifadeler bulunmaktadır. Zaten Nâ'ilî de bu vefat tarihinin başlığında *hezl-gûne* ifadesini kullanarak bunun haberini vermektedir. Yer yer hicve varan tarihin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

'aşrımızda var idi mışrda bir tırfa-hekīm
zürefā dërler idi maşharalıkla loķmān(Kt.1/1)
...hîn-i fevtinde dëdim **nâ'ilî** târîh-i nuķat
loķma-yı mergele āhir hâpı yutdı loķmān (Kt.1/21)

Şair, başka bir vefat tarihini ise 1278'de (1862-63) vefat eden Mısır Valisi Saîd Paşa (d.1822) için kaleme almıştır. Saîd Paşa, Kahire doğumlu olup Mısır Valisi Kalavalı Mehmed Paşa'nın oğludur. 1854'te Mısır valisi oldu. Batı tesirine açık biri olan Saîd Paşa'nın başlattığı çeşitli ıslahatlar ülkeyi geliştirmesinin yanında Batı tehditlerine de açık hale getirmiştir. Zayıf iradeli ve mütereddit bir kişiliğe sahip olan Paşa, sık sık fikir

¹⁴⁹

İskender Pala, a.g.e, s. 102.

değiştirdiği için Avrupalı danışmanları ve dostları ona istediklerini yaptırmışlardır.¹⁵⁰ Kaynakta vefat yılı 1863 olarak verilmiştir.

Nâ'ilî, Saîd Paşa'yı ve yaptıklarını tasvip etmiyor olmalı ki ona hiciv mahiyetinde bir vefat tarihi yazmıştır. İbnülemin'in de "Mısır Valisi Saîd Paşa hakkında tuhaf bir vefat tarihi vardır."¹⁵¹ dediği manzumede Paşa'ya karşı iğneleyici ifadeler kullanmakla birlikte müstehcen ifadelere de yer verir ve altı beytin dördünde onun cehennemlik olduğunu vurgular:

vālî-yi mısr-ı fâhireyi kahr-ı lâ-yezâl
etdi helâk eyledi cismin heder meder (Kt.2/1)
...yazdım cenâb-ı mâlike târîh-i fevtini
vālî-yi mısr-ı fâside oldu saçar maçar (Kt.2/6)

Nâ'ilî'nin diğer bir kıt'ası ise aşağıya aldığımız 1269 (1853) tarihli kıt'adır. Nâ'ilî, bu kıt'ada dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'in bir yerin onarımı yahut bakımı için gönderdiği maddî yardımdan söz etmektedir. Şair, kıt'ada herhangi bir yer adı vermediği için yıldan yola çıkarak bazı tahminler¹⁵² yürütülebilmesine karşın tam olarak hangi faaliyet üzerine yazıldığı tespit edilememiştir. Kıt'anın sonunda belirtilen 1269 yılının ebced karşılığı da kıt'ada bulunmamaktadır.

levha-yi dîdârına vërdi şeref hatt-ı şerîf
hak zâtında mübârek eyleye rabb-i ehad
kıl kadar noksândan kıldı müberrâ 'arızın
kilk-i kudret hüsnünün ikmâline yazdı sened
ben de bir târîh-i zîbâ nâ'ilî tarh eyledim
kîse irsâl eyledi mîr-i şerîf-i pâk-i ced (Kt.3)

Nâ'ilî, başka bir tarih kıt'asını da Arif Efendi'nin şeyhülislam olması üzerine yazmıştır. Bu tarih, 1846'da şeyhülislam olan Arif Hikmet Bey'in (1786-1859) Sultan Abdülmecid devrindeki Softalar Vak'ası'nda müsamahakâr davrandığı için azledilmesi

¹⁵⁰ Zekeriya Kurşun, "Said Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, s. 573-574.

¹⁵¹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 1075.

¹⁵² Sultan Abdülmecid, 1847-1858 yılları arasında Ayasofya'da geniş bir onarım faaliyetinde bulunmuştur. bk. Sema Doğan, "Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii'ndeki Onarımlar ve Çalışmaları Aktaran Belgeler", *Bilig*, XLIX, 2009, 1-34.; Padişah, Ayasofya'nın büyük onarımları tamamlandıktan sonra 1853'te bir muvakkithane inşa ettirmiştir. bk. Şefaattin Deniz, "Sultan Abdülmecid'in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, XLIX, s. 280-281. Bu yıllara denk gelen başka bir onarım faaliyeti de Kubbetü's-sahra'nın onarımıdır.

sonucu, 1270'te (1854) yerine Mehmed Ârif Efendi'nin (1791-1858) getirilmesi¹⁵³ üzerine kaleme alınmıştır:

bir 'aceb devr eyledi gerdüne-yi devrân kim
iki 'ârifden birisi zîr olup biri zeber
hikmetin fehm étmeyüp 'âlem dèdi[m] târîhîni
şeyhü'l-islâm eyledi 'ârif efendiye kader (Tk.4)

2.3.8. Hicivler

Nâ'ilî, çeşitli durumlar ve kişiler için hicivler kaleme almıştır. Bu hicivler, bazen doğrudan bir kişiyi hedef alırken bazen de bir gruba yahut duruma yöneliktir. Kaleme aldığı bu hicivler hayatında olumsuz etkiler de yaratmıştır. Sivri dilli olarak nitelendirebileceğimiz Nâ'ilî, açık seçik ifadeler kullanmaktan da kaçınmamıştır. Aşağıya aldığımız kıt'ada Nâ'ilî, isim vermeden bir ithamda bulunmaktadır:

tağıdup yâr yine turre-yi tarrârelerin
çıkdı seyr étmege ahvâlini âvârelerin
o kız oğlân kız edâsıyla o nâzende-hırâm
'aklını aldı gulâm-pâre vü zen-pârelerin (k.1)

Nâ'ilî, hicivde ileri gelen ve encümen üyelerinden biri olan Recâizâde Celâl'i hicveden bir kıt'a kaleme almıştır. Recâizâde'yi iğneleyici nitelikteki bu sözler sebebiyle Encümen-i Şuarâ'dan kovulmuş olabileceği düşünülmektedir:¹⁵⁴

ahsen-i takvîm-i hilkatde gören erbâb-ı tab'
hüsnüne meftûn olur lâ-büd recâ'î-zâdenin
düşeli 'ışkı vekâyî'-hâne-yi endîşeye
bağrına taş başmadır kârı dil-i âzâdenin (k.2)

Nâ'ilî, Encümen-i Şuarâ'dan kovulması üzerine bir kıt'a da encümen için yazmıştır. Kıt'ayı kaydeden İbnülemin, dörtlüğün üzerine Hersekli Ârif Hikmet'in evinde Nâ'ilî'nin de devam ettiği bir Encümen-i Şuarâ şekillendiğini ve daha sonra buradan kovulan Nâ'ilî'nin bu kıt'ayı söylediği notunu düşmüştür.¹⁵⁵ Nâ'ilî, aşağıdaki kıt'ada, encümeni hedef alırken Ârif Hikmet'i ve encümenin buluşma noktası olan evini menfî sıfatlarla niteleyerek Namık Kemal'i de özellikle anmış ve ona olan bireysel tepkisini de bu şekilde dile getirmiştir:

¹⁵³ Mustafa L. Bilge, "Ârif Hikmet Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1991, s. 365.
¹⁵⁴ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 134.
¹⁵⁵ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 132.

o y.r.klar ki muḳaffā idi mevzūn idi hep
şu'arā 'āciz idi vezn ile miḳdārında
cümlesin eyledi nāmıḳ d.b.rüyle taḳṭī'
ḥikmet-i bī'-edebîḡ ḥāne-yi idbārında (k.3)

Şu kıt'ada ise hiciv okları yine Namık Kemal'e doğrultulmaktadır. Bu kıt'adan Nâ'ilî'nin encümenenden kovulmasında Namık Kemal'in de söylediği bir şeylerin payı olduğu anlaşılabilir ki yukarıya aldığımız kovulması üzerine yazdığı kıt'ada da özellikle Namık Kemal'in adını geçirmesi bu fikri desteklemektedir.¹⁵⁶

seniḡ ağzıḡdan o nā-pāk o muzahḫraf sözler
ki çıkar na't olur mı a yezīd ibn-i yezīd
g.tūḡ ağzıḡ gibi ağzıḡ da g.tünden murdar
be ne māder be-ḥatāsıḡ a pelīd ibn-i pelīd (k.4)¹⁵⁷

Nâ'ilî'nin Divançesi'nde Fatīn'e yazdığı iki adet hiciv kıt'ası bulunmaktadır. Bunlardan ilki Fatīn'ne ait bir tarih kıt'ası üzerine kaleme aldığı şu kıt'adır:

erzurūma döndi bu kış yapıḡın tāriḡ ile
'āleme neşre ne ḥācet bu şoḡuḳ efkārıḡı
iltizām ét de fāṭinā bu sene ḳārḫāneyi
ḥalḳa bezl-i 'ālem eyle yaz gününde ḳārıḡı (k.5)¹⁵⁸

Nâ'ilî'nin, Fatīn için söylediği hiciv mahiyetindeki ikinci kıt'anın sebebini ise Fatīn'in tezkiresinde (Hâtimetü'l-eş'âr) ondan söz ederken doğum tarihi ve “İlm-i hatta behresi ve haylice eş'ârı vardır.” ifadelerinden başka bir malumat vermemesine sinirlenmesi olarak düşünebiliriz. Zira Nâ'ilî gibi bunca tanınıp da hakkında bu kadar az bilgi verilen çok az kişi vardır. Fatīn, şahsî birtakım sebeplerden dolayı tezkiresine bazı şairleri dahil dahi etmemiştir. Mesela Nâ'ilî'nin, Fatīn'e yazdığı bu kıt'ada geçen “ebânet-nâme”yi kaleme alarak taciz ettiği Hüseyin Paşazâde Süleyman Bey bu şairlerden biridir.¹⁵⁹ Fatīn'in buradaki ifadelerine Nâ'ilî'nin cevap niteliğinde sözler söylemesini ise tezkiredeki biyografisi nedeniyle ona duyduğu öfkeyi “ebânet-nâme”

¹⁵⁶ M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁵⁷ Namık Kemal'e karşı böyle bir tavır içinde olan Nâ'ilî, Kemal'in bir şiirini Ziya Paşa'ya sunarak onunla tanışmasına vesile olmuştur. (M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 127.) Burada *kâr-hane* kelimesi iki anlam kastedilecek şekilde kullanıldığı gibi son mısradaki kelime de bu kelimenin kullanıldığı anlama bağlı olarak *kar* ve *karı* olarak değişebilmektedir.

¹⁵⁹ M. Kayahan Özgül, *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru*, Hece Yayınları, 1. bs., Ankara 2006, s. 348-349.

üzerinden dışa vurması olarak değerlendirebiliriz. Yine Nâ'ilî'nin bir önceki kıt'asını da bu husumete bağlamak mümkündür.

bir ebānet-nāme tanzīm eylemiş miskīn faṭīn
ḥalka me'būn olduğın i'lān étmiş āferīn
ol dahı bu yüzden étđi dehrde ibķā-yı nām
yār olsun ḥaşre dek mānend-i şeyṭān-ı la'īn (k.6) ¹⁶⁰

Nâ'ilî aşağıdaki kıt'ada ise 1279/1862'de Sultan Ahmet'te açılan sergiden söz etmektedir.¹⁶¹ 1862'de hazırlıklarına başlanan ve 1863'te açılan bu sergi, Osmanlı ekonomisini iyileştirmeye yönelik yapılmış büyük bir organizasyondur.¹⁶² Nâ'ilî, sergiden iğneleyici bir üslupla bahsederken bu vesileyle kapı kethüdası Yusuf Cemil'in oğlu Direktör Ali Bey'i de şöyle hicveder:

keffe-yi mīzāna urdum sergī-yi 'oṣmānīyi
kimisi faḥr ü mübahāt ü kimi dībā şatar
'ālem olmuş müşteri yūsuf cemīlīn oğluna
ipliği pāzāra çıkmış şimdi istignā şatar (k.7)

Nâ'ilî'nin, encümeden kovulmasına bir sebep olarak bu ifadeleri de gösterilebilir.

Şu kıt'ada ise encümen ve Ali Bey'den bahsetmektedir. Encümen, aralarındaki anlaşmazlıkta Ali bey'i destekliyor olmalı ki Nâ'ilî hem encümeni hem de Ali Bey'i yeren bir kıt'a yazmıştır:

şu y.r.klar ki mişāl-i pergār
devr éder lūṭīleriñ ṭonunda
'āķıbet étđi qarār 'ālīniñ
merkez-i dā'ire-yi g.tünde (k.9)

Yukarıdaki kıt'alarda da Ali Bey'i bizzat kendisi hicveden Nâ'ilî, aşağıdaki kıt'ada ise Ali Bey'i hicvedenleri yermektedir. Buradan Nâ'ilî'nin daha önce Ali Bey'e söz söyleyenlere hiciv yazacak kadar yakın olduğu ve daha sonra bu yakınlığın bozulup Ali Bey'i bizzat hicvedecek duruma geldiği sonucu çıkarılabilir.

şu'arādan birisi 'ālī begi hicvetmiş
elim érmez ki mücāzāt édüp ağzın dikeyim

¹⁶⁰ Bunun üzerine Fatīn'in Nâ'ilî'ye söylediği hicivler için bk. Nuray Çalışkan, "XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, II/II, (2018), s. 35, 37.

¹⁶¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, s. 1078.

¹⁶² Sergi-i Osmānî için Bk., Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani", *Belleten*, XLVII/CLXXXV, (1984).; Sevilay Kasap, *Sergi-i Umumi-i Osmani*, 1863, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

hicv eden her kim ise ‘avrağını s.ksünler
ben de ol hırş ile mühaciv müşārı s.keyim (k.8)

Aşağıdaki kıt’ada ise Nâ’ilî, dönemi paşalarından Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa’dan (1811-1882) bahsetmektedir. Paşa 19. asrın adı en çok duyulan devlet adamlarındandır. II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid devirlerinde devletin üst noktalarında yer almıştır. İlk kez Abdülmecid döneminde sadarete gelen Paşa, beş kez sadarete bulunmuştur. Sadrazamlığı boyunca iki hal, iki iclas gören Paşa, bu olayların karar mekanizmasının bir parçası olmuştur. II. Abdülhamid devrinde adı Abdülaziz’in katli davasına karışıp sorgulanmıştır. Nâ’ilî’ye bu kıt’ayı yazdıran sebepler ise Mütercim Rüşdi Paşa’nın, halkın gözündeki yeri olmalıdır zira o bulunduğu dönemin ikiliğinde bir denge vazifesi görmeye çalışırken Yeni Osmanlılarla arasında bir bağ bulunmasa da hal olaylarında önde olduğu için halk nazarında muhaliflere daha yakın olması ve kendisinin de dahil olduğu, vükelanın verdiği kararları şeriat kılıfı içinde sunma konusundaki mahareti¹⁶³ gösterilebilir. Zira Mithat ve Hüseyin Avni paşalar ve şeyhülislam Hayrullah Efendi ile birlikte Sultan Abdülaziz’i tahttan indirme yolunda aldıkları kararı şeriata uydurmak için dönemin Fetva Emni Kara Halil Efendi’den “Padişah mülk ve milleti tahrip ve Müslüman beytül mâlini israf etti. Halkın halini ıslah için tahttan indirilmesi düşünüyor. Buna şer‘an cevaz var mıdır?”¹⁶⁴ diyerek fetva almışlardır. Nâ’ilî, aşağıdaki kıt’ada Paşa’nın bu özelliklerinden ve sonunun kötü olduğundan söz eder gibidir:

kendi ‘aklınca şakın eyleyüp ahkâm icrâ
şer‘î ibtâl ile nakl eyleme kânuna sözi
dîn-i islâma eden çeşm-i hakâretle nigâh
rüşdî pâşâ gibi âhîr kör olur iki gözi (k.10)

Nâ’ilî’nin Divançesi’nde *Hezliyat* başlığı altında mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir manzume daha bulunmaktadır. Bu manzume ise bir kişiye yönelik olmaktan ziyade XVI. yüzyılın ilk yıllarında yapılmış ve XX. yüzyılın başlarına kadar faal olan Çardaklı Hamam’ı¹⁶⁵ konu edinir.

yine çârdâklıya kârhâne süsü vemişler
başlamış kârger olmaqlığa eski işler (Ms.11/1)

¹⁶³ Mustafa Durdu, *Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2017, s. 68, 179-180.

¹⁶⁴ Cevdet Küçük, “Abdülaziz” *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1988, s. 185.

¹⁶⁵ Bk. Semavi Eyice, “Çardaklı Hamam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s. 225-226.

2.3.9. Sosyal Şikayetler

Nâ'ilî, 1259'da (1843) 20 yaşındayken İstanbul'a gelir. Bu sıralarda tahta Sultan Abdülmecid oturmaktadır ve Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir (1839). Tanzimat'ın ilanı ile geleneksel yapıyı kökten sarsacak birçok düzenleme ve değişimler olmuştur, bunların etkisi ve uygulamaya koyulması bu yıllarda da devam etmektedir. Bu yıllarda İstanbul'a gelen ve Tanzimat'ın etkilerinin en çok hissedildiği yerde bulunan Nâ'ilî, mensup olduğu encümenin de fikirlerini paylaşarak Tanzimat karşıtı bir tutum sergilemiş ve Tanzimat'ın getirdiklerine ya da götürdüklerine şiirlerinde tepki göstermiştir. Nâ'ilî'nin bu nitelikteki *abes* ve *gibidir*¹⁶⁶ redifli gazellerinden hareketle Tanzimat konusunda itiraz ettiği noktaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Toplum ekonomik açıdan kötü bir durumdadır ve alamadıkları maaşların derdini çekmektedir:

vaż'-ı nā-ber-cā-yı gerdüne telāş etmek 'abeş
bir iki gün 'ömr için kayd-ı ma'āş etmek 'abeş (G.4/1)

Yüksek mevkilerdeki kişilerin aldığı kararlar sonucu başa gelen olumsuzluklarla baş etme olanağı yoktur:

çok balık başdan çoķar dērler meşeldir **nāi'lî**
hey'et-i mecmū'aya bî-mağzî baş etmek 'abeş (G.4/5)

Yabancılar benzemeye çalışılmış, Avrupa taklidi olmaya meyledilmiştir:

nā-kesiñ ülfetine meyl ḥabāset gibidir
merd-i mekrūha mülākāt şe'māmet gibidir (G.13/2)

Tanzimat; zalimleri, kötülerini koruma altına almaktadır:

merdüm āzārı nüvāziş sitem-i rağbetdir
zālîme merḥamet eḫ'î-yi ḥabāset gibidir (G.13/3)

Tanzimat'la birlikte tanınan eşitlik nedeniyle Müslümanlar ve gayrimüslimler birbirine karışmış, bu kargaşada kemal sahipleri cehalet arasında kalmıştır. Gayrimüslimlere olan bakış değiştirilmeye çalışılmış, kafirin adı yüceltilmiştir:

kaldı cehl-i miyānında ğarīb ehl-i kemāl
dest-i tersādaki engüşt-i şehādet gibidir (G.13/4)

¹⁶⁶

Nâ'ilî'nin bu gazelindeki ifadeleri Tanzimat karşıtı olarak değerlendirmemizin sebebi Tanzimat muhalifi olarak tanınan Kâzım Paşa'nın, Tanzimat'ın getirdiklerine karşı olan tutumunu dile getirdiği gazeline nazire olması ve benzer düşüncelerle kaleme alınmasıdır.

kāfirin namına ‘unvān-ı sa‘ādet-pīrā
tavk-ı zerrini taḥup kelbe ri‘āyet gibidir (G.13/5)

Tanzimat millî duyguları zayıflatmış, yabancı millete kötü bir bakış bile ileri gelenlerin gözünde hoş karşılanmamıştır:

ecnebi millete çeşm-i ḥaḳāretle nigāh
nazar-ı ḳadr-i ekābirde cināyet gibidir (G.13/6)

Tanzimat, iyileştirmeye yönelik yapılmış bir hareket değildir ve bundan sonra düzelmeyi beklemek boşunadır:

ba‘dezin ‘ālemin iṣlāhını me‘mūl etmek
ḥālet-i nez‘ide ümmīd-i ifāḳat gibidir (G.13/7)

İçinde bulunulan zaman doğruyu ve yanlışı ayıramayanların bulunduğu bir cehalet ortamı olmuştur:

ḥaḳḳ ile bāṭılı şimdi ne arar var ne şorar
reviş-i ḥāl-i cihān vakt-i cehalet gibidir (G.13/8)

Tanzimat, toplumu dini açıdan da etkilemiş ve zayıflatmıştır, emir ve yasaklara uyum kalmamıştır.

ne evāmir ne nevāhī ne namaz ü ne niyāz
‘aşrımız sāye-yi şāhānede cinnet gibidir (13/11)

Nâ‘ilî, Tanzimat muhalifi bir şair olarak tanınmaz fakat bünyesinde bulunduğu encümenin fikirlerini paylaşan, çevresinde olup bitenle ilgilenen bir şairdir. Sessiz kalamayan bir yapıya sahip olan şair, bu konularda da söz söylemekten kaçınmamıştır.

2.3.10. İşlenen Başlıca Konular

Nâ‘ilî Divançesi’nde işlenen konuların sıklıklarına göre sıralanışı aşağıdaki gibidir.

Aşk, Sevgili, Âşık:

Klasik Türk şiirinde, aşk konusu en çok işlenen konulardan birisidir. Aşk, şiirlerde ilahî ve beşerî olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Aşk, Allah’a ulaşma yolunda önemli bir duygudur. Zira aşk, gönülde başka bir duyguya yer bırakmayacak kadar güçlü bir haldir. Allah’a yani gerçek aşka ulaşma yolunda da böyle bir hal gerekmektedir. Beyitlerde de bu şekilde yer bulmaktadır. Şiirlerde beşerî aşk da işlenmektedir. İnsana duyulan sevgi ise kimi zaman sevgilinin umursamazlığı ve eziyeti ile birleşirken bazen

de rakiple birlikte üçüncü bir şahıs ile ele alınmaktadır. Şairlerin, beşerî bir aşktan yola çıkarak İlâhî aşkı öne çıkardıkları da olur.

Aşk derdi her şeyi unutturur, ruhun besini aşktır, aşk lezzetini herkes bilmez, aşk hali ah etmeye mecal bırakmaz, âşığının vücudunu mahveder ama gönlünü kuvvetli kılar, aşka ulaşmanın yolu her şeyden vazgeçmektir, aşkın feyzi inancı kuvvetlendirir, muhabbet duyulan şeyler ilahî aşkın tecellisidir, aşk riyasızdır, solmuş yüzden anlaşılır, gamı kederi de beraberinde getirir.

Nâ'îlî şiirlerinde ilahî aşka yer vermektedir. Şu beyitte ruhu aşk olgunluğuyla besle derken ilahî aşktan söz etmektedir:

rûh-perver ol kemâl-i 'ışkla şâm u seher
ten-perestlik-[i]le cismin vaķf-ı aş etmek 'abeş (G.4/2)

Şair başka bir beytinde ise tüm kalple istenilen şey sevgiliye ulaşmak ise vehimlerin mahvedilmesi gerektiğini dile getirirken gerçek yani ilahî aşkı öne çıkarmaktadır:

cân ü dilden ğarażıñ vuşlat-ı cānān ise ger
nā'îlî hestî-yi mevhūmuñı itlāf gerek (G.27/5)

Şair, aşkın varlığının unutturduğu şeyleri sıraladığı gazelinin mahlas beytinde ilahî aşkın geldiği boyutu, rindane bir ifadeyle gözler önüne sermektedir:

dil-i sevdā-zede berhem şude-yi 'ışk olalı
nā'îlî t̄ā't-i mevlāyı unutturdı baŗa (G.1/5)

Aşk yolunda ölmek var, dönmek yoktur:

rāh-ı 'ışkıñ şöyle t̄utdum ēy nigār er ne-būd
ölme vardır dönme yok 'ār-ı 'aleynā ān-numūd (F.2)

Aşk, beraberinde elem getirir, bunun dışı vurumu sine dövüp feryat etmektir:

def gibi sîne dōgūp ētmeyelim mi feryād
āh ēy 'ışk bizi ētdiñ elem dā'iresi (G.39/3)

Âşık, sevgilinin aşkıyla doludur, aşk onun bedenini zayıflatır mahveder. Fakat aşkın dış görünüşe verdiği bu zayıflık âşığının gönlünde tersi bir etki yaratarak onu güçlü kılar. Nâ'îlî de bir beytinde bu durumu tüm samimiyetiyle vurgular:

mürdden nā-çarız ammā āhımız pür-tābdır
derd-i 'ışkıñla ķavî dil süst-bünyād olmuşuz (G.14/3)

Aşk, âşığı her daim ağlatır fakat sevgili buna kayıtsızdır:

o cefā-pîşeyi sevdim seveli ağlıyorum
hîç dēmez kim ne ‘aceb **nâ’ilî** hālā ağlar (G.11/8)

Aşk, gönüle saplanan bir pençedir, âşıkta derman bırakmaz:

kalımadı sînede bir zerre mecāle tākāt
geçdi ser-pençe -yi ‘ışk-ı dil-i nālānıma gel (G.29/4)

Şair beşerî aşkı, ilahî aşkı anlatmada bir araç olarak da kullanmaktadır:

Şairin, sevgilinin yüzüne bakmaktan hoşnut olanların aslında ilahî aşkın tecellisinden hoşnut olduklarını dile getirdiği şu beyitte böyle bir durum söz konusudur:

olur tecellî-yi ‘ışk-ı ilāhdan maḥzūz
cemāl-i yāra olanlar nigāhdan maḥzūz (G.21/1)

Sevgili:

Sevgili, Nâ’ilî’nin şiirlerinde Klasik Türk şiirindeki sevgili tipi çerçevesinde işlenmiştir. Güzellik unsurlarıyla ön planda olan sevgili; ay yüzlüdür hatta ay bile onu kıskanır, kan dökücü gözlere sahiptir ama o gözlerle âşığa iltifat etmez, gözler büyücüdür âşığı etkisi altına alır, gonca gibi dudakları şarap ve lal taşı gibi kırmızıdır, siyah saçları; perişandır, âşığı esir eder, beni ve ayva tüyleri fitnecidir, boyu kıyametler koparır. Put, peri, Yahudi çocuğu gibi güzeldir. Bunların yanı sıra âşığa karşı kayıtsızdır, onun ahlarını duymaz, âşığa cefa eder, insafsızdır, cilvelidir, nazlı ve nazik tavırlıdır, âşığı azarlar ki bu âşığa vefa gösterme biçimidir.

Nâ’ilî, aşağıdaki beyitte kan dökücü gözlere sahip olan sevgiliden merhamet dilemektedir.

ēy ḥarāmî çeşmine düşmüş nigāh-ı merḥamet
ğamzeḡe ruḡşat vēr olsun rû be-rāh-ı merḥamet (G.3/1)

Gamzesi yağmacıdır, âşıkların imanını yağmalar:

ğam degildir çeşm-i ḥūn-rîzi dökerse ḡanımı
müşköl oldur ġamzesi tārāc ēder ġmānımı (G.37/2)

Sevgili güzeller güzelidir, âşığı azarlarken ona vefa gösterir ve nazik tavırlar da kendisine özgüdür:

‘itāb içinde vefā şeh-levendime maḡşūş
o nāzikāne edā dil-pesendime maḡşūş (G.18/1)

Âşığın ağlayıp inlemelerine karşı kayıtsızdır:

biñ nāle-yi şeb-hîz ü biñ āh-ı seherim var
te'sir edecek yāre meger kim nefesim yok (G.25/4)

Âşığa eziyet eder, insafı yoktur:

'āşıka lāzım olan şabr u taḥammül ise de
ēy cefā-pīşe saña hem bir az inşāf gerek (G.27/4)

Cazibeli, nazlı tavırlı, cilveli, âşığa tenezzül etmeyen güzel bir Yahudi çocuğudur:

bir şūḥ-ı yaḥūdī-peçe āh oldı bedīdār
pek cāzibesı var
ol ṭurfe-edā nāz u sitiḡnā ile her bār
'uṣṣākı eder zār (M.40/1)

Saçları kement gibidir, binlerce âşığı hükmü altına almıştır:

hezār 'āşıkı bend étme **nā'ilī** mānend
demiş o zülf-i kemendim kemendime maḥşūş (G.18/5)

Âşık:

Nâ'ilî'nin şiirlerinde âşık da tıpkı sevgili gibi yaygın özellikleriyle yer alır. Aşkın tesirini her şeyde hisseden âşığın bundan başka derdi yoktur. Yaptığı ve başına gelen her şey aşk yüzündendir. Âşık gül bahçesinde çılgın bir bülbül, meyhanenin kapısında yatan bir sarhoş, gam altında ezilmiş çer çöp, yanıp yakılan bir mum, daima ağlayıp sızlanan biridir. Ferhad ve Mecnun'dur, sevgilisine kavuşması mümkün değildir. Âşığın bayramı olmaz, iradesi elinde değildir, sevgili tarafından yapılan sayıp sövmeler kötü gelmez, azarlanmaktan hoşlanır. Vücudu zayıf, benzi sarıdır bunun aksine gönlü güçlüdür. Aşk derdiyle her şeyi unutmuştur.

Sevgilinin dudağından gelen azarlamalar âşığa zor gelmez:

'āşıka gelmez leb-i şîrinden düšnām telḥ
bādeden olmaz mezāk-ı rind-i dürd-āşām telḥ (G.7/1)

Ruhu ah etmekle sararıp solmuştur:

āh ile berg-i ḥazān-dīdeye döndi rūḥum
şararup şolduğuma gonce-yi zībā ağlar(G.11/2)

Aşkın her türlü halini görmüş, Mecnûn ve Ferhâd gibi olmuştur:

rāh-ı 'ışkıñ hem neşīb ü hem firāzın görmüşüz
bir dil-i bî-tāb ile mecnûn ü ferhād olmuşuz (G.14/2)

Vuslat konusunda ümitsizdir:

o ‘āşıkım ki şafā-yı vişālden me’yūs
ilāhî eyleme seyr-i cemālden me’yūs (G.16/1)

Altın ve gümüş gibi değerli şeylerden yana nasipsizdir:

sen mürüvvet müflisi ben sîm ü zer bî-vāyesi
beynimizde āşinālık zāhir olmuş olmamış (G.17/3)

İradesi elinde değildir:

kūyun tolanmadan ne kaçarsın iki gözüüm
erbāb-ı ‘ışkıñ elde degildir irādeti (G.36/3)

Aşkî riyasızdır:

siyāh-nāme-yi ‘ışkām riyā nedir bilmem
ümîd-i ‘afv ile oldum günāhdan maḥzūz (G.21/3)

Namusu tuttuğu aşk yolundan görünür:

rāh-ı ‘ışkıñ şöyle tutdum éy nigār er ne-būd
ölme vardır dönme yok ‘ār-ı ‘aleynā ān-numūd (F.2)

Baştan aşağı sevda girdabına batmıştır:

ser tābe-ḳadem ğarḳa-yi gird-āb-ı muḥabbet
bir ḥāldeyim **nā’ilīyā** pîş ü pesim yok (G.25/6)

Şarap:

Klasik Türk şiirinde şarap, önemli bir yer tutar. Farklı özellikleriyle şiirlerde yer bulan şarap, kimi zaman rengi, lezzeti, harareti sarhoş edici özelliğiyle yer bulurken kimi zaman da hammaddesi olan üzümle, sevgilinin dudaklarıyla, tazeliikle anılır. Aynı zamanda şarap ilahî aşka ulaşmanın bir yolu olarak da karşımıza çıkar. Bu kadar geniş bir yelpazede kullanım alanı olan şarabı, Nâ’ilî de şiirlerinde çeşitli özellikleriyle birlikte kullanmaktadır:

Şarap, Nâ’ilî’nin şiirlerinde önemli bir yer tutar. Şair örnek olarak aldığımız bu ilk beytinde şarabı, renginden ve sarhoş ediciliğinden dolayı yaygın olarak birlikte kullanıldığı kırmızı dudaklarla anmaktadır:

bāde-yi la’l-leb-i nābına ḳanayım bu gece
and içerdim édeyim tevbe mey-i nāba şabāḥ (G.6/3)

Şu beytinde ise bir meyhane tasviri çizen Nâ'ilî; şarabı, saki ve kadehle birlikte sarhoş edici özelliğiyle kullanmaktadır:

böyle ser-mest-i harāb-ı mey-i ğam olduğuma
cür'a-efşān olarak sākī vü mīnā ağlar (G.11/7)

Şu beyitte de tasavvufi yönü öne çıkarılan şarabın haram olmasını, helalden yana ümitsizliğe düşmek olarak değerlendirmektedir:

şarāb-ı 'ışkla medhūş mey harām oldu
dirīġ o rinde ki oldu helālden me'yūs (G.16/2)

Nâ'ilî'nin şarabın içinde barındırdıklarını anlattığı başka bir beyti de şu şekildedir:

nef' ü şerden mey-i aḥmer tarafeyni cāmi'
āb u āteşle muḥammer tarafeyni cāmi' (G.22/1)

Şair diğer bir beytinde şarabın vasıflarını sıralar, Burada şarabı üzümün kızı olarak anmaktadır:

eylerim bintü'l-'ineb vaşfın édüp ḥurmet müdām
şāf-meşreb pāk-ṭıynet 'ırķı tāhirdir dēyü (G.33/4)

Ayrılık:

Klasik Türk şiiri geleneğinde ayrılık, sevgilinin geçtiği hemen her yerde sözü edilen bir konudur. Zira sevgiliye kavuşmak âşık için mümkün değildir. Daima sevgiliyle arasında mesafeler olan âşık ayrılığın acısından dem vursa da bu durumdan tam anlamıyla şikayetçi değildir.

Nâ'ilî de şiirlerinde ayrılık konusuna geniş bir yer vermektedir. Bu dünyada kavuşmanın mümkün olmadığını vurgulayan bir beyti şöyledir:

nāi'lī kaldım şeb-i tārīk-i hicrānda ḥazīn
rūz-ı maḥşer mi zuḥūr-ı şubḥgāh-ı merḥamet (G.3/5)

Başka bir beytinde ayrılığın getirdiği dert yüzünden her şeyin acı olduğunu şu şekilde dile getirir:

derd-i firāk-ı yār ile nīş oldu nūşumuz
nā-ḥoş mizāca elbet olur telḥimiz lezīz (G.9/3)

Şu beyitte ise ayrılık meclisinde kanlı göz yaşı döktüğünü dile getirmektedir:

revān olsa n'ola hūn-āb-ı eşkim bezm-i firķatde
şıkılmış şevķ-i la'l-i āteşininle mül olmuşdur (G.12/5)

Şairin yine ayrılığın kederini dile getirdiği diğerk bir beyti de şöyledir:

yetişür eyledi ğamzeñ dilimi şad-pāre
bārī sen kıyma ğam-ı fūrķat ile cānıma gel (G.29/3)

Bahttan şikâyet:

Bahttan şikâyet, şiirlerde çok sık işlenen bir konudur. Her zaman acı çeken bir âşık tasviri sunan Klasik Türk şiirinde, âşığın bu durumunu dile getirmesinin yolu kara bahtından, kötü kaderinden sürekli olarak yakınmaktır.

Nâ'ilî de şiirlerinde içinde bulunduğu durumları anlatırken bu kötü hallerin sebebini bahtına yorar:

nâ'ilî vaşlına mā'ildir o meh-rū ammā
tālî'imdir eden ancak beni teb'id dirîğ (G.23/4)

Şair başka bir beyitte yine sevgiliyi görememesinin sebebini kara bahtına bağlamaktadır:

'aceb baht-ı siyāhım kim o māhı yıl geçer görmem
fūrūğ-ı şemme-yi baht-ı siyāhı yıl geçer görmem (G.30/1)

Şair, aşağıdaki beyitte ise bahtının elinden imdat etmektedir:

cān ü dilden āşinālîk eyleyen yok bî-ğaraż
dād elinden bahtımın dünyāya yād oldum meded (G.8/4)

Rakip/Ağyar:

Rakip, Klasik Türk şiirinde sevgili ve âşığın bulunduğu yerlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Rakip de sevgiliye âşıktır ve âşığın sevgiliye ulaşmasındaki en büyük engeldir. Bu nedenle şiirlerde kötü niteliklerle anılır.

Nâ'ilî de sevgiliden söz ettiği beyitlerinde rakibe yer vermiştir. Rakibin sevgiliye âşıktan daha yakın hatta sevgilinin yanında olmasını şu şekilde ele almıştır:

eşk-i çeşmimle büyötmüşken o nahl-ı tāzeyi
mīve-yi vaşlın yemiş ağyār-ı bed-girdār hayf (G.24/4)

Nâ'îlî'nin rakibin çıkası gözlerine diken olduğunu söylediği başka bir beyti şöyledir:

göl-i nâzikter iken dîdelerinde yârın
diken oldum çıkası gözlerine âğyârın (G.28/1)

Şair sevgiliye seslendiği bir beytinde ise onun gidişatındaki bozukluğun sebebini rakibe bağlamaktadır:

meşveret eylediñ ağıār ile zannım ey şūh
pek bozuldı ki bu günlerde yine mişvārın (G.28/5)

Bahar:

Bahar, Klasik Türk şiirinde geniş çapta işlenen bir konudur. Şiirlerde yapılan bahar tasvirleri önemli bir yer tutarken baharın getirdiği duygular da şiirin konusu olmuştur. Doğanın tazelenmesi anlamına gelen baharda, açan çiçekler sevgiliye benzetilecek unsurlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Klasik Türk şiirinde en sık işlenen mevsim de bahar olmuştur.

Nâ'îlî'nin şiirleri içerisinde ise bahar tasviri olarak değerlendirebileceğimiz şiirler dışında bahar, sadece iki yerde geçer. Aşağıdaki beyitlerde bahar; gül, bülbül ve bahçe ile birlikte konu edilmiştir.

ol bülbül-i şeydâ-şifatım kim bu cihânın
bâğında bahârında gülünde hevesim yok (G.25/5)

nev-bahâr oldı görünsün güle bülbül tevfiķ
teng êtsün çemeni bülbüle bülbül tevfiķ (G.26/1)

Aşağıdaki beyitlerde ise bahar doğrudan geçmese de seçilen kelimelerle hissettirilmektedir.

âb u tâb-ı gülşen-i hüsñüz serâpâ cezbeyiz
ğonce-yi hürşîde şebnemdir dil-i meyyalimiz (G.15/3)

açıl ey gonce-dehânım gözi bir gül görsün
yüzi gülsün leb-i handânın ile gülzârın (G.28/2)

SONUÇ

Asıl adı Salih Nâ'ilî olan Nâ'ilî-yi Cedîd, 1823 yılında Manastır'da doğup 1876 yılında Mısır'da vefat etmiştir. İlk eğitimini Manastır'da alan Nâ'ilî, eğitim için 20 yaşında İstanbul'da gelmiştir. İstanbul, Nâ'ilî'nin edebî kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Burada Encümen-i Şuarâ'ya dahil olan Nâ'ilî, encümen bünyesindeki diğer şairlerle edebî ve fikrî açıdan alverişte bulunmuştur. Nâ'ilî, XIX. yüzyılda rağbetten düşmüş olan Sebk-i Hindî'yi benimsemiştir. Onun bu üslûbu benimsemesinde şiir dilini yeniden canlandırmaya çalışan Leskofçalı Gâlib'in de etkisi vardır. Nâ'ilî yine Encümen-i Şuarâ müdavimlerinden Ârif Hikmet Bey'den de etkilenmiştir. *Divançesi*'nde onun 2 gazeli üzerine söylenmiş nazireler mevcuttur. Nâ'ilî'nin, şiirlerinde sade Türkçe kullanmaya temayülü vardır. Onun bu tutumu ise encümen bünyesindeki diğer bir şair olan Lebîb'den gelir. Yine başka bir Encümen mensubu Musa Kâzım Paşa'dan da etkilendiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. *Divançe*'de onun 1 gazeli üzerine söylenmiş nazire bulunmakla birlikte bir gazeline de adını geçirir. Nâ'ilî, Kâzım'dan fikir açısından da etkilenmiştir. Nâ'ilî, bu çevrede Ziya Paşa'dan da söyleyiş açısından etkilenmiştir. Bunların yanı sıra Nâ'ilî'nin şiirlerinde etkisi altında olduğu üslûbun Türk temsilcilerinden Nâ'ilî-yi Kadîm ve Fehîm-i Kadîm'in etkisi görülür. *Divançe*'de Nâ'ilî-yi Kadîm'in 3, Fehîm-i Kadîm'in 4 şiiri üzerine söylenmiş nazireler mevcut olmakla birlikte bunların dışında kalan şiirler incelendiğinde de bu şairlerin onun üzerindeki etkisi görülür. Nâ'ilî'nin Şeyh Gâlib'den de etkilendiği onun 1 şiiri üzerine söylediği nazireden anlaşılmaktadır.

Nâ'ilî'nin *Divançe* ve *Kenz-i Nesâyi* olmak üzere iki adet eseri mevcuttur. *Divançe*, tarihler bölümünde 3 kıt'a-i kebîre, 1 kıt'a; gazeller bölümünde 39 gazel, 1 müstezad; kıt'alar (hezliyat) bölümünde 10 kıt'a ayrıca 1 adet mesnevî nazım biçimiyle yazılmış manzume; 5 ferd olmak üzere 295 beyitlik 60 adet müstakil şiirden oluşmaktadır. Buna göre Nâ'ilî'nin en çok gazel türüne rağbet ettiğini söyleyebiliriz. Şair, şiirlerinde en çok remel bahrinin *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını kullanmakla beraber aruz vezninin 7 kalıbını kullanmıştır. Nâ'ilî, şiirlerinde çoğunlukla mürdef kafiye kullanmıştır. *Divançe*'de fiil, isim ve ekler kullanılarak redif yapılmıştır ve redifler çoğunlukla Türkçe kelimelerden oluşmaktadır. Şiirlerde asonans ve aliterasyonla armoni sağlanmış, ses çeşitliğiyle musıkı yakalanmış, söz tekrarlarıyla da söyleyişe ahenk kazandırılmıştır. *Divançe*'deki tüm şiirler Türkçe söylenmiştir. Nâ'ilî, şiirlerinde yakıcılık ve parlaklıkla ilgili kelimeleri sık kullanmış, ılık ve ateş imgeleri üzerine

yoğunlaşmıştır. *Divançe*'de 3'lü, 4'lü, 5'li ve 6'lı terkiplere yer verilmiştir. Beyitler isim cümlesinden ziyade fiil cümlesiyle oluşturulmuştur. Şiirlerde tasvir ve tahkiyeden yararlanılmıştır. Nâ'ilî'nin şiirlerindeki uzun terkipler, dilinin bazı şiirlerde ağırlaşmasına neden olmuştur. Fakat bazı şiirlerde bu durum tamamen ortadan kalkmış, çok sade ve anlaşılır ifadeler ortaya çıkmıştır. Nâ'ilî, şiirlerinde deyimlere de sıkça başvurmuştur. Şiirlerde Eski Türkçeden kalma birkaç gramer hususiyeti görülmektedir. *Divançe*'de en çok kullanılan edebî sanatlar tezat ve mübalağadır, bunları tenasüp ve teşbih takip etmektedir. İstiare, teşhis, tevriye, iham, kinaye, irsal-i mesel, telmih, hüsn-i talil, tecahül-i arif, leff ü neşr, istifham, tekrar, iştikak, nida *Divançe*'de tespit edilen diğer edebî sanatlardır. *Divançe*'de muhteva olarak; dinî ve tasavvufî temalar, tarihî ve efsanevî unsurlar, şairler, kozmik unsurlar, musiki unsurları, çeşitli sebeplerden yazılmış tarihler, kişi ve grup odaklı hicivler, sosyal şikayetler yer almış; aşk, sevgili, âşık, şarap, ayrılık, bahattan şikayet, rakip, bahar gibi unsurlar konu edilmiştir. Metnin nesre çevirisini yaptığımız kısımda dikkat çeken; kişi adı, çeşitli unsurlar, durum ve olaylar bu başlıklar altında açıklığa kavuşturulmuştur.

Divançe'nin yanı sıra İbnülemin, Nâ'ilî'nin 75 adet şiirini İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbn. 02801'de kayıtlı bir mecmuaya kaydetmiştir. Bu şiirlerin içinde *Divançe*'de bulunmayan 1 kaside, 1 terhib-bend, 1 tarih, 13 gazel ve 2 kıt'a tespit edilmiştir. Bu şiirlerin tespitiyle Nâ'ilî'nin elimizdeki *Divançe* nüshalarında bulunmayan kaside ve terhib-bend olmak üzere iki farklı türde de şiirler yazdığı ortaya koyulmuştur. *Divançe*'deki gazellerine 13 gazel daha eklenmiş, 1 vefat tarihi ve hiciv mahiyetindeki 2 kıt'ası ortaya çıkarılmıştır.

2. BÖLÜM: METİN-ÇEVİRİ

1. Metin Yazımında İzlenen Yol

Elimizde iki nüshası¹ bulunan eserin metni oluşturulurken nüshaların herhangi biri esas alınmamıştır. *Divançe*'nin iki nüshası karşılaştırılmalı olarak okunarak varyantlar arasında uygun olduğunu düşündüğümüz metne alınmış, diğeri ise dipnotta gösterilmiştir.

Nüshalar, İ (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 9851) ve A (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 417) biçiminde kısaltılmıştır.

Metinde çeviriyazı sistemi kullanılmıştır. Çeviriyazı işaretleri çalışmanın başında tablo halinde verilmiştir.

Metnin tümü küçük harflerle çeviriyazıya aktarılmıştır. Şairin mahlası ise koyu olarak yazılmıştır.

Türkçe eklerin yazımında dönemin imlâ özellikleri dikkate alınmıştır. Ekler düz okunması gereken yerde düz okunmuştur. Fakat teklik 3. şahısla çekimlenen fiillere gelen ekler ve *-up*, *-üp* gerundiumu daima yuvarlak yazılmıştır. Bu durum çeviriyazılı metne aynı şekilde yansıtılmıştır.

Farsça ve Arapça terkip, ek ve kelimelerin yazımında İsmail Ünver'in ilgili makalesi² esas alınmıştır.

Farsça vâv-ı ma'dûleler üst simge olarak (ˆ) ile gösterilmiştir.

Vokalden sonra getirilen hemzeyle oluşturulan terkiplerde Türkçe imlâyâ uyması açısından araya (y) eklenmiştir. girye-yi, endîşe-yi, dîde-yi gibi.

Çeviriyazıya aktarımda kelime kökünde -i (y) ile gösterilip Türkçe telaffuza göre -e okunması gereken seslerde kapalı e (è) kullanılmıştır.

ile edat/bağlacının yazımında metinde birleşik ise ve vezin gereği *ile* şeklinde okunması gerekiyorsa kelimeyle arasına tire (-) koyularak yazılmıştır. şevk-ile gibi.

Divançe'deki her manzumenin başına vezni yazılmıştır, yer aldığı nüshada ilk beytinin bulunduğu yaprak numarası dipnotta gösterilmiştir. Gazeller kafiye ve redif

¹ İ.Ü. TY. 9851, Ali Emiri mnz. 417.

² İsmail Ünver "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, XI/I, (1993), s. 53-89.

harflerine göre alfabetik sıra ile dizilmiştir. *Divançe*'de birkaç istisna dışında her harfle yazılmış birer gazel bulunduğundan harf gruplandırmasına gidilmemiştir.

Divançe'de dipnot kısmında nüsha farklılıkları gösterilirken metne alınan kelimenin yanına (:) koyulmuş ve bulunduğu nüshanın kısaltmasıyla birlikte diğer varyant yazılmıştır.

Nüsha farkları gösterilirken farklı ibarelerin varyantları noktalı virgül (;) ile birbirinden ayrılmıştır.

Dipnotta verilen beyitlerdeki iki mısraın arası eğik çizgi (/) ile ayrılmıştır.

Aynı nüshada bulunan manzumenin beyitlerinin yerlerindeki farklılık dipnotta ilgili nüshanın kısaltması ve beytin bulunduğu sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

Nüshalarda bulunmayan kelime, beyit ve manzumeler o nüshanın kısaltması önüne konulan eksi (-) işareti ile fazlalıklar ise artı (+) işareti ile gösterilmiştir.

Metinde vezin ve anlam yönünden eksik olup tarafımızdan eklenen heceler [] içinde gösterilmiştir.

Metin, çeviriyazıya aktarıldıktan sonra metnin nesre çevirisi yapılmış, bu çevirilere köşeli parantez [] içerisinde dipnotta yer verilmiştir.

Metindeki müstehcen ifadeler, çeviriyazıya ve nesre aktarılırken kelimenin vokalleri yerine nokta (.) konulmuştur.

Üst simge olarak verilen küçük *a*, yazmada yaprağın ön yüzünü; küçük *b* ise arka yüzünü göstermektedir.

2. Nüsha Tavsifleri

1-(A) Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum 417

Müstensih: Nüshada müstensih bilgisi bulunmamaktadır.

İstinsah Tarihi: 1336/1918.

Eser: Dîvân-ı Nâ'ilî-yi Cedîd (Manastırlı).

Kütüphane: Millet Kütüphanesi.

Eski Kayıt No: 417.

Yeni Kayıt No: CD 8698.

Tür: Müstakil divan.

Dili: Türkçe.

Cilt: Dışı yeşil sade bir mukavvadan üzerinde sadece kütüphane numarası bulunan çok sade bir cilttir. İç kısmı ise kahverengidir. Sayfalar ortadan geçirilmiş bir ip ile bir arada durmaktadır. Herhangi bir tahrip yoktur.

Varak: 1^b-15^a ilk varaktan itibaren numaralandırılmıştır.

Kağıt: Aharsız, krem rengi, sade bir kağıt. Üzerinde herhangi bir leke bulunmamaktadır. Kağıtta Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na ait fligran bulunmaktadır.

Sütun: Tek sütun halindedir.

Satır: Her sayfada başlıklar hariç 18 satır bulunmaktadır. Her beytin arasına boşluk bırakılmıştır.

Yazı: Rikâ' hatla, okunaklı şekilde, başlıklar ve metin siyah mürekkeple yazılmıştır.

Baştan, ortadan ve sondan herhangi bir eksiklik tespit edilmemiştir.

Açıklamalar: İçinde 36 gazel, 1 müstezad, 3 tarih, 2 kıt'a, 4 beyit bulunan eser, 1^b'den başlar. İlk olarak "Gazeliyât" başlığı altında her gazel için "Gazel" başlığı atılmış, gazeller bölümü yer alır, 5^a'da bir "Müstezad" başlıklı bir manzume bulunmakla birlikte gazeller bölümü, 12^b'ye kadar devam eder. 13^a'da "Kıta'ât ve Ebyât" başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Beyitlerin üçü 13^a'da, biri üç kıt'a ile birlikte 14^b'dedir. 13^b'deki beyitte "Beyt" başlığı ve devamındaki 2 kıt'ada da "Kıt'a" başlığı bulunmaktadır. 13^b'deki 2. kıt'anın ikinci beytinde ilk ve ikinci mısralarda kelime yerine (.....) ile doldurulmuş yerler bulunmaktadır. 13^b'deki 3. kıt'a ise "Bir târîh" başlıklı olup sonunda

1269 yılı belirtilmiş, bir tarih kıt'asıdır. 14^a'da bulunan "Hezl-gûne bir târîh-i vefâyât" başlığı altındaki sonunda 1282 yılı belirtilen vefat tarihiyle birlikte eser, 15^a'da son bulmaktadır. Her sayfada hemen hemen iki gazel bulunmaktadır.

Temellük Kaydı: Kapak sayfasında vakıf mührü bulunmaktadır. Mühür Ali Emirî'ye aittir:

Dış daire: Allahu Ta'alâ Hâzretlerinüñ rızası için vakf eyledüm.

İç daire: Diyarbekirli 'Ali Emîrî 1341/1922-3.

Nüshanın kapak sayfasında Dîvân-ı Nâ'ilî-yi Cedîd Manastırlı, 1336 (1918) yazılıdır ve 2 adet mühür bulunmaktadır. Mühürlerin biri yukarıda da belirtilen Ali Emirî'ye ait mühür, diğeri ise Millet Kütüphanesi'nin mührüdür.

Baş: derd-i 'ışkîñ ğam-ı dünyâyı unutturdı baña
bil ki endîşe-yi 'uqbâyı unutturdı baña

Son: hîn-i fevtinde dedim nâ'ilî târîh-i nuḳaṭ
loḳma-yı mergle âḫîr ḫapı yutdı loḳmân

2-(İ) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 9851.

Müstensih: Nüshada müstensih bilgisi bulunmamaktadır.

İstinsah Tarihi: Nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır.

Eser: Manastırlı Nâ'ilî Dîvânı.

Kütüphane: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.

Kayıt No: T.Y 9851.

Tür: Müstakil divan.

Dili: Türkçe.

Cilt: Her iki yüzü de bordo deri üzerine mülemma şemseli, tıgılı, mıkplepli bir cilttir. Mıklep kısmı da aynı renkte olup üzerinde mıklep şemsesi bulunmaktadır. Her iki yüzdeki şemseler ve mıklep, kuzulu cetvelle çevrelenmiştir. Şirazesı yer yer ayrılmış fakat dağılmamış, cildin sırt kısmı alt ve üst baştan, sertab kısmı alt başından hafif yıpranmış, sağlam bir cilttir. İç kapağı krem rengi kağıttandır.

Varak: 1^b-22^b, ilk varaktan itibaren numaralandırılmıştır.

Kağıt: Aharsız, krem rengi, sade bir kağıt. Üzerinde herhangi bir leke bulunmamaktadır. İnce bir kağıttır, yazı diğer yüzden görünmektedir.

Sütun: Yazılar tek sütun halindedir.

Satır: Sayfalardaki satırlar 14 ve 16 arasında değişmektedir. Satırlar, teker teker sağa, sola yaslanmış şekilde düzenlenmiştir.

Yazı: Rikâ' hatla, okunaklı şekilde, başlıklar ve metin siyah mürekkeple yazılmıştır.

Nüshada herhangi bir eksiklik tespit edilmemiştir. Ancak varakların sıralanmasında bir karışıklık görülmüştür. Gazellerin sıralanışına göre 2. varak ile 3. varagın yer değiştirmesi gerekmektedir. Nüshanın düzenine göre İ nüshasında başlangıç yeri 3^a olan gazelin (G.5) 3. ve 4. beyitleri 4^b'de bulunmaktadır. İ nüshasında 5^a'da bulunan başka bir gazelin (G.8) ise 3., 4. ve 5. beyitleri 3^b'de bulunmaktadır. Bu ciltleme esnasında iki varak arasında bir karışıklık olduğunu göstermektedir.

Açıklamalar: İçinde 39 gazel, 1 müstezad, 3'ü kıt'a-i kebîre olmak üzere 4 tarih kıt'ası, 10 kıt'a, 1 adet mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzume, 5 ferd bulunan eser, 2^a'dan başlar, 1^b boşdur. 2^a'dan 15^a'ya kadar gazeller mevcuttur. Bu bölümde hiç başlık kullanılmamıştır. 15^b'de tarihleri sonlarında belirtilmiş, biri 1269 diğeri 1270 tarihli, başlıkları olmayan 2 adet tarih kıt'ası bulunmakla birlikte 16^a'da da "Mısır Valisi Said Paşa'ya Vefat Tarihi" başlığı altında sonunda tarih belirtilmemiş bir vefat tarihi bulunmaktadır. Ardından 16^b'de başlayıp 17^b'de biten başka bir vefat tarihi gelir, başlığı yoktur, tarihi 1282 olarak sonunda belirtilmiştir. Daha sonra 18^a'da başlayıp 19^a'da sonlanan bir müstezad bulunmaktadır ve bu kısımda da başlık yoktur. 19^a'da "Müfredât" başlığı altında 4 beyit, 19^b'de başlıksız bir gazel bulunmaktadır. Bu gazelin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Zira daha koyu mürekkeple yazılmış olmakla birlikte diğer gazellerden farklı ve özensiz yazılmıştır. Diğer bir husus da bu gazelin A nüshasında bulunmayışındır. 20^a'da "Hezliyât" başlığı altında 10 adet kıt'a, 1 ferd, en sonda da mesnevî şeklinde bir manzume bulunmaktadır. Bu kısım 22^b'de son bulur. Divançe 22 varaktır fakat son varagın arkasına A4 boyutunda müstakil bir sayfa dikey vaziyette eklenmiştir. Yukarıdan aşağıya doğru çizgili olan kağıtta bir adet gazel bulunmaktadır. 11 beyit olan bu gazelde 9. beyitten sonra bir boşluk olup sonraki iki beyitle arasına çizgi çekilmiştir. Bu, gazelin *Divançe*'ye sonradan eklendiğini göstermektedir. Hat karakterine baktığımızda ise *Divançe*'yi kaleme alan kişi tarafından eklendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Nüşhanın kapak sayfasında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine ait bir adet mühür bulunmaktadır. Aynı mühür 17^a’da da bulunmaktadır.

Baş: derd-i ‘ışk-ı gam-ı dünyâyı unutturdı başa
bil ki endîşe-yi ‘uqbâyı unutturdı başa

Son: ne evâmir ne nevâhî ne namaz ü ne niyâz
‘aşrımız sâye-yi şâhânedede cinnet gibidir

2.1 Nüsha Değerlendirmesi

Nüşhalarda müstensih ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte A nüshasının üzerinde 1336/1918 yılının yazılı olması ve şairin ölümünden 48 yıl sonra kaleme alınması, onun müellif nüshası olma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Zaten Nâ’îlî’nin kendi hattından çıkan nüshanın³ İstanbul’da bulunduğu sıralarda çıkan bir yangında yandığını biliyoruz. Bu nedenle elimizdeki her iki nüshanın da müellif hattı olmadığını söyleyebiliriz. İ nüshasında ise ne müstensih ne de istinsah kaydı vardır. Bu nedenle nüshanın tarihi ve kim tarafından kaleme alındığı konusunda fikir yürütülememektedir. Diğer yandan nüshaların ikisi de rikâ’ hatla kaleme alınmıştır, bu yüzden yazı karakterleri birbiriyle benzerlik göstermektedir. Ancak dikkatli bakıldığında bazı harflerin (h, h, c, n, k) yazılış biçimi hattın aynı kişiye ait olamayacağı fikrini uyandırmaktadır. Bu bilgiler ışığında, A nüshasının müellif hattı olmadığını ve İ nüshasıyla farklı kişiler tarafından yazılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

A nüshası istinsah yılı ve vakıf mührü bulundurmak gibi özellikleriyle önemli görülmektedir. Bu sayede nüsha üzerine fikir yürütülebilirken, İ nüshasında ise bu şekilde bilgiler yoktur. A nüshasında bölüm başlıkları yer almaktadır ve İ nüshasında başlık verilmeyen tarih kıt’asının burada başlığı bulunmaktadır. Bu da kıt’anın kimin için yazıldığını göstermesi bakımından önemli görülmektedir. İ nüshasında ise başlık kullanma şekli farklıdır. A nüshasında “Kıt’aât ve ebyât” başlığı altında olan kıt’alar burada “Hezliyat” başlığı altındadır. Kıt’aların içeriğine bakıldığında ise bu durumun sebebi anlaşılmaktadır. İ nüshasındaki kıt’aların hepsi bir kişi veya gruba yazılmış hicivlerdir ki burada A’da olmayan 9 kıt’a (k.2, k.4, k.5, k.6, k.7, k.8, k.9, k.10, k.11) mevcuttur. İ nüshasında A’da olmayan başka bir tarih kıt’asında (Kt.2) ise açıklayıcı bir başlık bulunmaktadır. Yine bu da kıt’anın kime yazıldığını anlama aşamasında önemlidir.

³ Bk. eserleri. Ayrıca Hâlet, Nâ’îlî’nin şiirlerini kendi hattıyla tedvin ettiğini dile getiren bir kıt’a yazmıştır. Nâ’îlî-i câmiü’l-irfân bu mecmûaya Eyledi tedvin hüsn-i hattıla âsârını Rûz-ı rûşen nüktesi hattı şeb-i kadr-i saîd Cem’-i ısdâr eyleyip mu’ciz-kârını. (M. Kayahan Özgül, a.g.e., s. 60.)

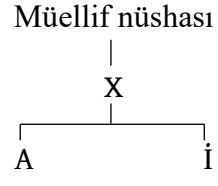
İ nüshasında A'da bulunmayan 3 gazel (G.12, G.13, G.15), 2 tarih (Kt.2 Tk.4), 8 kıt'a (k.2, k.4, k.5, k.6, k.7, k.8, k.9, k.10), 1 mesnevî şeklinde manzume (Ms.11), 1 de ferid (F.5) tespit edilmiştir. İ nüshası, A nüshasına göre daha hacimli bir nüshadır. Diğer yandan A nüshasında 5^b'de, İ nüshasında 3^a'da bulunan gazelin (G.5) 5. beyti İ nüshasında bulunmamaktadır. Bununla birlikte İ nüshasındaki iki gazel de ciltleme sırasında yapılmış bir hatadan dolayı parçası olan beyitlerle ayrı düşmüştür. Ayrıca A'da ve İ'de bulunan bir kıt'anın (k.3) son iki mısraında A nüshasında iki kelime yerine nokta (.....) koyulmasına karşın İ nüshasında, aynı zamanda iki kişiye ait isimler olan kelimeler açıkça verilmektedir.⁴ Bu da muhatabın kim olduğunu anlama açısından önem arz etmektedir. İki nüsha arasındaki varyantlardan A nüshasından 5, İ nüshasından 11 kelime tercih edilmiştir. Bu bilgiler ışığında her iki nüshanın da farklı yönlerden birbirlerinin önüne geçtikleri görülmektedir. Her ne kadar A nüshası, üzerinde fikir yürütme imkânı verip yukarıda belirttiğimiz birkaç yönden İ'yi tamamlasa da İ nüshası gerek hacim gerek varyant tercihi bakımından daha öne çıkmaktadır.

Nüshaların imlâ hususiyetleri ise birbiriyle benzerlik göstermektedir. Her iki nüshada da yuvarlak ünlü kullanılan yerler, *ile*'nin vezne göre birleşik ya da ayrı yazılması durumu, birkaç küçük istisna dışında diğer kelimelerin yazımı birbiriyle örtüşmektedir. Örneğin, vezne göre İ nüshasındaki yazımını kabul ettiğimiz *arasında* sözcüğü, A nüshasında *âresinde* biçiminde yazılmıştır. Fakat bu, iki nüsha arasındaki imlâ uyumsuzluğunun tek örneğidir.

Nüshaların saydığımız bu benzerlik ve farklılıkları bizi müstensih bakımından kesin bir sonuca ulaştırmamakla birlikte bir nüshada olup diğer nüshada bulunmayan şiirler ve diğer nüsha farkları, birinin birinden çıkmış olma ihtimalini de zayıflatmaktadır. Zira eğer daha hacimli olan İ nüshası A'dan hareketle yeni şiirler eklenerek yazılmış olsaydı A'da bulunan tüm bilgileri ihtiva etmesi gerekirdi. Fakat A'da, İ'de olmayan bir beyit olmakla birlikte bir tarih manzumesinin kime ait olduğunu belirten başlığı da bulunmamaktadır. Bu durum müstensih dikkatsizliğinden de kaynaklanıyor olabilir ama bizi kesin bir sonuca varmaktan da alıkoyar. Diğer yandan İ nüshası, A nüshası için yukarıda da bahsettiğimiz çoğu hususta tamamlayıcı olmuştur. Yine de İ nüshasının A'dan çıkmış olabileceği konusunda yeterli bilginin elimizde bulunmaması nedeniyle diyebiliriz ki nüshalar farklı bir X nüshasından çıkmış olabilir ya da müstensihler

⁴ namık: Namık Kemal, hikmet: Ârif Hikmet.

tarafından farklı şiirlerin toplanmasıyla vücuda getirilmiş olabilir. Bu doğrultuda nüshaların şeceresi şu şekilde olabilir:



ÇEVİRİYAZIYA VE NESRE AKTARILMIŞ METİN

[TARİHLER]

1.

hezl-güne bir tārīḥ-i vefāyāt

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. 'aşrımızda var idi mışrda bir ʔurfa-ḥekīm
zürefā dērler idi maşharalıkla loḳmān
köhne-efsāne dēyü ḥikmet-i eflātūnı
yeñiden tāzī luḡātıyla éderdi ityān
3. sebaḳ-āmūz-ı debistān-ı ḥikemdi gūyā
ʔıfl-ı ebced gibi yanında ḥekīm-i yūnān
ḥaml éderdi ḡalaṭa eski fūnūn-ı ʔıbbı
nāzil olmuş gibi gökden yeñi 'ilm-i ebdān
5. yeñi eski ḥükemā ḳavlin éderdi tezyīf
tecrübemdir dēyü da'vāma delīl ü burhān
ḥalka ta'rīf-i müdāvāt ile eylerdi yemīn
bi-ḥayātī bi-ḥayātik bi-ḥayāti sübhān
7. ḥikmet-i bā-luḡa-yı ḥaḳdan olup bī-behre
olmamış luṭf-ı ḥudā derdine bir dem dermān
var idi cism-i saḳīminde hezār-ı 'illet
ki üfürseñ düşecek rütbe olurdu lerzān
9. çüriyüp edviyeden ebniye-yi a'zāsı
görmemiş cümle-yi 'ömründe vücūd-ı 'umrān
nuṭṭa geldikce sesinden bilinürdi yoḥsa
şüret ü şekl-i heyūlāsı degildi insān

1 Nā'illī-yi Cedīd Dīvānçe: A 14^a, İ 16^b.

[İ nüshasında başlık bulunmamaktadır.]

1 [Asrımızda, Mısır'da zürefânın maskaralıkla usta/Lokman dedikleri yeni bir hekim vardı.]

2 [Eflâtun'un hikmetini eskimiş bir efsanedir diye Arap diliyle yeniden bildirirdi.]

3 [Güya hikmetler okulunun hocasıydı (öyle ki) Yunan hakimi (onun) yanında okumaya yeni başlayan bir çocuk gibiydi.]

4 [Gökten yeni hekimlik bilgisi inmiş gibi eski tıp fenlerini yanlışa yorardı.]

5 [Davama rehber ve kanıt tecrübemdir diye yeni, eski ilim adamlarının sözlerini küçümserdi.]

6 [Halka ilaç tarif ederken bir de "Benim ve senin hayatına ve Allah'ın dirliğine yemin olsun!" derdi.]

7 [Hakk'ın sözlü hikmetinden pay alamayıp Allah'ın lütfu derdine bir an derman olmamış.]

8 hezār-ı 'illet: hezārān 'illet İbn. 02801 v. 90^a.

[Sakat vücudunda illetin bin türlüğü vardı öyle ki üflesen düşecek seviyede titrerdi.]

9 [Uzuvlarının yapıları ilaçlardan çürümüş, tüm ömrü boyunca mamur bir vücut görmemişti.]

10 şüret ü şekl-i heyūlāsı: şüret-i şekl ü heyūlāsı: A.

[(İnsan olduğu) konuştuḡa sesinden anlaşılırdı yoksa yüzü ve belirsiz, ürkütücü şekli insan (gibi) değildi.]

11. za‘fdan hāk ile yeksāndı vüçūd u zıllı
belki zıllı görünür līk vüçūdı pinhān
‘illet-i şadra şifā-baḥş nebātāt arar
kāh ma‘cūn yapar kāh şurūb-ı rummān
13. iktizā étmez idi içmege müshil şerbet
bir şu içse dem-i murdārı éderdi seyelān
bulamazdı şekal-ı tab‘ına tāb-āver olur
ekl ü şürbün ne kadar olsa da hazmı āsān
15. ne devā eylese efzūn-ter éderdi derdin
renc olurdu aḡa tārīḡ olunaydı iḡsān
ṭab‘ı ol mertebe bārid ki ḡarāretle ebed
imtizāc eyleyemez olsa maḡalli nīrān
17. o kadar mā‘il idi kuş etine bī-ḡāre
ki hevādan ḡapacaḡ bulsa idi kuvvet-i cān
zehr-i mārī idi tiryāḡ aḡa zenbūr gibi
şehd-i fāyık yése eylerdi veca‘dan efḡān
19. ol ki te’sīr-i devā-yābı ḡudādan bilmez
ḡeker elbetde ki ‘ālemde ḡaḡāretle hevān
‘afv éde cürmüni ‘uḡbāda ḡakīm-i muṭlak
derdmendāna odur rabb-i raḡīm ü raḡmān
21. ḡīn-i fevtinde dedim **nā’ilī** tārīḡ-i nuḡaṭ
loḡma-yı mergle āḡir ḡapı yutdı loḡmān [h.1282/m.1866]

¹¹ [Vücudu ve gölgesi zayıflıktan toprakla birdi, belki gölgesi görünürdü fakat vücudu gizliydi.]
¹² [Gönül illetine şifa veren bitkiler arardı (ve) bazen macun bazen nar şurubu yapardı.]
¹³ [Kolaylaştıran şerbet içmeye gerek duymazdı (zira) bir yudum su içse kirli kanı akardı.]
¹⁴ [Yeme içmenin hazmı ne kadar kolay olsa da yaratılışının ağırlığına güç verecek (bir şey) bulamazdı.]
¹⁵ [Ne çare bulursa derdini arttırırdı, ona bir tarih bağışlansaydı (bu ona) renc (R= 200, N= 50, C= 3 = 253) /eziyet olurdu.]
¹⁶ [Yaratılışı o kadar soğuktu ki bulunduğu yer ateş olsa bile sonsuza kadar sıcaklıkla uyuşamazdı.]
¹⁷ [Çaresiz, kuş etine o kadar meyilliydi ki canında kuvvet bulsa (onu) havadan kapacaktı.]
¹⁸ idi: - İbn. 02801. v. 90^a.
¹⁹ [Ona deva olacak şey yılan zehriydi (fakat o) arı gibi en iyi olan balı yese acıdan bağırırdı.]
²⁰ elbetde ki: elbet ki: İ.
²¹ [O ki iyileşme tesirini Allah’tan bilmezse, elbette ki alemde hakarete uğrayarak değersiz görülür.]
²⁰ [Mutlak hekim, ahirette suçunu affetsin (zira) dertlilere merhamet eden ve (onları) bağışlayan Rab, O’dur.]
²¹ [Ey Nâ’ilî, ölüm anında noktalı tarih dedim: Lokman ölüm lokmasıyla sonunda hapı yuttu. (Mısradaki noktalı harfler ve ebced karşılıkları: K= 100, H= 600, P=2, Y³= 10, T= 400, Q= 100, N= 50= 1282.)]

2.
mışır vālisi sa'īd pāşāya vefāt tārīhi

Meḡ'ülü ḡā'ilātü meḡā'ilü ḡā'ilün
Muzāri' - - + / - - + + / + - - + / - - -

1. vālī-yi mışır-ı ḡāhireyi ḡahr-ı lā-yezāl
ètdi helāk eyledi cism-in heder meder
döndi ṡolařdı avrupayı çāre bulmadı
ḡaltīde oldı düzaḡa āḡir teker meker
3. oldı medār-ı mevti baḡırsak 'ufūneti
rencīde ètmiş esfelini bir zeker meger
maḡşüş ola rükübuna maḡşer midillisi
nār-ı caḡīm olunca maḡall-i sefer mefer
5. veyl-i cehennem üzre hezārān 'uḡūbete
olsun dü-tā-yı cism-i ḡabīři kemer memmer
yazdım cenāb-ı mālīke tārīḡ-i fevtini
vālī-yi mışır-ı ḡāside oldı saḡar maḡar [h.1278/m.1862]

3.
ḡā'ilātün ḡā'ilātün ḡā'ilātün ḡā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. levḡa-yi dīdārına vèrdi şeref ḡaṡṡ-ı şerīḡ
ḡaḡḡ zātında mübārek eyleye rabb-i eḡad
ḡıl ḡadar noḡsāndan ḡıldı müberrā 'ārızıḡ
ḡilk-i ḡudret ḡüsnünüḡ ikmālīne yazdı sened

2 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: İ 16^a.

Bu kıt'anın tarihi İbn. 02801'de 1279 olarak verilmiştir.

¹ [İhtişamlı Mısır'ın valisini Allah'ın kahrı mahvetti, bedenini ziyan etti (ve) kurumuş toprak haline getirdi.]

² [Avrupa'yı döndü dolaştı çare bulamadı, sonunda paldır küldür cehenneme yuvarlandı.]

³ baḡırsak: + 'użv-ı İ.; İbn. 02801'de bu beyit bulunmamaktadır.

[Ölümüne baḡırsak iltihabı sebep oldu, meḡer makadını bir zeker bozmuş.]

⁴ ola: olup İbn. 02801 v. 96^a.; nār-ı caḡīm olunca maḡall-i: nār-ı cehennem içine édinçe İbn. 02801 v. 96^a.

[Sefer yeri (ve) kaçıp sığınılacak yer cehennem ateşi olunca, maḡşer midillisi (onun) binişine mahsus olsun.]

⁵ İbn. 02801'de bu beyit 3. beyittir.

[Bükülmüş kötü bedeni, cehennemin Veyl vadisi üzerinde yüzlerce cezaya kavisli bir geçit olsun.]

⁶ [Cehennemin kapıcısı olan meleḡe onun ölüm tarihini şöyle yazdım: Mısır'ın fesatçı valisi cehennemlik oldu.]

3 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 13^b, İ 15^b.

¹ [Padişahın el yazısının bulunduğu ferman, tecellisinin levhasına şeref verdi; bir olan Allah (bunu) katında mübarek eylesin.]

² [Kudret kalemi, yanaḡını kıl kadar kusurdan arındırdı (ve) güzelliḡinin eksiklerden tamamlanmasına senet yazdı.]

3. ben de bir târiḥ-i zībā **nā'ilī** tarḥ eyledim
kīse irsāl eyledi mīr-i ṣerīf-i pāk-i ced [h. 1269/m. 1853]

4.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. bir 'aceb devr eyledi gerdüne-yi devrān kim
iki 'ārifden birisi zīr olup biri zeber
ḥikmetin fehmi etmeyüp 'ālem dedī[m] târiḥini
ṣeyḥü'l-islām eyledi 'ārif efendi'yi ḳader [h.1270/m.1854]

³ [Ey Nā'ilī, ben de güzel bir tarih tertip ettim (ve) soyu temiz şerefli emir kese gönderdi.]

⁴ Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A-, İ 15^b.

¹ [Devretmekte olan felek öyle bir garip döndü ki iki Ârif'ten birisi alt birisi üst oldu.]

² [Âlem hikmetini anlamadı, tarihini şöyle dedim: Kader, Ârif Efendi'yi şeyhülislam yaptı.]

[GAZELLER]

1.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. derd-i 'ışk'ın ğam-ı dünyâyı unutturdı baña
bil ki endişe-yi 'uqbâyı unutturdı baña
giryeyi bî-meze-yi dîde-yi ħasret-dîdem
ħande-yi cām-ı feraħ-zâyı unutturdı baña
3. ħandedir duħter-i rez gelsün ayağın öpeyim
zevķ-i būs-ı leb-i mînâyı unutturdı baña
dūde-yi ye's-i çerāğ-ı emel-i fersūdem
rūŝenā-yı ŝeb-i ārâyı unutturdı baña
5. dil-i sevdā-zede berhem şude-yi 'ışķ olalı
nā'ilī ħā'at-i mevlâyı unutturdı baña

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. ħüsn ü ānından o māħır māħ-tāb eyler ħicāb
pertev-i mihr-i ruħundan āfitāb eyler ħicāb
cilvegerdir perde-yi ħüsnünde yüz biğ mihr ü māħ
eylemez ağıäre izħār āb u tāb eyler ħicāb
3. ħayret ender-ħayreti seyr eyledim āyîne
'aks-i ħüsn-i ŝüretin ħılmış niķāb eyler ħicāb
tāb-ı meyden ol perī āteŝ-niķāb olmuş yine
la'l-i nābından ħadeħ āndan ŝarāb eyler ħicāb

1 Nā'ilī-yi Cedîd: Dîvānçe: A 1^b, İ 2^a.

¹ [Bil ki (senin) aşkının derdi bana dünya gamını ve ahiret endişesi unutturdu.]

² [Hasret görmüş gözümde akan tatsız tuzsuz göz yaşı, ferahlık veren kadehin gülüşünü unutturdu.]

³ [Asmanın kızı olan şarap nerededir; gelsin ayağını/kadehini öpeyim, şarap şişesinin dudağını öpme zevkini bana unutturdu.]

⁴ [Yıpranmış arzusun fenerinde tüten ümitsizlik dumanı bana geceyi süsleyen parlaklığı unutturdu.]

⁵ [Ey Nā'ilī, sevdaya uğramış gönül aşk ile karıştığından beri bana Mevla'ya ibadet etmeyi unutturdu.]

2 Nā'ilī-yi Cedîd: Dîvānçe: A 1^b, İ 2^a.

¹ [O ay gibi sevgilinin güzelliğinden dolunay, yanağının güneşinin parlaklığından da güneş mahcup olur.]

² [Güzellik perdesinin altında yüz binlerce ay ve güneş tecelli eder (fakat) parlaklık mahcup olur (diye) bunu başkalarına âşık etmez.]

³ [Yüzünün güzelliğinin yansımaları peçe ile örtmüş mahcup olmakta idi, (ben bu) şaşkınlık içinde şaşkınlığı aynada seyrettim.]

⁴ [O peri gibi sevgili yine şarabın hararetinden dolayı (yüzüne sanki) ateşten bir peçe örtmüştür (ve onun) saf dudağından kadeh, kadehten/cazibesinden şarap mahcup olur.]

5. maẓhar-ı nūr-ı tecellî-yi cemāl-i pâkiyiz
nâ'îlî bilmem neden ol bî-ḥicāb eyler ḥicāb

3.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. èy ḥarāmî çeşmine düşmüş nigāh-ı merḥamet
ğamzeje ruḥṣat vēr olsun rû be-rāh-ı merḥamet
biñde bir bî-çāre olmaz maẓhar-ı nīm-iltifāt
reh-güzārında hezārān dād-ḥ^vāh-ı merḥamet
3. dīde-düz oldum kenār-ı āsmān-ı himmete
olmadı cılve-nümā-yı şevḳ māh-ı merḥamet
kılma şīşe-gerdenān-ı ḥalkı maḥrem sırrına
fāş eyler olsa da dem-sāz-ı āh-ı merḥamet
5. nâi'lî kaldım şeb-i tārîk-i hicrānda ḥazîn
rûz-ı maḥşer mi zuḥûr-ı şubḥgāh-ı merḥamet

4.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. vaẓ'-ı nā-ber-cā-yı gerdüne telāş etmek 'abeş
bir iki gün 'ömr için kayd-ı ma'āş etmek 'abeş
rūḥ-perver ol kemāl-i 'ışḳla şām u seher
ten-perestlik-[i]le cismin vaḳf-ı aş etmek 'abeş
3. ıztırāb-ı cāna düşmek eylemez taḳdīre kār
nā-ḥoş tedbīr ile sīneḡ ḥırāş etmek 'abeş

⁵ [Ey Nâ'îlî, bilmem o utanmaz/apaçık bir şekilde niçin mahçup oluyor; (zira) biz saf güzelliğin tecelli nurunun ortaya çıktığı yeriz.]

³ Nâ'îlî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 2^a, İ 2^b.

¹ [Ey kan dökücü gözüne merhamet bakışı düşmüş olan sevgili, yan bakışına izin ver de merhamet yoluna girsin.]

² bir: biñ İ., İbn. 02801 v. 84^b.

[Yolunda, merhamet ederek adalet göstermeni bekleyen binlerce kişi vardır (lakin) bu çaresiz binde bir olsun (böyle bir) yarım iltifata tam olarak ulaşamaz.]

³ [İhsan semasının kenarına göz diktim (fakat) merhamet ayı parlaklık göstermedi.]

⁴ [Halkın ahmaklarına sırrını söyleme, merhamet ahına arkadaş olsalar da sırrı açıklarlar.]

⁵ [Ey Nâ'îlî, ayrılığın karanlık gecesinde hüznü kaldım, merhamet sabahının ortaya çıkış vakti maḥşer günü müdür?]

⁴ Nâ'îlî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 2^a, İ 3^a.

¹ [Dünyanın uygunsuz haline tasalanmak ve bir iki günlük ömür için geçim derdi çekmek anlamsızdır.]

² [Sabah akşam, aşk olgunluğuyla ruhu besle (zira) kendine iyi bakma derdiyle tüm varlığını yiyeceğe adanmak anlamsızdır.]

³ [Hoş olmayan bir çareye başvurarak göğsünü tırmalamak anlamsızdır (zira) can sıkıntısına düşmek yazılmış kadere fayda etmez.]

māṣivā-yı naķş göñülden maḥv étmekdir hüner
yoḥsa her hefte yüzün zāhid terāş étmek ‘abeş

5. çok balık baştan koķar dەرler meşeldir **nāi’lī**
hey’et-i mecmū‘aya bī-mağzī baş étmek ‘abeş

5.

Mef’ülü mefā’ilü mefā’ilü fe’ülün
Hezec - - + / + - - + / + - - + / + - -

1. dil dil-bere dil-ber dil-i ğam-pervere muḥtāc
şāh ‘askere ‘asker daḥı ser-‘askere muḥtāc
her bār olur elbetde kişi āḥara muḥtāc
mışr ehli ne ḥikmet ki serāpā ḥara muḥtāc
3. fehmi eyle tevāzū ne büyük rütbedir el-ḥaḥḥ
sulṭan-ı cihān olsa da insān yere muḥtāc
ḥübān-ı zamān gülşen-i bī-ḥār-ı elemdir
gül-çin merām olmada ammā reze muḥtāc
5. şābit-ḳadem ol **nā’ilīyā** bāb-ı rızāda
ḥaḥḥ eylemesin tā ki der-i digere muḥtāc

6.

Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. şem‘-i meclis gibi yandım bu ğece tā-be-şabāḥ
dāğ olur dūd-ı dilim mihr-i cihān-tāba şabāḥ

⁴ [Hüner, Hakk’ın dışındaki her şeyin izini gönülden yok etmektir; ey zāhid yoksa her hafta yüzünü tıraş etmek anlamsızdır.]
⁵ çok: çün İbn. 02801 v.85^a.
[Ey Nā’ilī, “Çok balık baştan koker.” derler, bir mesel vardır; bir şeyin tümüyle düşüncesiz bir şekilde baş etmeye çalışmak anlamsızdır.]
⁵ Nā’ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 2^b, İ 3^a.
¹ [(Nasıl) gönül, gönül alan güzele, güzel de keder veren gönüle muhtaçsa; hükümdar, askere asker de kumandana muhtaçtır.]
² bār: ber A.; elbetde: elbet A.
[Elbette kişi daima başka şeylere muhtaç olur; ne hikmetse Mısır halkı da baştan aşağı eşeğe muhtaçtır.]
³ Bu beyit İ nüshasında 4^b’de bulunmaktadır.
[Alçak gönüllülüğün ne yüksek bir rütbe olduğunu anla, hakikaten insan cihan sultanı olsa da yere muhtaçtır.]
⁴ Bu beyit İ nüshasında 4^b’de bulunmaktadır.
[Zamanın güzelleri elemin dikensiz gül bahçesidir, (buradan) gül toplamak isteyenler vardır fakat (onlar) asmaya muhtaçtır.]
⁵ - İ.
[Ey Nā’ilī, rıza kapısında kararlı ol ki Hak (seni) sonunda başka kapılara muhtaç etmesin.]
⁶ Nā’ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 3^a, İ 4^b.
¹ [Bu gece ta sabaha kadar meclisin mumu gibi (o kadar) yandım ki gönül dumanım sabah cihanı aydınlatan güneşe yanık yarası olur.]

- alayım kahr ile göz habsine bîzâr edeyim
 baña étdiklerini göstereyim ẖāba şabāh
3. bāde-yi la'l-leb-i nābına kanayım bu gece
 and içerdim edeyim tevbe mey-i nāba şabāh
- bir içim şu kadar emdirse leb-i la'lini yār
 yarın aḥşama dek imsāk ederim āba şabāh
5. **nā'ilī**de kımadı 'ışk eṣeri āha mecāl
 söyle ey bād-ı şabā hālını aḥbāba şabāh

7.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. 'aşığa gelmez leb-i şîrinden düšnām telḥ
 bādeden olmaz mezāk-ı rind-i dürd-āşām telḥ
- acı şu dola bî-mey bilmem 'aceb gerdün-ı dūn
 zevk ü 'ayş ü nūş-ı 'ālem şubḥ telḥ ü şām telḥ
3. sîne pür-süz-ı gamum oldı eritdi şabrımı
 kim gelür her dem gözümde girye-yi ālām telḥ
- lezzet-i 'ışkı ne bilsün zāhid-i telḥîn-dimāğ
 sükkeri eyler mizāc-ı ḥaste-yi sersām telḥ
5. şî'rden gayrı halāvet kalmadı ṭab'ımda hîç
 tatlı cānım **nā'ilī** kıldı gam-ı eyyām telḥ

² [Uykuyu kahr ile göz habsine alarak rahatsız edip bana yaptıklarını sabah ona göstereyim.]
³ [Bu gece, lal taşı gibi kırmızı olan taze dudaklarının şarabına kanayım; sabah, taze şaraba tövbe edeceğime and içerdim.]
⁴ [Sevgili, lal taşı gibi dudağını bir içimlik su kadar emdirse yarın akşama kadar sabah su içmekten el çekerdim.]
⁵ [Aşkın bıraktığı iz Nâ'ilî'de ah etmeye güç bırakmadı, ey bahar rüzgarı sabah vakti (onun) derdini dostlara söyle.]
⁷ Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 3^a, İ 5^a.
¹ bādeden: yāreden A.
 [Âşığa şirin dudaktan sayıp sövmelerin zor gelmez (zira) şarap tortusu içen rindin damağı bādeden dolayı acı olmaz.]
² [Acaba aşâğılık dünya meysiz acı su ile mi dolmuştur bilmem (zira) alemin zevki, yemesi, içmesi sabah akşam acıdır.]
³ [Gamımın çok yakıcı ateşi sineyi kaplayarak sabrımı (o kadar) eritti ki gözümde her an elemelerin göz yaşı acı geliyor.]
⁴ bilsün: -A.
 [Zihni acı olan zahid aşk lezzetini ne bilir; (o) sersem hastanın huyu tatlıyı acıya çevirir.]
⁵ kalmadı: kalmada A.; cānım: cānımdan İbn. 02801 v. 85^b.
 [Ey Nâ'ilî, devrin kederi tatlı canımı acıya çevirdi (ve) yaratılışında şîirden başka hiç hoşluk kalmadı.]

8.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. şem'-i ruḥsārın görüp āteş-nihād oldum meded
el-āmān yandım tutuşdum şu'lezār oldum meded
ārzū-yı kām ile düşdüm diyār-ı gurbete
pā-füşürd-i vādī-yi şevk-i fütād oldum meded
3. mihr-i ümīdim bedīdār olmadı 'ömr-i medīd
müstemend-i bārgāh-ı bāmdād oldum meded
cān ü dilden āşinālīk eyleyen yok bī-ğaraž
dād elinden bahtımın dünyāya yād oldum meded
5. ḫāṭır-ı nā-şādıma kār etdi āḫır ḫūzn ü ğam
nā'ilī ḫasret-keş-i dārū-yı şād oldum meded

9.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. ehl-i mezāk-ı 'ışka leb-i la'l-i ter lezīz
uymaz demāğ-ı 'āşık-ı nā-kāma her lezīz
mīnā-yı çarḫın āb-ı ḫayāt olsa rütbesi
āyā olur mı cür'a-yi sāğar kadar lezīz
3. derd-i firāk-ı yār ile nīş oldu nūşumuz
nā-ḫoş mizāca elbet olur telḫimiz lezīz
tiğ-ı nigāh-ı çeşmi o elmās pārenin
bir yāre açdı dilde ki oldu ciger lezīz

8 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 3^b, İ 5^a.

¹ [Yanağının mumunu görüp ateş tabiatlı oldum; aman yandım tutuştum ateşe büründüm, imdat.]

² [İsteğimi gerçekleştirmek arzusu ile gurbet diyarına düştüm, düştüğüm dikenli vadide ayak directtim, imdat.]

³ Bu beyit İ nüshasında 3^b'de bulunmaktadır.

[Ömrüm boyunca ümidimin güneşi ortaya çıkmadı; sabah vaktinin yüksek divanının gamlısı oldum, imdat.]

⁴ Bu beyit İ nüshasında 3^b'de bulunmaktadır.

[Bir çıkarı olmadan canı gönülden yakınlık gösteren yok; dünyaya yabancı oldum, bahtımın elinden adalet, imdat.]

⁵ Bu beyit İ nüshasında 3^b'de bulunmaktadır.

[Ey Nā'ilī sonunda hüzn ve gam, kederli gönlüme tesir etti; mutluluk ilacının hasretlisi oldum, imdat.]

9 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 3^b, İ 3^b.

¹ [Aşkın lezzetini almasını bilenlere lal taşı gibi taze dudaklar lezzetlidir (ama) her lezzetli olan şey nasipsiz âşığın damağına uymaz.]

² [Felek şişesinin rütbesi ölümsüzlük suyu olsa acaba içki kadehinin bir yudumu kadar lezzetli olur mu?]

³ [Yardan ayrı olmanın derdiyle içtiğimiz tatlı şey zehir oldu, elbet yaratılışı kötü olana acımız lezzetli gelir.]

⁴ [O elmas parçası gibi güzelin bakışının kılıcı gönlümde öyle bir yara açtı ki (bundan dolayı) ciğer çok lezzetli oldu.]

5. bir ḥande-yi piyāle-yi şeb bir de nā'ilī
mestān-ı 'ışka girye-yi vakt-i seher leziz

10.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. bir şarābın mestiyim kim inşirāhı başkadır
neş'esi bezm-i elestin başka rāhı başkadır
tā be-mahşer ser be-bālīn-i der-i ḥum-ḥānedir
lāy-ḥ'ārī meşrebin vakt-i şabāhı başkadır
3. irtibāt-ı kalbi olmaz tengnā-yı 'āleme
ehl-i tecrīdin cihānda iftitāhı başkadır
yār ile hem-reng olan rūy riyā bilmez nedir
būt-perest-i deyr-i ihlāşın şalāhı başkadır
5. ḥane ber-düş-ı cihānın bu ribāt-ı köhnede
rūzigār-ı dehrden fevz ü felāhı başkadır
ehl-i ma'nī tūmturāk-ı lafza etmez imtinā
nā'ilī erbāb-ı 'ışkın ıştırılāhı başkadır

11.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. giryenāk olduğuma nergis-i şehlā ağlar
bu perişānlığuma zūlf-i semen-sā ağlar
āh ile berg-i ḥazān-dideye döndi rūḥum
şararup şolduğuma gonce-yi zībā ağlar

5 [Bir akşam kadehinin gülüşü bir de Nā'ilî, (var) aşk sarhoşlarına seher vaktinin göz yaşı lezzetlidir.]

10 Nā'ilī-yî Cedîd: Dîvânçe: A 4^a, İ 6^a.

1 neş'esi: neş'e A.

[Öyle bir şarabın sarhoşuyum ki verdiği ferahlık başkadır, ezel meclisinin neşesi başka şarabı başkadır.]

2 [Meyhane kapısı mahşere kadar başının yastığıdır, ayyaş meşrepli olana sabah vakti başkadır.]

3 [Kendini soyutlamış olanların dünyada açılması başkadır (zira onların sıkıntıların yeri olan aleme kalpten bir bağlılıkları olmaz.)]

4 [Yar ile bir olan yüz, iki yüzlülük nedir bilmez; doğruluk kilisesinin putperestinin dürüstlüğü başkadır.]

5 [Cihanın serserisinin, bu köhne konakta dünyanın içinde bulunduğu devirden kurtuluşu ve selameti başkadır.]

6 [Ey Nā'ilî, aşkta mahir olanların tabirleri başkadır (zira) sözün anlamını verebilenler gösterişli sözden kaçınmaz.]

11 Nā'ilī-yî Cedîd: Dîvânçe: A 4^b, İ 4^a.

1 [Göz yaşları içinde olduğuma ela gözler ve bu perişānlığuma yasemin gibi olan saçlar ağlar.]

2 rūḥum: rūyum İbn. 02801 v. 91^a.

[Ruhum ah etmekle hazan görmüş, solmuş bir yaprağa döndü, bu sararıp soluşuma süslü gonca ağlar.]

3. yok bir āyīne-cemālim ki beni söyletsün
beste-leb kaldığıma tūṭī-yi gūyā ağlar
dil değil dīde değil ḥāṭır-ı mecrūḥ değil
yārsız kaldığıma cümle-yi a'zā ağlar
5. ayda bir kerecik olsun göremem māhımı āh
ben felāket-zede-yi miḥnete sevdā ağlar
gece tenhā göricek kūşe-yi derd ü gamda
yanarak yakılarak şem'-i şeb-ārā ağlar
7. böyle ser-mest-i ḥarāb-ı mey-i gam olduğuma
cür'a-efşān olarak sākī vü mīnā ağlar
o cefā-pīşeyi sevdim seveli ağlıyorum
hiç dēmez kim ne 'aceb nā'ilī hālā ağlar

12.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Hezec+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. açılmış dāğlar sīnemde bir bir gül gül olmuştur
derūnum şerheden ḥulḳum şaçaklı sūnbül olmuştur
dehānıḡ vāşfını kābil mi teşbīḥ cevher-i ferde
ki cüz'-i bī-tecezzī aḡa nisbetle kül olmuştur
3. siyeh-i bahtla āmīziş édüp dūd-ı dil-i pür-dāğ
ser-i ḥūbān-ı 'aşra būnli başlı kākül olmuştur
ḡayāl-i yāra göz yaşım geçit verdi ki çeşmimde
hilāl ebrūları çiftte kemerli bir pül olmuştur

³ [Beni konuşturabilecek bir güzellik aynam yok, dudağımın bağlı olduğuna söz söyleyen papağan ağlar.]

⁴ [Gönül değil, göz değil, kırık hatır değil yarsız kaldığıma vücudun bütün organları ağlar.]

⁵ [Ah ki ayda bir kere bile ay gibi güzel sevgilimi göremem; böyle bir kederin felaketine uğramış olan bana, sevda ağlar.]

⁶ [Gece gam ve dert köşesinde (beni) yalnız görünce, geceyi süsleyen mum yana yakıla ağlar.]

⁷ [(Benim) böyle keder şarabının perişan sarhoşu olduğuma, saki ve şarap şişesi içki dağıtarak ağlar.]

⁸ [O zalimi sevdim seveli ağlarım, hiçbir zaman "Nâ'ilî acaba niçin hâlâ ağlıyor?" diye sormaz./"ne gariptir ki Nâ'ilî hâlâ ağlıyor" demez.]

¹² Nâ'ilî Cedîd: Dīvānce: A -, İ 5^b.

¹ [Göğsümde birer birer açılan yanık yaralarının her biri gül gibi görünmüş (ve) içimdekileri açıklayan tabiatım perişan bir sūnbül olmuştur.]

² [Ağzının vāşfını en küçük cevher parçasına benzetmek ne mümkün (zira bu) bölünmez parça, ona göre küldür.]

³ [Yanık yarasıyla dolu gönlün dumanı, kara bahtla karışıp asrın güzellerinin başına esaslı bir kakül olmuştur.]

⁴ [Göz yaşım sevgilinin hayaline (öyle bir) geçit verdi ki hilal kaşları gözümde çift kemerli bir köprü olmuştur.]

5. revān olsa n'ola hūn-āb-ı eşkim bezm-i firkatde
şıkılmış şevk-i la'l-i āteşiniñle mül olmuşdur
temāşā eylemiş ruhsār-ı āliñ kisve-yi gülde
düşüp sevdāya murğ-ı rūh-ı kudsī bülbul olmuşdur
7. cemāliñ seyrine çıka ki yol vèrmez dil-i zāra
harāmī gözlerin ēy āfet-i cān şengül olmuşdur
ne haddiñ **nā'ilī** kâzımla ma'nen hem-'inān olmak
seniñ har-lengdir tab'ıñ o zātıñ düldül olmuşdur
9. kapuñda bir gedādır çarh-ı gerdün yā veliyyu'llāh
elinde mihri ümīd-i keremle keçkül olmuşdur

13.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. yāre baş egmek ūlu'l-emre itā'at gibidir
'āşıkıñ zülfüne bend olma riyaset gibidir
nā-kesiñ ülfetine meyl habāset gibidir
merd-i mekrūha mülākāt şe'māmet gibidir
3. merdüm āzārı nüvāziş sitem-i rağbetdir
zālime merhamet ef'iyi habāset gibidir
kaldı cāhil miyānında garīb ehl-i kemāl
dest-i tersādaki engüşt-i şehādet gibidir
5. kāfiriñ namına 'unvān-ı sa'ādet-pīrā
tavk-ı zerrini takup kelbe ri'āyet gibidir

⁵ [Ayrılık meclisinde kanlı göz yaşım aksa buna şaşılmaz (zira o) ateş gibi dudaklarının arzusuyla sıkılmış, şarap olmuştur.]

⁶ [Kutsal can kuşu, gülün görünüşünde al yanağını seyredip sevdaya düşmüş (ve) bülbul olmuştur.]

⁷ [Ey cana felaket getiren güzel, yan kesici gözlerin eziyet eden olmuştur (zira) ağlayan gönüle, güzel yüzünü seyre çıkması için yol vermez.]

⁸ [Ey Nā'ilī, öfkesini yenen kişiyle/Kâzım'la manevî yönden aynı seviyede olmak ne haddine (zira) senin yaratılışın topal eşektir, o şahsın (ise) düldül olmuştur.]

⁹ [Ey Allah dostu, dönen felek senin kapında bir dervişti, güneş de onun elinde sadaka ümidiyle tuttuğu keşkül olmuştur.]

13 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A-, bu gazel İ nüshasının sonuna eklenmiş ayrı bir sayfada bulunmaktadır.

¹ [Sevgiliye baş eğmek emir sahiplerine itaat gibi; saçlarına bağlanmak baş olmak gibidir.]

² [Aşâğılık kişinin yakınlığına meyl etmek alçaklık gibi; iğrenilecek kişiyle görüşmek uğursuzluk gibidir.]

³ [İnsanlara eziyet edene iltifat etmek siteme meyildir (ve) yılanı/kötü kişiyi koruma gibidir.]

⁴ [Olgunluk ehli cahil arasında garip kaldı (öyle ki) Hıristiyan'ın elindeki şehadet parmağı gibidir.]

⁵ [Kâfirin adına saadet süsleyen bir unvan (demek), altından yapılmış bir gerdanlık takıp köpeğe itibar etme gibidir.]

- ecnebi millete çeşm-i haķāretle nigāh
nażar-ı ķadr-i ekābirde cināyet gibidir
7. ba‘dezīn ‘ālemin ıslāhını me‘mūl etmek
hālet-i nez‘ide ümmīd-i ifāķat gibidir
- haķķ ile bātılı şimdi ne arar var ne sorar
reviş-i hāl-i cihān vaķt-i cehālet gibidir
9. **nā‘ilī** şabr edemem gerçi be-ķavl-i kâzım
toğrı söz söylemek izhār-ı ķabāhat gibidir
- ‘ömrīn efzūn éde müftīyü’l-enāmın mevlā
niyyet-i hālīşesi dīne emānet gibidir
11. ne evāmır ne nevāhī ne namaz ü ne niyāz
‘aşrımız sāye-yi şāhānede cinnet gibidir

14.

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. bend-i zūlfünle ğam-ı ‘ālemden āzād olmuşuz
biz bu mātemgāhda bu reh-berle şād olmuşuz
- rāh-ı ‘ışkın hem neşīb ü hem firāzın görmüşüz
bir dil-i bī-tāb ile mecnūn ü ferhād olmuşuz
3. mürdden nā-çarız ammā āhımız pür-tābdır
derd-i ‘ışkınla ķavī dil süst-bünyād olmuşuz
- şimdi bildik rūzigārın hiç der-hiç olduĖun
bunca demler hayf kim bī-hūde ber-bād olmuşuz

⁶ [Ecnebi millete hakaret gözüyle bakmak, yüksek mevkidekilerin gözünde ihanet gibidir.]

⁷ [Bundan sonra âlemin iyileştirilmesini ümit etmek, can çekişme halinde iyileşme ummak gibidir.]

⁸ [Hakikat ile esası olmayanı şimdi ne arayan ne (de) soran var, dünyanın durumunun gidişi cehalet vakti gibidir.]

⁹ [Ey Nâ‘ilī, gerçi Kâzım’a/öfkesini yenene göre doğru söz söylemek kabahat gibidir (ama) sabredemem.]

¹⁰ [Allah, şeyhülislamın ömrünü uzun etsin (zira) saf niyeti dine emanet gibidir.]

¹¹ İbn. 02801’deki gazelde bu beyit bulunmamaktadır: bir netice arama dā’ire-yi dünyāda/nażar āhır yine ‘ayn-ı bidāyet gibidir. İbn. 02801 v. 98^a.

+ kazım-ı nükte-şinās olsa egerçi āġāh/her biri sözlerimin pend ü naşīhat gibidir. İbn 02801 v. 98^a.

[Ne emirler ne yasaklar ne namaz ve ne de niyaz, asrımız şahaneliğin gölgesindeki bir cinnet gibidir.]

¹⁴ Nā‘ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 5^a, İ 6^a.

¹ [Saçının bağıyla keder aleminden kurtulmuşuz, biz bu matem evinde bu yol gösterici ile şen olmuşuz.]

² [Aşk yolunun hem inişini hem çıkışını görmüşüz, bir bitkin gönül ile Mecnūn ve Ferhād (gibi) olmuşuz.]

³ [Öluden daha çaresiziz ama ahımız çok kuvvetlidir (zira) aşkının derdiyle sağlam gönüllü, zayıf yapılı olmuşuz.]

⁴ [Rüzgarın hiç hükmünde olduğunu ancak şimdi bilebildik, yazık ki bunca zaman nafile berbat olmuşuz.]

5. **nâ'ilî** kimdir dèyü ağıyardan ètmiş su'âl
müjdeler èy dil ki bezm-i yârda yâd olmuşuz
zâhir ü bâtın yeter molla-yı rûmuḡ himmeti
meşnevîden maḡhar-ı feyz-i ḡudâ-dâd olmuşuz

15.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. cilvegerdir şîve-yi idbâr ile âmâlimiz
mihre ammâ nâz éder pîrâye-yi iḡbâlimiz
vâḡıf-ı râz-ı nihânız ḡamze-yi ḡammâzdan
tercümân-ı ḡaybı lâl eyler lisân-ı ḡâlimiz
3. âb u tâb-ı ḡülşen-i ḡüsnüz serâpâ cezbeviz
ḡonce-yi ḡürşîde şebnemdir dil-i meyyâlimiz
bûlbûle bâḡ-ı ferâḡ-ı şabr u sâmânız yine
reng ü bûy-ı ḡülden olsa şeh-per ü şeh-bâlimiz
5. küfrden pâk eyledi feyz-i berehmen-sûz-ı 'ışḡ
secde-yi ḡüsn-i bütândır aḡsen-i âmâlimiz
cân olur pür-ḡande-yi şevḡ-i behîşt-i ârzü
èy ḡoş ol dem kim gelür ḡançer be-kef ḡattâlimiz
7. hem gedâ-yı kûy-ı fakrız hem şeh-i 'âlî-cenâb
bende-yi molla-yı rûmuz râyegândır mâlimiz

⁵ [(O sevgili) Nâ'ilî kimmiş diye başkalarına sormuş, ey gönül müjdeler olsun sevgilinin meclisinde anılmışız.]

⁶ [Mevlânâ'nın görünen ve gizli olan yardımları yeter; (zira biz) Allah vergisi olan nimetlere Mesnevî'yle ulaşmışız.]

¹⁵ Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: - A, î 19^b.

¹ [Emellerimiz, bahtsızlığın cilvesiyle ortaya çıkar ama talih süsümüz (onlara) merhamet etmeye nazlanır.]

² [Laf taşıyan yan bakıştan (dolayı) gizli sırları bileniz, (bizim) görünüş ve tavrımızdaki ifademiz gayb tercümanını (bile) dilsiz eder.]

³ [Güzelliğin gül bahçesinin tazeliḡiyiz, baştan aḡaḡı kendimizden geçmiş durumdayız; hevesli ḡönlümüz ḡüneşin goncasına (düşen) çḡḡ tanesidir.]

⁴ [Kolumuz kanadımız ḡülün renginden ve kokusundan olsa bûlbûle zenginlik, sabır ve dinlenme bahçesi oluruz.]

⁵ [Aḡkın brahman yakan feyzi (bizi) inançsızlıktan temizledi; en güzel emellerimiz güzel putların secdesidir.]

⁶ [Elinde hançer kan dökücümüzün geldiḡi o an çok hoştur; can, arzu cennetinin hevesli ḡülüşüyle dolar.]

⁷ gedâ: ḡıdâ î.
[Hem fakirlik köşesinin kölesi hem cömertlerin şahıyız; Rum mollasının (Mevlânâ'nın) kölesiyiz, malımız bedelsizdir.]

16.

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün
Müctess+ - - - / + + - - / + - - - / + + -

1. o 'āşıkım ki şafā-yı vişālden me'yūs
 ilāhī eyleme seyr-i cemālden me'yūs
 şarāb-ı 'ışkla medhūş mey ḥarām oldı
 dirīğ o rinde ki oldı ḥelālden me'yūs
3. cenāb-ı pîr-i muğānıñ ayağına düşdüm
 ki étmesün beni şaff-ı ni'ālden me'yūs
 emel ki māl ile birdir elem bozundusudur
 elemden oldı rehā-yāb māldan me'yūs
5. ne rütbe mücrim isem nā'ilī ümīdim var
 ki eylemez beni pîrim kemālden me'yūs

17.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. bāde yok meclisde dil-ber ḥāzır olmuş olmamış
 neş'esiz diller cemāle nāzır olmuş olmamış
 biñ müselmāna deger 'indimde bir dil-cū şanem
 göñlüm eglensün de yārim kāfir olmuş olmamış
3. sen mürüvvet müflisi ben sîm ü zer bî-vāyesi
 beynimizde āşinālık zāhir olmuş olmamış
 karşumuzda çünki yok bir sîm-ber āyîne-rū
 n'eyleriz ey dil şafā-yı ḥātır olmuş olmamış

16 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānce: A 5^b, İ 6^b.

¹ [O aşığım ki kavuşmanın verdiği gönül rahatlığından ümitsizim; ey Allah'ım güzel yüzü görmekten yana ümitsizliğe düşürme.]

² [Aşk şarabıyla sarhoş olmuşa şarap haram oldu, yazık (çünkü o) helalden yana ümitsizliğe düştü.]

³ [Meyhanecilerin pîrinin ayağına/kadehine düştüm, (beni bu) en aşağı yerden yana ümitsizliğe düşürmesin.]

⁴ [Emel, māl ile birdir, elem bozuntusudur, māldan ümidini kesen elemden kurtuldu.]

⁵ [Ey Nā'ilī, ne derecede kabahatli olsam da ümidim var (çünkü) pîrim (Mevlânâ) beni olgunluğa ulaştırmaktan yana ümitsizliğe düşürmez.]

17 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānce: A 6^a, İ 7^a.

¹ [Mecliste şarap olmadığı (için) gönül çeken güzelin orada bulunup bulunmaması, neşesiz gönüllerin de (o) güzel yüze bakıp bakmaması önemli değildir.]

² [Bana göre bir gönül çekici put (gibi güzel) bin Müslümana değer; yarimin kāfir olup olmaması önemli değildir, yeter ki günlüm eglensin.]

³ [Aramızda yakınlık görünüp görünmemesi önemli değildir (zira) sen insanlıktan, ben altın ve gümüşten yana nasipsizim.]

⁴ [Ey gönül, iç huzuru olmuş olmamış neye yarar zira karşımızda yüzü ayna gibi parlayan gümüş göğüslü bir güzel yok.]

5. ğam yemezdim meclisimde **nâ'îlî** bârî hemân
bir söz anlar âdem olsa şâ'ir olmuş olmamış

18.

Mefâ'ilün fe'ilātün mefâ'ilün fe'ilün
Müctess+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. 'itâb içinde vefâ şeh-levendime maḥşûş
o nâzikâne edâ dil-pesendime maḥşûş
cebîre-bend-i 'avâtîf éder şikeste dili
nigâh-ı bende-nüvâzı efendime maḥşûş
3. şabâ düşerse yolun gülşen-i aḥibbâ'ya
selâm eyle o serv-i bülendime maḥşûş
taşavvur eylemedir ḥüsnüni be-vech-i kemâl
oturmadan ğarażım kendi kendime maḥşûş
5. hezâr 'âşıkı bend étme **nâ'îlî** mânend
demiş o zülf-i kemendim kemendime maḥşûş

19.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. süz-ı 'aşkı ki olur âteş-i seyyâle-yi feyz
dâğıcı hürşîd éder şu'le-yi cevvalé-yi feyz
perveriş-yâfte-yi ḥün-ı ciger oldıkça
dâğlar kim açılır dilde olur lâle-yi feyz
3. ḥased o rind-i sebük-rûḥa ki bu gülşende
ğonce-yi ṭab'ına bâr-âver olur jâle-yi feyz

⁵ [Ey Nâ'îlî, meclisimde şair olsun veya olmasın hiç değilse bir tane sözden anlayan kişi olsaydı böyle kederlenmezdim.]

18 Nâ'îlî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 6^a, İ 7^a.

¹ [Azarlarken vefa göstermek (ve) o zarif davranışlar güzeller güzeli sevgilime özgüdür.]

² [Kölesini hoş tutan bakışları efendime özgüdür, karşılıksız sevgi tahtasını kırık gönlüme bağlar.]

³ [Ey bahar rüzgarı, yolun dostların gül bahçesine düşerse, o servi gibi uzun boylu sevgilime ayrıca selam söyle.]

⁴ kendime: kendimce A.

[Özellikle yalnız başıma oturmayı istememin sebebi, olgunluk yüzüyle güzelliğini hayal etmektir.]

⁵ [O saçları kement gibi olan sevgili, "Nâ'îlî gibi binlerce âşığı hüküm altına almak benim saç kıvrımlarıma özgüdür." demiş.]

19 Nâ'îlî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 6^b, İ 7^b.

¹ [Aşkımın ateşi durmadan akan ateş seli olur (ve bu) feyizle hareket eden alevler, yanık yaramı güneşe dönüştürür.]

² [Ciğer kanla beslendikçe, gönülde feyizli laleler gibi yaralar açılır.]

³ [O neşeli rindin, bu gül bahçesinde henüz tomurcuk gibi olan bahtına, feyiz çiğinin meyve vermesi ne kadar imrenilecek bir şeydir.]

hāl-i ruhsārımı étdikce hayāl ol mähıñ
dıl-i dāgiyyem olur dā'ire-yi hāle-yi feyz

5. **nā'ilī** destıñe tab'a-yı muhassas ancañ
hikmet-ārā-yı sūhan-bāfte-yi kāle-yi feyz
eyle gülzār-ı hākīkatde eyā hazret-i pīr
dıl-i nālānımı bir bülbul-i hoş nāle-yi feyz

20.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. maḥz-ı şūr ü şer ü tuğyāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ
şām ehli dēnse şāyāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ
birbiriyle müttefik sihr ü füsün ü fitnede
üç kafā-dār āfet-i cāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ
3. 'āşıkıñ baht-ı siyāhıyla kırān eyler müdām
necm-i gīsūdār ü keyvāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ
başıma dünyāyı zindān eyledi sevdāları
perde-yi envār ü ekvāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ
5. her birinde başka başka hāl vardır **nā'ilī**
ser-keş ü evbāş ü fettāndır o zülf ü hāl ü ḥaṭṭ

⁴ [O ay gibi güzel olan sevgilinin yanağındaki beni hayal ettikçe azgın gönlüm çok parlak bir ışık halkası ile çevrelenir.]

⁵ tab'a-yı muhassas: tab'a-yı mahsus İbn. 02801 v.87^a.

[Ey Nâ'ilî, senin eline maḥşûş şiir tabiatı ancak hikmetli sözlerle örülmüş feyizli bir kumaştır.]

⁶ [Ey pîr hazretleri (Mevlânâ), ağlayan gönlümü hakikatin gül bahçesinde ruha huzur veren hoş bir bülbul sesine dönüştür.]

20 Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 7^a, İ 8^a.

¹ şer ü tuğyāndır: şer-i tuğyāndır A.

[O saç, ben ve ayva tüylerine karanlık, kötü iş yapanlar dense yakışır (çünkü) onlar karışıklık, kötülük ve hadsizliğin ta kendisidir.]

² füsün ü fitnede: füsün fitnede A.

[O saç, ben ve ayva tüyleri cana felaket getiren üç kafadardır; sihir, büyü yapmada ve kargaşa çıkarmada birbirleriyle ortaklırlar.]

³ [O saç, ben ve ayva tüyleri, kuyruklu yıldız ve zuhal gezegenidir; daima âşığın kara bahtıyla yakınlaşırlar.]

⁴ [O saç, ben ve ayva tüyleri, nurları ve alemleri örten birer perdedir; sevdaları dünyayı bana zindan etmiştir.]

⁵ [Ey Nâ'ilî o saç, ben ve ayva tüylerinin her birinde başka türlü bir hal vardır; dik başlı, serseri ve fitnecidirler.]

21.

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Müctess+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1. olur tecellî-yi 'ışk-ı ilāhdan maḥzūz
cemāl-i yāra olanlar nigāhdan maḥzūz
naşibi feyz-i nesīm-i ḥayāt-baḥşādır
seherde her kim olur intibāhdan maḥzūz
3. siyāh-nāme-yi 'ışkam riyā nedir bilmem
ümīd-i 'afv ile oldum günāhdan maḥzūz
nedir bu ḥāl-i ġarībāne **nā'ilī** bende
demādem olmadayım āh ü vāhdan maḥzūz
5. hezār şevk ile oldum çerāğ-ı mevlānā
ne miḥrden olurum ben ne māhdan maḥzūz

22.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. nef' ü şerden mey-i aḥmer ṭarafeyni cāmi'
āb u āteşle muḥammer ṭarafeyni cāmi'
zā'ika-perver olur ṭatlı acı āzārı
ne güzeldir leb-i dil-ber ṭarafeyni cāmi'
3. ḥulk-i ḥüsni gibi memdūḥ-ı dil-ārā dil-ber
şāh-ı dād-āvere benzer ṭarafeyni cāmi'
secdeden başını kaldırma ilā-yevm-i kıyām
zāhid aldık sana bir yer ṭarafeyni cāmi'

21 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 7^a, i 8^b.

¹ [Sevgilinin güzelliğine bakmaktan hoşnut olanlar (aslında) ilahi aşkın tecellisinden hoşnut olurlar.]

² [Her kim seher vaktinde uyanık olmaktan memnun olursa, (onun) nasibi hayat veren hoş rüzgarın feyzi olur.]

³ [Aşk kitabım karadır, iki yüzlülüğün ne olduğunu bilmem; affedilme ümidi ile günahattan hoşlanırsın hale geldim.]

⁴ [Ey Nā'ilī, her an ağlayıp inlemekten hoşlanmaktayım; bu bendeki garibane haller nedir?]

⁵ [Bin arzu ile Mevlânâ'nın kandiline döndüm, (ben artık) ne güneşten ne aydan zevk alırım.]

22 Nā'ilī-yi Cedīd Divan: A 7^b, i 8^b.

¹ [Yarar ve zarardan oluşan kırmızı şarap iki tarafı içinde barındırandır (ve) kendisinde toplanan iki taraf ateş ve su ile mayalanmıştır.]

² [Hem tatlı hem acı azarlamaları tatmayı besler; sevgilinin iki tarafı bir araya getiren dudağı ne güzeldir.]

³ [Güzel huyu gibi gönül süsleyen olmasıyla da övülen bir güzeldir, ikisini kendisinde birleştiren, adaletli padişaha benzer.]

⁴ [Ey zahid, kıyamete kadar başını secdeden kaldırma; sana iki tarafı cāmî olan/iki tarafı bir araya getiren bir yer aldık.]

5. hüs-n-i hatt hüs-n-i beyân şāhibi nādir bulunur
nā'ilī gibi sūhanver şarafeyni cāmi'
 iki 'ālemde yeter bendesine himmet-i pīr
 zāhir ü bātına reh-ber şarafeyni cāmi'

23.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. geçdi eyyām-ı feraḥ-baḥş-ı dem-i 'īd dirīğ
 étmedi āh o meh icrā'-i mevā'īd dirīğ
 kaṭre-rīz olmadı şeb-nemce felek bāğımıza
 bulmadı neşv ü nemā sebze-yi ümīd dirīğ
3. ḥāne ber-düş-ı cihān oldu dil-i āvārem
 pertev-endāz-ı ümīd olmadı ḥūrşīd dirīğ
nā'ilī vaşlına mā'ildir o meh-rū ammā
 ṭālī'imdir éden ancak beni teb'īd dirīğ
5. görmedi germī-yi bezm-i dem-i mevlānāyı
 geçdi bī-hūde yere meclis-i cemşīd dirīğ

24.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. kıldı dünyāyı baḥa sevdā-yı zülfi tār ḥayf
 'ālem olmuşken cemālinden tecellīzār ḥayf
 şanma rahmından ki tīğ-i ḡamzesin eyler dirīğ
 minnet étmez bir avuc toprağa ol ḡaddār ḥayf

⁵ [Güzel yazı yazmayı ve söz söylemeyi bilen kişi az bulunur; iki tarafı kendisinde bulunduran, Nā'ilī gibi güzel konuşandır.]

⁶ [Pīrin yardımı kölesine iki alemde de yeter; iki tarafı bir araya getiren, görünen ve gizli olana rehberdir.]

23 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 8^a, İ 9^a.

¹ [Ah yazık ki o ay gibi güzel sevgili, vaatlerini yerine getirmeden bayram zamanının iç açıcı günleri geçti.]

² [Yazık ki ümidimin yeşilliği gelişip büyümedi (çünkü sevgili) felek bahçemize çiğ tanesi kadar damla akıtan olmadı.]

³ [Avare gönlüm dünyanın yersiz yurtsuz serserisi oldu, yazık ki ümit ışığı saçan bir güneş olmadı.]

⁴ [Ey Nā'ilī, o ay yüzlü sana kavuşmaya meyillidir fakat yazık ki beni (ondan) uzaklaştıran ancak talihimdir.]

⁵ [Yazık ki Cemşīd'in meclisi boş yere geçti (zira) Mevlānâ zamanındaki meclisin hararetini görmedi.]

24 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 8^a, İ 9^b.

¹ [Alem güzelliğinden tecelli yeri olmuşken, yazık ki saçının sevdası bana dünyayı dar/karanlık etti.]

² [Merhametinden dolayı yan bakışının kılıcını esirgediğini sanma, yazık ki o gaddar bir avuç toprağa minnet etmez.]

3. çāšnī-gīr-i ğam-ı hasretle olmuş bī-demāğ
lezzet-i dārū nedir bilmez dil-i bīmār hayf
eşk-i çeşmimle büyütmüşken o naḥl-ı tāzeyi
mīve-yi vaşlın yemiş ağıyar-ı bed-girdār hayf
5. perdeden bīrūn étđim nāle-yi cāngāhımı
nā'ilī gūş étmemiş gūyā o naḥvet-kār hayf

25.

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

Hezec- - + / + - - + / + - - + / + - -

1. pervāne-şifat āteşe yansam da sesim yok
ol kâfile-sālār-ı ğamım kim ceresim yok
aḥvālīmī 'arz eyleyecek hīç kimsem yok
feryād edemem bī-hūde feryād-resim yok
3. pā-māl-i ḥas ü ḥār-ı ğamım ḥāne-ḥarābım
bir bülbul-i şūrīde-şī'ārım kafesim yok
biñ nāle-yi şeb-hīz ü biñ āh-ı seherim var
te'sir edecek yāre meger kim nefesim yok
5. ol bülbul-i şeydā-şifatım kim bu cihānıñ
bağında bahārında gülünde hevesim yok
ser tābe-ḳadem ğarka-yi gird-āb-ı muḥabbet
bir ḥaldeyim **nā'ilīyā** pīş ü pesim yok

³ [Hasta gönül, yazık ki ilacın lezzetini bilmez (çünkü) hasretin verdiği kederi çok tattığından tat alamayacak hale gelmiştir.]

⁴ [O taze fidan gibi olan güzeli göz yaşıyla büyütmüşken, yazık ki kavuşma meyvesini kötü tabiatlı düşmanlar yemiş.]

⁵ [Ey Nā'ilī, can evimdeki inleyişi perdeden dışarı çıkardım; güya o kibirli iştmemiş, yazık.]

25 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 8^b, İ 9^b.

¹ [Gam kafilesinin çanı olmayan önderiyim, pervane gibi ateşlerde yansam da sesim çıkmaz.]

² [Ne halde olduğumu anlatacak kimsem yok, boş yere feryat edemem (çünkü) imdadıma yetişecek kimse yok.]

³ [Gam çer çöpünün altında ezilmişim, evim harabe(ler)dir; (adeta) kafesi olmayan âşık bir bülbulüm.]

⁴ [Geceyi ayağa kaldıran/geceleyn bin inleyişim ve seher vakti bin ahım vardır fakat sevgiliye etki edecek kadar nefesim yoktur.]

⁵ [O çılgın bülbul gibiyim ki bu dünyanın bağında, baharında, gülünde hevesim yoktur.]

⁶ [Ey Nā'ilī, öyle bir haldeyim ki önüm arkam yoktur (çünkü) baştan aşağı sevda girdabına batmış durumdayım.]

26.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. nev-bahār oldu görünsün güle bülbül tevfiķ
 teng êtsün çemeni bülbüle bülbül tevfiķ
 baķsun āyīneye zülf ü ruķunı seyr êtsün
 baķmasun ğayrı gül ü sünbüle bülbül tevfiķ
3. ruķ-ı pür-tābı mıdır şu'le vëren yoķsa 'acep
 gül mi ¼akmıř o siyeh kāküle bülbül tevfiķ
 gülşen-i bezmi ķatar birbirine ķılsa ķarīn
 ğonce-yi la'lini cām-ı müle bülbül tevfiķ
5. çeşm-i bülbül gibi leb-rīz-i neřāt eyler idi
 nāzla şunsa güher-i bülbüle bülbül tevfiķ
 'ařıķa girye gerek dil-bere nāz ü ħande
 'andelīb ağlaya yā rab güle bülbül tevfiķ
7. bir terennümle bu nazmı okusa **nā'ilīyā**
 řaķn-ı ğülzāra şalar ğulgüle bülbül tevfiķ

27.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. 'ařıķıķ sīnesi āyīne gibi řāf gerek
 mazhar-ı sırr-ı serā-perde-yi evřāf gerek
 tā ki ser-menzil-i maķřūda ēre reh-rev-i řevķ
 pey-rev-i rāh-ı ħuceste pey-i eslāf gerek

26 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 9^a, İ 10^a.

¹ [İlkbahar geldi; bülbül uygun düşeni yapıp güle kendini göstere ve diğere bülbüllerle birbirlerine çayırı dar etsinler.]

² [Bülbül aynaya baksın (senin) saçını, yanağını seyretsin; yakışık alanı yapıp başka gül ve sünbüle bakmasın.]

³ [Acaba ışık veren, parlayan yanakları mıdır yoksa bülbül uygun düşeni yapıp o siyah kaküle gül mü takmıştır?]

⁴ [(Sevgili) gonca gibi dudağını şarap kadehine yaklaştıracak olursa bülbül yakışık alanı yapıp gül bahçesinin meclisini birbirine katar.]

⁵ nāzla: nāz ile İ.

[Bülbül uygun düşeni yapıp edalı bir tavırla şarap cevherini sunsa (sürahi) bülbülün gözü gibi sevinçle dolup taşardı.]

⁶ [Bülbül ağlasın (çünkü) aşığa göz yaşı, sevgiliye naz ve gülüş gereklidir; ey Allah'ım bülbül yardımınla gülsün/güle bülbül uygun olur.]

⁷ [Ey Nā'ilī, bülbül uygun düşeni yapıp tatlı bir sesle bu şiiri okusa gül bahçesinin ortasına dalga dalga sesler yayar.]

27 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 9^a, İ 10^b.

¹ [Aşığın yüreğinin ayna gibi berrak (ve) vasıflar otağının sırrına mazhar olması gerekir.]

² şevk: 'ışk: İ., İbn. 02801 v. 88^a.

[Arzu yolcusunun ta ki istediği durak yerine ulaşana kadar eskilerin izi olan hayırlı yolu takip etmesi gereklidir.]

3. nazar-ı pāk iledir keşf-i rumūzātların
şanma ey ḥ^vāce ki rāzī ile keşşāf gerek
‘āşıkā lāzım olan şabr u taḥammül ise de
ey cefā-pīşe saña hem bir az inşāf gerek
5. cān ü dilden ğarażıñ vuşlat-ı cānān ise ger
nā’ilī hestī-yi mevhūmuñı itlāf gerek

28.

Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. gül-i nāzikter iken dīdelerinde yārıñ
diken oldum çıkası gözlerine ağıyārıñ
açıl ey gonca-dehānım gözi bir gül görsün
yüzi gülsün leb-i ḥandānıñ ile gülzārıñ
3. cünbiş-i kāmetine beste hezārān fitne
bezme geldikce kıyāmet koparır reftārıñ
leb-i şīrīniñi öpdürmez iseñ öpdürme
‘āşık-ı zāra şeker şerbetidir āzārıñ
5. meşveret eylediñ ağıyār ile zannım ey şūḥ
pek bozuldı ki bu günlerde yine mişvārıñ
nā’ilī bu ğazel-i pākimi görseydi lebīb
derdi kim beñzedi şimdi sūḥana güftārıñ

³ [Ey hoca, sırra mensup olanla gizli anlamları açıklayan birinin/Râzî ile Keşşâf’ın gerekli olduğunu sanma (zira) rumuzlarının keşfedilmesi saf bakışla olur.]

⁴ [Ey zalim sevgili, âşığa gerekli olan sabır ve tahammülse sana lazım olan da biraz insaftır.]

⁵ [Ey Nâ’ilî, eğer yürekten gelen isteğin sevgiliye kavuşmaksa dünya hayatını/vehimlerini mahvetmen gereklidir.]

28 Nâ’ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A 9^b, İ 11^a.

¹ dīdelerinde: dīdelerinden: A.

[Sevgilinin gözünde çok nazik bir gül iken düşmanın çıkası gözlerine diken oldum.]

² [Ey gonca ağızlım, açıl da gül bahçesinin gözü bir gül görsün (ve) gülen dudaklarınla (onun da) yüzü gülsün.]

³ [(Sen) meclise geldikçe yürüyüşün kıyamet koparır (çünkü) endamının coşkulu hareketlerine binlerce kargaşa bağlıdır.]

⁴ [Şirin dudaklarını öptürmezsen öptürme (zaten senin) azarlamaların ağlayan âşığa şeker şerbetidir.]

⁵ [Ey işveli güzel, sanırım düşman ile bir araya geldin (zira) bu günlerde gidişatın yine çok bozuldu.]

⁶ [Ey Nâ’ilî, akıllı kişi/Lebīb bu temiz gazelimi görseydi “Söylediklerin şimdi söze benzedi.” derdi.]

29.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel+ + -- / + + -- / + + -- / + + -

1. çeşm-i inşâf ile bak dîde-yi giryânıma gel
nazar ét hâlîme zâlim hele bir yânıma gel

bûy-i gül pîreheniñ geldi meşâm-ı cāna
sen de ey yūsuf-ı dil külbe-yi aḥzânıma gel
3. yetişür eyledi ğamzeñ dilimi şad-pāre
bārî sen kıyma ğam-ı fūrkat ile cānıma gel

kalmadı sîne de bir zerre mecāle tākāt
geçdi ser-pençe -yi 'ışkıñ dil-i nālânıma gel
5. **nâ'ilî** gelmedi ol şūḥ o kadar yalvardım
merḥamet eyle dedim nāle vü efgânıma gel

30.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

1. 'aceb baht-ı siyāhım kim o māhı yıl geçer görmem
fürûğ-ı şemme-yi baht-ı siyāhı yıl geçer görmem

şeb-i tārîk-i ğamda öyle mehcūr-ı şafāyım kim
tecellî-baḥş-ı mihr-i şubḥgāhı yıl geçer görmem
3. gözüm yaşıyla sîr-âb eyledim gülzār-ı ümmîdi
çemen-pîrâ-yı maṭlab ter-giyāhı yıl geçer görmem

meğer hūşîde olmuş tā kökünden naḥl-i âmālîm
ki ben nev-bāre-yi âşār-ı āhı yıl geçer görmem

29 Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 10^a, İ 11^b.

¹ [Ey zalim hele bir yanına gel de halime bak; gel de ağlayan gözlerime merhamet eden gözlerle bak.]

² [Gül kokulu gömleğin, can burnuna geldi; ey gönül Yusuf'u sen de hüznler kulübesine gel.]

³ [Gönlümü paramparça etmeye yan bakışın yeter; gel bari sen ayrılığın kederiyle canıma kıyma.]

⁴ [Gönülde güçlü olmaya zerre kadar derman kalmadı (çünkü) aşkının güçlü pençesi ağlayan gönlüme geçti, gel.]

⁵ [Ey Nâ'ilî, gel inleyişime ve feryadıma merhamet et, dedim; o işveli güzel o kadar yalvarmama rağmen gelmedi.]

30 Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 10^a, İ 12^a.

¹ [Öyle kara bahtlıyım ki o aya (benzeyen sevgiliyi) yıl(lar) geçer görmem, kara bahtın bir zerre ışığını/nurlandığını yıl(lar) geçer görmem.]

² [Gam karanlığının gecesinde gönül rahatlığından o kadar uzaktayım ki sabah vakti güneşinin tecelli ettiğini yıl(lar) geçer görmem.]

³ [Ümidin gül bahçesini göz yaşımıyla suya doyurdum (yine de) arzu çimenini donatan taze yeşilliği yıl(lar) geçer görmem.]

⁴ āh: rāh: A.

[Meğer emellerimin fidanı ta kökünden kurumuş (zira) ben, ah etmenin sonucunda ortaya çıkan taze yemişi yıl(lar) geçer görmem.]

5. cihānda **nā'ilī** 'âşıkların bayrāmı olmaz mı
gedāsı olduğum bîdād-ı şāhı yıl geçer görmem

31.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün
Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. cūlar mişāli cūşa gelüp çağlar ağlarım
eşk-i demādemimle müdām ağlar ağlarım
güş eyledikce 'aksini feryād ü nālemin
zan eylerim ki 'ışka gelür çağlar ağlarım
3. dūr eyledi felek beni bir meh-cebīnden
dūd-ı siyehle qaraları bağlar ağlarım
ta'n u sitemle 'ālem éder hātırım şikest
ben mūmiyā-yı kerīm ile sağlar ağlarım
5. ol şem'ayım ki bezm-i muḥabbetde **nā'ilī**
sīnem fūrūğ-i miḥnet ile dağlar ağlarım

32.

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün
Hezec - - + / + - - + / + - - + / + - -

1. ğamzeḡ ki olur cilve-nümün dīdelerinden
ārām édemez şabr u sūkūn dīdelerinden
tā evc-i semavāta çıkar halka be-ḡalka
āhım ki olur perde-bīrūn dīdelerinden
3. revzenler açar sīneme müjgānı ucundan
fāş oldu bütün rāz-ı derūn dīdelerinden

⁵ [Ey Nā'ilī, dünyada âşıkların bayramı olmaz mı (zira) kölesi olduğum adaletsiz sultanı yıl(lar) geçer görmem.]

31 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 10^b, İ 11^b.

¹ [Irmaklar gibi coşup çağlayarak ağlarım, her an akan göz yaşımla daima ağlar, ağlarım.]

² [Feryadımın ve inlememin yankısını duydukça, dağların coştüğünü sanarak ağlarım.]

³ [Kara (ah) dumanıyla karaları bağlayarak ağlarım (çünkü) felek beni alnı ay gibi parlayan bir sevgiliden uzak düşürdü.]

⁴ [Alem ayıplama ve sitemle gönlümü kırar, ben cömertlik mumyasıyla (kırıklarımı) iyileştirerek ağlarım.]

⁵ [Ey Nā'ilī, muhabbet meclisindeki o mumum ki göğsümü elem aleviyle dağlayarak ağlarım.]

32 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 10^b, İ 12^b.

¹ cilve-nümün: cilve-nümā: A.

² [Yan bakışın gözlerinden görünür, gözlerinden dolayı sabır ve sükunet kalmaz.]

² [Ahım gözleri yüzünden perdenin dışına çıkar/perdeleri aşar, (öyle ki) halka halka olup ta göklerin en yüksek katına çıkar.]

³ [Kırpıklarının ucundan/yüzünden göğsüme pencereler açar (öyle ki) gözleri yüzünden tüm yürek sırları ortaya döküldü.]

‘ālem gözüme nakş ber-āb oldu serāpā
ağlar тұrurum zār ü zebūn dīdelerinden

5. fark eyleyemem **nā’ilī**yā ağ u siyāhı
nīreng-nümün būkalemün dīdelerinden

33.

Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. and içerdim çeşmine yārın ki sāhirdir dēyü
ğamzesi kıldı şehādet ‘ayn-ı kāfirdir dēyü
çār-deh sāl olmadan oldu o mihr ü bedr-i tām
devr işbāt eyledi hüsünde mähirdir dēyü
3. ketm-i esrār-ı muhabbet eylemek āsān idi
eşk-i çeşmim étmese işrāb zāhirdir dēyü
eylerim bintü’l-‘ineb vaşfın édüp hürmet müdām
şāf-meşreb pāk-ıynet ‘ırkı tāhirdir dēyü
5. **nā’ilī** mānend olursun dīde-yi devrāna dāğ
çıkmason nāmın şakın ‘ālemde şā’irdir dēyü

34.

Mef’ülü mefā’ilü mefā’ilü fe’ülün
Hezec - - + / + - - + / + - - + / + - - + / + - -

1. dil kaldı ruh u zülf-i perīşān arasında
bilmem ne yapar küfr ile īmān arasında
dünyāya değil cennet-i ā’lāya değişmem
bir zevk ki var cān ile cānān arasında

⁴ [Gözleri yüzünden zayıf ve aciz şekilde ağlar dururum (öyle ki) alem gözüme baştan aşağı su ile yapılmış geçici bir resim/ebru gibi görünür oldu.]
⁵ [Ey Nā’ilī, (onun) hileli, duruma göre değişen gözlerinden dolayı ak ile karayı birbirinden ayıramam.]
33 Nā’ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 11^a, İ 12^b.
¹ [Sevgilinin gözlerine büyücüdür diyerek yemin ederdim; yan bakışı kafir gözlüdür diyerek (bunu) doğruladı.]
² [O mihribedr/güneş ve ay, on dört yaşına gelmeden tamam/kamil oldu (böylece) zaman güzelliğinde mahir olduğunu ispat etti.]
³ [Göz yaşım (zaten) bellidir diye ima etmeseydi, muhabbet sırlarını gizli tutmak kolaydı.]
⁴ [Üzümün kızına/şaraba daima hürmet edip (onu) saf tabiatlı, pak yaratılışlı, temiz ırklıdır diye överim.]
⁵ [Sakın, adın alemde şâir diye çıkmasın (zira) Nā’ilī gibi dünyanın gözüne batarsın.]
34 Nā’ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A 11^a, İ 13^a.
arasında: āresinde A.
¹ [Gönül, yanak ve dağınık saçlar arasında kaldı; bilmem ki küfür ile iman arasında ne işi var?]
² [Gönül ile sevgili arasında öyle bir zevk var ki (bunu) dünyaya değil cennetin en yüksek mertebesine değişmem.]

3. derdiñ dile dil derdime dermān idi hayf
ğayb étdim anı derd ile dermān arasında
bu hūsn ü leṭāfetle sen oldıkça bedīdār
çok fitne kıpar yūsufum ihvān arasında
5. herkes édemez hātem ile ‘ālemi teşhīr
bir sır var idi mühr ü süleymān arasında
ṭab‘ım olalı **nā‘ilī** ol māha heves-kār
meşhūr-ı cihān oldu sūḥan-dān arasında

35.

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. müncelī şubh-ı ezel ṭarf-ı būnāğūşunda
muḥtefī şām-ı ebed zūlf-i siyeh pūşunda
yok o hāşiyet-i dem nuṭḡ-ı mesīhāda bile
ki var ol rūḡ-ı revānıñ leb-i ḡāmūşunda
3. ṭavḡ-ı gīsūda görüp gerdenini reşk ile māh
ḡalka-bend-i ḡam olur hāle-yi āğūşunda
ehl-i dil sīne-tehī-yi mey-i kām olsa dahı
neş‘e-yi feyz-i şafā var dil-i pūr-cūşunda
5. yārsız nūş olunan cām-ı cem‘iñ **nā‘ilī**
ne ṭolusunda şafā var u ne de boşunda

³ [Derdin gönlüme, gönül (de) derdime dermandı, yazık ki onu dert ile derman arasında kaybettim.]

⁴ [Ey Yusufum (sen) bu güzellik ve hoşlukla meydanda oldukça kardeşler arasında çok kargaşa çıkar.]

⁵ [Mühür ile Süleyman arasında bir sır vardı (zira) herkes alemleri bir yüzükle zaptedemez.]

⁶ [Ey Nâ‘ilî, tabiatım o ay gibi sevgiliye hevesli oldu olalı güzel söz söyleyenler arasında dünya meşhuru oldu.]

35 Nâ‘ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 11^b, İ 13^b.

¹ [Ezel sabahı kulak memesinin ucunda âşikârdır, sonsuzluk akşamı (ise) siyah giyinmiş saçlarında gizlidir.]

² [Sevgilinin sessiz dudağında olan o nefes kuvveti Mesîhâ’nın sözünde bile yoktur.]

³ [Ay, saçın halkasında (onun) gerdanını görüp haset ederek etrafını kuşatan parlak çemberinde gam halkasına bağlanır.]

⁴ [Gönül ehli, arzu şarabının gönülsüzü olsa da coşkunluk dolu gönlünde huzur veren bir neşe vardır.]

⁵ [Ey Nâ‘ilî, yarsız yudumlanan şarabın ne dolusunda ne de boşunda huzur vardır.]

36.

Meḡ'ülü fā'ilātü meḡ'ilü fā'ilün
Muzārī' - - + / - - + - / + - - + / - + -

1. sevdiñ görünce ol büt-i āyīne-ṭal'atı
 ḡurbānıñ olduğum nice gördün muḡabbeti
 yolda selāmın almaz iken mübtelālarıñ
 ḡaddin ḡam eyleyüp ḡomamış sende ṭāḡati
3. kūyun ṭolanmadan ne ḡaçarsın iki gözüm
 erbāb-ı 'ışḡıñ elde degildir irādeti
 senden ḡaçup görünmemeler nāz imiş saña
 bir bī-vefā imiş hele gördüm ki āfeti
5. memnūnıyız kıyāmete dek **nā'ilī** gibi
 taḡrīk eden o ṣūḡ ise sen serv-ḡāmeti

37.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. görmeden dünyā gözüyle bir daḡı cānānımı
 alma allah 'ışḡına ēy pençe-yi ḡam cānımı
 ḡam degildir çeşm-i ḡūn-rīzi dökerse ḡanımı
 müşkül oldur ḡamzesi tārāc eder īmānımı
3. bülbül aḡlar gül girībān-ḡāk olur gülzārda
 derd-i hecr-i yār ile ḡūş ētseler efḡānımı
 sāḡar-ı leb-rīze döndürdüm firāḡ-ı yārdan
 kūşe-yi beytū'l-ḡazende dīde-yi giriyānımı

36 Nā'ilī Cedīd: Dīvānçe: A 12^a, İ 14^a.

¹ [Kurbanın olduğum, o ayna gibi parlak benizli güzel sevgiliyi görünce sevdin (de) sevdayı ne çok gördün.]

² [Yolda âşıkklarının selamını almazken (felek) belini büküp sende derman bırakmamış.]

³ [İki gözüm âşıkkların iradesi ellerinde değildir; (onların) sokağını dolaşmaktan neden kaçarsın?]

⁴ [Senden kaçıp görünmeyerek sana naz yapıyormuş, sonunda o afeti gördüm ki vefasızın biriymiş.]

⁵ [Sen servi boyu kışkırtan o işveli güzelse (biz) kıyamete kadar Nâ'ilî gibi (bundan) hoşnut olanlardanız.]

37 Nā'ilī Cedīd: Dīvānçe: A 12^a, İ 14^b.

¹ [Ey gam pençesi, Allah aşkına sevdiğimi dünya gözüyle bir daha görmeden canıma alma.]

² [Kan dökücü gözleri kanımı dökerse zararı yoktur, zor olan şudur ki yan bakışı inancımı yağmalar.]

³ [Sevgilinin ayrılığının derdiyle (ettiğim) feryadı duysalar, gül bahçesinde bülbül aḡlar, gül yakasını yırtar.]

⁴ [Hüzünler kulübesinin köşesinde ağlayan gözlerimi sevgilinin ayrılığından dolayı ağzına kadar dolu olan bir kadehe dönüştürdüm.]

5. **nâ'îlî** bilmem haber-dâr oldı mı ol meh-likâ
'arşa peyvest eyledim âh-ı dil-i nālânımı

38.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. şems ile ma'nîde hem-serdir külâh-ı mevlevî
'arşda zerrîn-efserdir külâh-ı mevlevî
mihr-i rahşâna döner oldukca ser-germ-i semâ
tāk-ı gerdûna berâberdir külâh-ı mevlevî
3. rûh-ı mevlânâdan ârâyiş-peżîr-i feyz olur
şâhid-i taḥḳîke zîverdir külâh-ı meleві
zerd-rû olsa n'ola mânend-i rûy-ı ehl-i ḥâl
kîmyâ-yı 'ışka mazḥardır külâh-ı mevlevî
5. bende-yi monla-yı rûma **nâ'îlî** besdir bu şân
tâcî n'eyler tâ ki ber-serdir külâh-ı mevlevî

39.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. fem-i dilber gibi teng oldı kerem dâ'iresi
ya'nî birleşdi kerem ile 'adem dâ'iresi
zen tekâzâsı yeter ehl-i diliñ zevḳine sed
ne ḳadar olsa da vüs'atli ḥarem dâ'iresi
3. def gibi sîne döğüp etmeyelim mi feryād
âh ey 'ışk bizi etdiñ elem dâ'iresi

⁵ [Ey Nâ'îlî, inleyen gönlümün ahını arşa ulaştırdım, bilmem o ay yüzlü haberdar oldu mu?]

38 Nâ'îlî Cedîd: Dîvânçe: A 12^b, İ 15^a.

¹ [Mevlevî'nin külâhı, özünde güneş ile eştir; göğün en yüksek katında altından yapılmış bir taçtır.]

² [Mevlevî'nin külâhı gökyüzünün kubbesine denktir (ve) sema sarhoşu oldukça parlak güneşe dönüşür.]

³ [Mevlevî'nin külâhı hakikatin şahidine bir süstür (zira o) Mevlânâ'nın ruhundan gelen feyz ile süslenir.]

⁴ [Sararmış yüz, hakikat ehlinin yüzünün eşi olsa buna şaşılmaz (zira) Mevlevî'nin külâhı, aşkın kimyasının görüldüğü yerdir.]

⁵ [Ey Nâ'îlî, Rum mollasının (Mevlânâ'nın) kölesine bu şân yeterlidir öyle ki Mevlevî'nin külâhı baş üstündedir, tacı ne yapsın.]

39 Nâ'îlî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 12^b, İ 14^a.

¹ [Cömertlik dairesi sevgilinin dudağı gibi daraldı yani cömertlik dairesi ile yokluk dairesi bir oldu.]

² İbnülemin bu beytin ikinci mısraı için iki varyant vermiştir: zen tekâzâsı yeter ehl-i diliñ zevḳine sed; zen tekâzâsı éder ehl-i diliñ zevḳine seng İbn. 02801 v. 92^a.

[Harem dairesi ne kadar geniş olsa da gönül ehlinin zevkine engel olmaya kadın azarlaması yeterlidir.]

³ [Ah ey aşk bizi keder dairesi yaptın, bağrımızı def gibi dövüp feryat etmeyelim mi?]

dem be-dem çizginür eṭrāfımı pergār-ı kaza
ten-i dāğınım edüp nokta-yı ğam-dā'iresi

5. nereye gitmeli kim oldu muhīṭ-i 'ālem
nā'ilī cirm-i felek gibi sitem dā'iresi

40.

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün
Hezec - - +/+ - - +/+ - - +/+ - - +/+ - -
mef'ülü fe'ülün
- - +/+ - -

1. bir şūḥ-ı yahūdī-peçe āh oldı bedīdār
pek cāzibesı var
ol ṭurfe-edā nāz u sitignā ile her bār
'uṣṣākı eder zār
2. dīnince eder ḥalk miyānında 'inādı
bī-dād ü fesādı
kan içmege āmāde ṭurur ğamzesı hem-vār
ġāyet ile ḥūn-ḥ'ār
3. rakṣa getürür nüh-felek-i şu'bede-bāzı
bir cünbüṣ ü nāzı
āṣūb-ı kaza fitne-ber-endāz ile eṭvār
āhū gibi reftār
4. çeşm-i siyehi 'āşıka bir mekr-i ilāhī
çekdirmede āhı
cādu-nigehi sāhir-i 'ifrīt ü füsün-kār
birden bire çarpar
5. da'vā-yı füsün eylese çeşmi eder işbāt
sāhirleri iskāt
ejder kesilür ḥam be-ḥam ol ṭurre-yi ṭarrār
mānend-i siyeh-mār
6. fir'avnuḡ eger olsa idi ḥüsn-i şuhūdı
eylerdi sücūdı
īmāna gelüp 'ışkıını eyler idi ikrār
etmez idi efkār

⁴ [Kazâ pergeli, yaralı vücudumu gam dairesinin noktası/merkezi edip devamlı etrafımı dolandır.
⁵ [Ey Nâ'ilî, sitem dairesi tıpkı feleğin cismi gibi âlemi çepeçevre kuşattı, nereye gitmeli?]
40 Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 4^b, İ 18^a.
¹ [Ah, yahudi çocuğu bir güzel ortaya çıktı ki çok cazibelidir; o görülmemiş nazlı tavır, cilve ve tenezzül etmeme ile her defasında âşıkları ağlatır.]
² [Halk arasında kendi dinine yakışır vaziyette inadını, adaletsizliğini, bozgunculuğunu yapar ve son derece kana susamış yan bakışıyla kan içmeye uygun bir şekilde hazır durur.]
³ [Şevk dolu bir hareketi ve nazlı tavrı, hokkabaz dokuz kat feleğe ahenkli hareketler yaptırır; kazaya bulaşmış, fitne dağıtan tavırlarıyla ceylan gibi yürüyüşlüdür.
⁴ [Siyah gözleri, âşığa olağanüstü bir hiledir ve ah çekirmektedir; cadı bakışları (da) sihirlidir ve cinlerin en korkunç büyücüsüdür, aniden çarpar.]
⁵ [Gözü büyücülük iddia etse (bunu) ispat eder, büyücüleri susturur; zehirli bir yılan misali olan o kıvrım kıvrım, gönül çalan kaküller ejder kesilir.]
⁶ [Eğer Firavun güzel tecellilere şahit olsaydı, secde ederdi (ve) imana gelip aşkıını itiraf eder, endişe etmezdi.]

7. bilmez nedir āyīn-i muḥabbet ne belādır
kārı hep ezādır
bī-gānedir islām ile ṭab‘ındaki mişvār
celb étmesi düşvār
8. eyler ise de kâh cemāliyle tecellī
olmam mütesellī
ister ki görjül maḥfī édüp maḥrem-i esrār
derdin éde izhār
9. bu eski ṭabī‘at beni uğratdı belāya
düş étđi ezāya
āḥir yahūdī dil-berine kıldı giriftār
èy nā‘ilī-yi zār

⁷ [Sevda adetinin nasıl bir bela olduğunu bilmez (ondan) kâr kalan sadece üzüntüdür, (onun) yaratılışındaki gidiş İslam ile yabancıdır ve (onu) kendine doğru çekmesi zordur.]

⁸ [Bazen güzelliğiyle ortaya çıksa da teselli bulmam; gönül, gizli sırları saklayıp derdini açığa vurmak ister.]

⁹ [Ey ağlayan Nâ‘ilî; bu eski mizaç, beni belaya (ve) eziyete uğrattı, sonunda Yahudi güzeline müptela etti.]

[KİT'ALAR (HEZLİYÂT)]¹

1.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. tağıdup yâr yine turre-yi tarrârelerin
 çıkdı seyr étmege aḥvâlini âvârelerin

 o kız oğlân kız edâsıyla o nâzende-ḥırâm
 'aqlını aldı gulâm-pâre vü zen-pârelerin

2.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Remel- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. aḥsen-i takvīm-i ḥilḳatde gören erbâb-ı ṭab'
 ḥüsnüne meftûn olur lâ-bü'd recâ'î-zâdenin

 düşeli 'ışkı veḳâyî'-ḥâne-yi endîşeye
 bağrına taş başmadır kârı dil-i âzâdenin

3.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. o y.r.klar ki muḳaffâ idi mevzûn idi hep
 şu'arâ 'âciz idi vezn ile miḳdârında

 cümlesin eyledi nāmıḳ d.b.rüyle takṭî'
 ḥikmet-i bi-edebin ḥâne-yi idbârında

4.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. senin ağzından o nâ-pâk o muzahraf sözler
 ki çıkar na't olur mı a yezîd ibn-i yezîd

¹ Bu şiirler İ nüshasında Hezliyât başlığı altındadır.

¹ Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 13^b, İ 20^a.

¹ [Sevgili, yine gönül çalan kaküllerini dağıtıp avarelerin hallerini seyretmeye çıktı.]

² [O nazlı salınış, kız oğlan kız tavrıyla erkeğe (ve) kadına düşkün olanların aklını aldı.]

² Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A -, İ 20^a.

¹ [Yaratılışın en güzel biçiminde gören tabiat ehli, elbette Recâizâde'nin güzelliğine hayran olur.]

² [Aşkı, endişenin olaylar evine düştüğünden beri başı boş gönlün kârı bağrına taş basmaktadır.]

³ Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A 13^b, İ 20^a.

¹ [O y.r.klar ki hep uyaklı (ve) ölçülüydü (öyle ki) şairler ölçü ve miktar olarak (onların yanında) acizdi.]

² cümlesin: anları: A.; nāmıḳ: - A.; ḥikmet: - A.

[Namık, edepsiz Hikmet'in bahtsızlık evinde hepsini g.tüyle takti etti.]

⁴ Nâ'ilî-yi Cedîd: Dîvânçe: A -, İ 20^b.

¹ [A Yezid oğlu Yezid; senin ağzından çıkan o pis ve sahte süslü sözler övgü olur mu?]

g.tün ağzın gibi ağzın da g.tünden murdar
be ne mäder be-ḥatāsın a pelīd ibn-i pelīd

5.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. erzurūma döndi bu kış yaptığın tārīḥ ile
'āleme neşre ne ḥācet bu soğuk efkārın
iltizām ét de fāṭinā bu sene kār-ḥāneyi
ḥalka bezl-i 'ālem eyle yaz gününde kārın

6.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. bir ebānet-nāme tanzīm eylemiş miskīn faṭīn
ḥalka me'būn olduğın i'lān étmiş āferīn
ol daḥı bu yüzden étđi dehrde ibkā-yı nām
yār olsun ḥaşre dek mānend-i şeyṭān-ı la'īn

7.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. keffe-yi mīzāna urdum sergī-yi 'oṣmānīyi
kimisi faḥr ü mübahāt ü kimi dībā şatar
'ālem olmuş müşteri yūsuf cemīlın oğluna
ipliği pāzāra çıkmış şimdi istiğnā şatar

² [G.tün ağzın gibi, ağzın da g.tünden murdardır; a alçak oğlu alçak be ne gayri meşru çocuksun.]

⁵ Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 20^b.

¹ erzurūma döndi bu kış yaptığın: erzurūma döndi islāmbol bu kış İbn. 02801 v. 96^b.

[Bu kış, yaptığın tarih ile Erzurum'a döndü, bu soğuk fikirlerini aleme yaymaya ne gerek var.]

² bezl-i 'ālem: luṭf-ı 'ālem İbn. 02801 v. 96^b.

[Ey Fatīn, bu sene kārhaneyi lüzumlu gör de yaz gününde karını halka esirgemedi ver.]

⁶ Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 20^b.

¹ [Miskīn Faṭīn bir Ebānetnāme düzenlemiş; aferin, halka kadınımsı bir erkek olduğunu ilan etmiş.]

² [O, bu yüzden dünyada namını sürdürdü, lanetlenmiş şeytanın eşi kıyamete kadar (ona) yar olsun.]

⁷ Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 21^a.

¹ [Sergi-yi Osmanī'yi terazi kefesine koydum, kimisi gururlanma ve övünme kimi kumaş şatar.]

² [Alemler, Yusuf Cemil'in oğluna müşteri olmuş; ipliği pazara çıkmış, şimdi tenezzül etmiyormuş gibi yapar.]

8.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. şu'arādan birisi 'ālī begi hicvetmiş
elim érmez ki mücāzāt édüp ağzın dikeyim
- hicv éden her kim ise 'avraṭını s.ksünler
ben de ol hırş ile mühâciv müşārı s.keyim

9.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + -

1. şu y.r.klar ki mişāl-i pergār
devr éder lūṭilerin ṭonunda
- 'ākıbet étđi karar 'ālīniṭ
merkez-i dā'ire-yi g.tünde

10.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. kendi 'aklınca şakın eyleyüp aḥkām icrā
şer'ī ibṭāl ile nakl eyleme kânuna sözi
- dīn-i islāma éden çeşm-i ḥaḳāretle nigāḥ
rüşdī pāşā gibi āḥir kör olur iki gözi

11.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. yine çārdāklıya kār-ḥāne süsü vemişler
başlamış kārger olmaḳlıḡa eski işler
- eski ṭās eski ḥāmām gerçi yerinde ama
yeṭi gelmiş bir iki tāze ḡulām-ı zībā

8 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 21^a.

¹ [Şairlerden birisi Ali Bey'i hicvetmiş, elim ermez ki cezasını verip ağzını dikeyim.]

² [Hicveden her kimse avradını s.ksinler, ben de o hırsı ile şaret edilen hicvedeni s.keyim.]

9 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 21^a.

¹ [Şu y.r.klar ki pergel misali lūṭilerin donunda döner.]

² [Sonunda Ali'nin g.tünün dairesinin merkezinde karar kıldı.]

10 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 22^a.

¹ [Sakin kendi aklınca yürütme hükümleri verip de şeriatı iptal etmekle sözü kanuna nakletme.]

² [İslam dinine hakaret gözüyle bakanın iki gözü sonunda Rüştü Paşa gibi kör olur.]

11 Nā'ilī-yi Cedīd: Dīvānçe: A -, İ 22^b.

İbn. 02801'de bu manzumenin matla beyti farklıdır: ey ser-āşüfte vü teşne-leb-i cūy-ı
vuşlat/mübtelā-yı ḡam-ı ḥübān-ı esīr-i şehvet İbn. 02801 v. 94^b.

¹ [Çardaklıya yine kārhanesü süsü vermişler, eski işler etkili olmaya başlamış.]

² [Gerçi eski tas eski hamam yerinde ama birkaç delikanlı güzel yeni gelmiş.]

3. biri ez-cümle o mestāne-reviş ahve-fürüş
çeşmesār-ı keremi olmada muğlimlere cüş
ansızın geldi oturdu yanıma şem'a mişāl
cigerim dāğına geçdi ısıcağı derhāl
5. alkdı bīj nāz ile tdi ierüye da'vet
başladı zelzeleden lerzeye aşr-ı vuşlat
oşadım zülf-i siyeh-nārīn el atdım beline
inceden ince leā'if ile başdım teline
7. ddi ey bū'l-heves 'āşık dme şöyle böyle
burası ahve degil neyse merāmı söyle
ddim ey şūh şaşırđım hele şerr ü hayrı
gelmiyor hāıra bir şey yapalımdan ayrı
9. debe-yi āyīne-yi g.tüni ref' tdi hemān
cebel-i āf verāsında olan oldu 'ayān
göricek öyle gümüş gibi bir i'lā g.ti
atdım ağızımda olan on ikilik altını
11. rmeden menzil-i maşūda boşandı bedenim
gevşedi dest-i 'inān-ı sır-ı sevdāda tenim
başını aldı hemān ol saçı leylā gitdi
s.ki destinde deli-veş beni mecnūn tdi

³ [Biri özellikle o, mestane yürüyüşlü kahve satan (ki) cömertlik çeşmesi muğlimlere coşkunluk vermekte.]

⁴ Bu beyit İbn. 02801'de 7. beyittir. ansızın geldi: āb u tāb ile İbn. 02801 v. 94^b.
[Ansızın gelip mum gibi yanıma oturdu, sıcağı derhal ciğerimin yanığına geçti.]

⁵ Bu beytin ilk mısraı İbn. 02801'de 6. beyittir. alkdı: geldi İbn. 02801 v. 94^b.; başladı zelzeleden lerzeye aşr-ı vuşlat: oldu ben āşık-ı şūrīde ile hem-alvet İbn. 02801 v. 94^b.; Bu beytin ikinci mısraı da İbn. 02801'de 12. beyittir. alkdı bīj nāz ile tdi ierüye da'vet: eyledi cümleten 'āzā-yı vücūdum hareket İbn. 02801 v. 94^b.
+ luf eder böyle bu nice kimine bī-pervā/ kimin elden buyurup keyfini eyler icra İbn. 02801 v. 94^b.
[Bin naz ile kalkıp ieriye davet etti, vuslat köşkü sarsıntıdan titremeye başladı.]
[Narin siyah saçlarını okşadım, beline el attım, latifelerle yavaş yavaş teline bastım.]

⁶ Bu beyit İbn. 02801'de 9. beyittir. merāmı: murādı İbn 02801 v. 94^b.
[“Ey hevesli āşık şöyle böyle deme; burası kahve değıl, isteğın neyse söyle.” dedi.]

⁷ [Ey işveli güzel hayrı şerri karıştırdım, aklıma yapalımdan başka bir şey gelmiyor dedim.]

⁸ Bu beyit İbn. 02801'de 11. beyittir. debe-yi āyīne: perde-yi āyīne İbn. 02801 v. 94^b.
[Hemen ayna gibi g.tünün debesini (fitiğını) kaldırdı, Kaf dağıının arkasında olan görünür hale geldi.]

⁹ [Öyle gümüş gibi yukarı kalkmış bir g.tü görünce ağızımda olan on ikilik altını attım.]

¹⁰ [Amaca ulaşamadan bedenim boşandı; tenim, sevdanın dizginleri elinde (tutan) sırrında gevşedi.]

¹¹ Bu beyit İbn 02801'de 15. beyittir. destinde: elinde İbn. 02801 v. 94^b.
[O saçı leyla başını alıp gitti, s.ki deli gibi elinde beni mecnun etti.]

¹²

[FERDLER]

1.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün
Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. bāğ-ı gönülde nahle-yi 'ışkı budaklıdır
zîrâ o serv-ķāmet-i bālā kavaqlıdır

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. rāh-ı 'ışkını şöyle tutdum ey nigār er ne-būd
ölme vardır dönme yok 'ār-ı 'aleynā ān-numūd

3.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. zevrak-ı vuşlatına çatmaya kıçdan diyerek
kaçar üftāde seni görse firārî-zāde

4.

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün
Hezec - - + / + - - + / + - - + / + - -

1. dil-bend olalı zülf-i perîşânına yārın
mecmū'a-yi ahvālime şîrāze tayanmaz

5.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. mehek-i kîr mi gördükde kūyūmcı güzeli
el sürüşdür dēyerek āltūnı gösterdi baņa

1 Nā'ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A 13^a, İ 19^a.

¹ [Gönül bağında aşkının fidanı budaklıdır zira o boyu yüce bir servi gibi olan (sevgili) kavak ağacının vâfına sahiptir.]

2 Nā'ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A 13^a, İ 19^a.

¹ [Ey nigar, aşkının yolunu öyle tuttum ki eğer yok olsam ölmek var dönmek yoktur (zira) namusumuz ondan görünür.]

3 Nā'ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A 13^a, İ 19^a.

¹ [Seni görse vuslat kayışına arkadan vurmasın diyerek âşık Firârî-zāde kaçır.]

4 Nā'ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A 13^b, İ 19^a.

¹ [Sevgilinin dağınık saçlarına gönül bağlayalı, hallerimin mecmuasına şiraze dayanmaz.]

5 Nā'ilî-yi Cedîd: Dîvānçe: A -, İ.21^a.

¹ [Kuyumcu güzeli (bizi) kir mihengi olarak mı gördü (zira) el sürüşdür diyerek altını bana gösterdi.]

EK ŞİİRLER

[KASİDE]

şeyh nazîf-i mevlevîye amâzâniyye

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. künc-i mey-ḥānede bir şeb ki yatardım bî-tāb
bāde-yi 'ışk u muḥabbetle olup mest ü ḥarāb
āh bir sākî-yi gül-çehre beni cām êtdi
lebiniñ 'ışkına êtmişdi dehen-būs-ı şarāb
3. bir taraftan o da âteş-figen-i cān oldu
cigerim olmuş iken nār-ı muḥabbetle kebāb
nāgehān katre-yi eşki dökülüp rindānıñ
çeşm-i mestāneye gūyā ki şarāb oldu sir-āb
5. tövbeye êtdiler āğāz dehen-şūy olarak
dêdim āyā ki bu ḥālet neden êtdi 'icāb
meger āvāze-yi tehlîl ile şehir-i ramazān
çekmiş erbāb-ı hevā üstüne tîğ-ı pür-tāb
7. başlamış ḥandeye güller gibi kandîl-i menār
ki êder şa'sa'ası necm-i felekle mehtāb
kehkeşān şanma ki pā-bend-i şeyātîn için
çekiyor almış ele rişte-yi zencîr-i şihāb
9. feyz-i bārî ile müstağriḳ-i nūr oldu cihān
'ayn-ı rahmetle êdüp 'ālemi seyrān sehāb
māh-ı gufrān idügin fehmi êdcek pîr-i muğān
var git ayînini icrāya dēyü êtdi ḥitāb

1 ibn. 02801: 97^a; ibn. 02893: 2^b.

1 bāde-yi 'ışk u muḥabbetle: bāde-yi 'ışk-ı muḥabbetle ibn. 02893.

[Bir gece aşk şarabı ve muhabbetle sarhoş olarak meyhane köşesinde güçsüz şekilde yatardım.]

2 [Ah gül yüzlü bir saki beni şarap kadehi yaptı, dudağının aşkına şarabın ağzını öpmüştü.]

3 [(Benim) ciğerim sevda ateşiyle kebab olmuşken bir taraftan o da can ateşini saçtı.]

4 [Rindlerin gözyaşı damlası aniden dökülüp sarhoşun gözünde güya suya doymuş şarap oldu.]

5 [Ağzı yıkayarak tövbeye başlattılar, acaba bu hal neden icap etti dedim.]

6 [Meğer Ramazan ayı Kelime-yi Tevhîd'in sesi ile heves ehlinin üstüne, parlayan bir kılıç çekmiş.]

7 [Minarenin kandili güller gibi gülümsemeye başlamış öyle ki ışıltısı feleğin yıldızı ile mehtap (görüntüsü) oluşturur.]

8 [(Bunu) samanyolu sanma zira şeytanların ayağını bağlamak için ışıklı nokta(ların) (dizildiği) zincir ipi ele almış çekiyor.]

9 [Bulut, rahmetin kaynağıyla âlemi gezip dünya, Allah'ın feyziyle nura gark oldu.]

10 [Meyhanecilerin piri, merhamet ayının ne anlama geldiğini anlayınca var git ayinini yerine getir diye hitap etti.]

11. çıktım āheste der-i mey-kededen ben de hemān
gördüm anı ki éder cāmī'a zühhād şitāb
bakmadım hālīme düşdüm peşīne zühhādın
i'tirāf eylemege cürmimi bā-şerm ü hicāb
13. bir iki def'a olup yolda serāpā secde
düşe kalka ne ise mescide oldum rehā-yāb
şorma erkān-ı şalātı ki girān-mest idim āh
dilte tākāt yoğıdı vërmege kayyūma cevāb
15. 'unfla çāk-ı girībānımı der-dest étđi
göricek dāmenim ālūde-yi jeng-i çirkāb
yüzime urdı günāhım kıvıllı çıkvđı meyın
étđi bu vechle ben mücrim-i maḥrūma ḥitāb
17. ne bu bed-mestī-yi gāflet bu mübārek günde
ne teyemmüm seni pāk eyler efendim ne de āb
étse étse seni taḥḥīr éder çeşme-yi 'ışk
menba'-ı āb-ı ḥayātı baḡa étđi işrāb
19. ḥātıra geldi dem-i luṭfuḡ ayıldım nāḡāh
ḥızr-ı tevḫīkın olup bedreḡa-yı rāh-ı şavāb
iki yerden koğulup geldim efendim kapıya
bir siyeh baḡt ü siyeh-ḡālī' vü mānend-i zübāb
21. dereke-pākiḡe düşdüm āmān ey şeyḡ-i laṭīf
dil-i vīrānemīn i'mārına geldim bāb bāb
dereke-luṭfuḡı bir kere éden cāy-ı penāh
eylemez ḡaşre ḡadar bir daḡı devr-i ebvāb
23. nice dereke k'odur dā'ire-yi emn ü amān
çekmez aşla giren ol dā'ireye renc ü 'azāb

¹¹ [Ben de yavaşça meyhanenin kapısından çıktım, onu gördüm ki zâhidler aceleyle toplanırlar.]
¹² [Utanç ve hicapla suçumu itiraf etmek için halime bakmadan zâhidlerin peşine düştüm.]
¹³ [Yolda bir iki defa baştan aşağı secde edip neyse ki düşe kalka mescide kavuştum.]
¹⁴ şalātı: şalavātı İbn. 02893.
[Ah, namaz adabını sorma ki çok sarhoştum (öyle ki) kayyuma cevap vermek için dilde takat yoktu.]
¹⁵ [Çirkefe ve pasa bulaşmış eteğimi görünce şiddetle gömleğimin yakasını tuttu.]
¹⁶ [Şarabın kıvıllı çıktı, günahımı yüzüme vurdu; bu sebeple ben mahrum suçluya hitap etti.]
¹⁷ [Bu mübarek günde bu gāflet sarhoşluğu da ne, efendim seni ne teyemmüm ne de su arındırır.]
¹⁸ [Seni etse etse aşk çeşmesi temiz eder (dedi), ölümsüzlük suyunun kaynağını bana içirdi.]
¹⁹ [Lütuf için akla geldi aniden uyandım, Allah'ın yardımının Hızır'ı doğruluk yolunun göstericisi oldu.]
²⁰ [Efendim; bir kara bahtlı, kara talihli sineğin eşi gibi iki yerden kovulup kapına geldim.]
²¹ [Ey latif şeyh, ayağının altına düştüm, aman; kapı kapı (dolaşıp) virane gönlümün imarına geldim.]
²² [Lütfunun aşağı derecesini bir kere (kendine) sığınma yeri yapan kıyamete kadar bir daha başka kapıları dolaşmaz.]
²³ [Nasıl aşağı bir seviye ki emniyet ve güven dairesi odur, o daireye giren asla sıkıntı ve ızdırıp çekmez.]

- nice dereke k'odur kıble-yi erbāb bugün
feth olur anda murād-ı dile elbet bir bāb
25. nice dereke k'odur beyt-i meṭāf-ı ervāh
rūṣenāyī vērir envār-ı ḵulūb-ı aḵṭāb
zāt-ı pākīn ṣalālī sāye-yi iclāl-i cemāl
cem' olur ḥākine yüz sürmek için şeh ü şebāb
27. dem-i luṭfuṣ vereli sāye-yi iksīr-i şeref
sahası nāfe-yi āhū gibi müşkīn tūrāb
himem-i 'āṭıfetin çeşme gibi cārīdir
herkesi eylemede ḥavṣalasınca sīrāb
29. sensin ol mürşid-i pūr-himmet-i pūr-cūd u kerem
sensing ol merd-dil-i āgāh u mu'allā elḵāb
sensing ol 'īsī-yi ma'nī eder ihyā-yı ḵulūb
dem -i elṭāf-ı revān-baḥşın āyā feyz-i nişāb
31. şeb-çerāğ-ı dil-i pūr-nūr-ı cihān-tābında
ḥased āteşlerine yanmada şem'-i mihrāb
no'la mahiyetini bilmesē kūtah-naẓarān
āfitābın ne bilür ḵadr-i bülendin şeb-tāb
33. ehl-i zāhirdir o kim varṭa-yı efkāra düşer
bilür erbāb-ı ḥaḵīḵat ki naẓīrin nā-yāb
bilürem ḵadrin āmā n'eyleyeyim ma'zūrum
eyledi şāibe-yi 'ışkı mülevveş esbāb

-
- 24 [Nasıl aşağı bir seviye ki kıble erbabı bugün odur, elbet onda gönlün muradına göre bir kapı açılır.]
- 25 [Nasıl aşağı bir seviye ki ruhların tavaf yerinin evidir (zira) kutupların kalbinin nurları parlaklık verir.]
- 26 [Kıymetli ayağın, güzelliğinin ulu gölgesini saldığandan beri şahlar ve gençler toprağına yüz sürmek için toplanır.]
- 27 [Lütuf şarabın şeref iksirinin gölgesini verdiğinden beri sahası ahunun nafesi gibi misk kokulu topraktır.]
- 28 [Cömertliğinin yardımları çeşme gibi akar, herkesi aklının aldığına suya doyurur.]
- 29 [O kerem ve cömertlik dolu ihsanların mürşidi sensin; o yüce unvana sahip, sırlara vakıf mert gönüllü sensin.]
- 30 [Acaba asıl feyz, hayat veren lütuflarının soluğı mu (zira) kalpleri canlandıran mânâ İsâsı sensin.]
- 31 [Cihanın parlaklığının ışıklarla dolu gönül kandilinde, mihrabın mumu haset ateşlerine yanmaktadır.]
- 32 [İleri görüşlü olmayan kişi mahiyetini bilmesē buna şaşılmaz (zira) gece parlayan ateş böceğı güneşin yüce kıymetini ne bilir.]
- 33 [O dış görünüşē önem verenler ki endişē kuyusuna düşer (ama) hakikat erbabı eşinin olmadığını bilir.]
- 34 [Değerini bilirim ama ne yapayım ki mazeretim var (zira) aşkının lekesi (beni) kirli bir kıyafete dönüştürdü.]

35. cürm ü 'isyân ile geçdi şeb ü rûz evkâtım
bil ki şâyân-ı kabûl eylemedim hîç şavâb
derdim oldur ki güzel sevmekten imsâk edemem
tutalım şabr edeyim içmeyeyim bâde vü nâb
37. teşnesiyim bâde-yi la'l-i leb-i hûbânı
o hararetle benim 'aklıma gelmez hûş-âb
himmetiyle umarım kim bu mücâzı bir gün
pertev-i mihr-i haķîkatle vêrir kalbime tâb
39. nâ'ilî eyle hemen hayr du'âya âgâz
ki budur kâ'ide-yi nazm-ı sühanda âdâb
tâ ki icrâ olunur senet-i pâk-i nebevî
tâ ki ta'zîm ile tezkâr olur âl ü aşhâb
41. ta ki âyîn-i şerîfinde cenâb-ı pîri
olunur na'tı kırâ'at çalınur nây vü rebâb
'âfiyetle êde haķķ post-nişîn-i devrân
döne dil-h'âhı ile çarh ilâ-yevm-i hisâb
43. haķķına bîn ramazaniyye olunsun inşâd
'ömr-i nûh eyleye ihsân cenâb-ı vehhâb

35 [Gün ve gece vakitlerim suç ve isyan ile geçti, bil ki kabule yakışacak hiç doğru bir şey yapmadım.]
36 [Tutalım sabredip şarap ve içki içmeyeyim, derdim o ki güzel sevmekten el çekemem.]
37 [Güzellerin lal gibi dudağının şarabının susamışımı, o hararetle benim aklıma hoşaf gelmez.]
38 [Bir gün yardımınla bu helal olanı umarım ki hakikat güneşinin ışığıyla kalbime parlaklık verir.]
39 [Ey Nâ'ilî, hemen hayır duasına başla zira söz nazmının kuralında adap budur.]
40 [Öyle ki peygamberin temiz senedi yerine getirilir, öyle ki aile ve aşıp hürmet ile anar.]
41 [Öyle ki pir hazretlerinin âyin-i şerifinde naatı okunur (ve) ney ile rebab çalınır.]
42 [Hakk, (seni) rahat ve huzur içinde cihanın şeyhlik postuna oturtsun; felek, gönlünün arzusıyla hesap gününe kadar dönsün.]
43 [Hakkına bin Ramazaniye söylensin; karşılık beklemeden bolca veren yüce Allah, Nuh peygamber ömrü versin.]

[TERKİB-BEND]

1.

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

I

1. pertev-endāz olıcaķ şu‘le-yi şubḥ-dem-i ‘îd
‘âlemi eyledi pür-ţanţana-yı şevḳ-i cedîd
baḥtî yâver olanıñ oldı küşâde ḳalbi
ţâl‘i yâr olana toĝdı hümâ-yı mihr-i ümîd
3. feyz-i şâdıyla cihân beñzedi sa‘d-âbâda
vêrdi her cânibe fer zemzeme-yi ‘îd-i sa‘îd
‘âlemin ğuldi yüzi ğulşene döndi devrân
eşer-i luţf-ı hüdâ oldı nümâyân-ı bedîd
5. êrdi yêrden göge mah-pârelerin şa‘şa‘ası
oldı ‘uşşakların âh-ı dil-i süzânı mezîd
ehl-i islâm êdicek vâcibe-yi ‘îdi edâ
ḳıldılar şükr ni‘me-i zâd-ı hüdâ ile du‘â

II

7. resm-i ‘îdiyye mi icrâya şürû‘ eyledi nâs
hep perî-veşlere düşdi heves-i istînâs
ben daḥı taḥtına mihnetimi ḳâsd êdicek
düşdi derhâl öĝüme bir süri vehm ü vesvâs
9. beytü’l-aḥzân-ı hümâyûnuma teşrîf êtdim
ḥil‘at-i fâḥire-yi kürbet olundı ilbâs
êyledim kûşe-yi âlâm[da] mülûkâne cülûs
ḥasedinden iki kat oldı bu çarḥ-ı nüh-ţâs

¹ İbn. 02801: 92^b.

¹ [Bayram zamanı sabahının parıltısı ışık veren oldukça âlemi yeni arzuların tantanasıyla doldurdu.]

² [Bahtı yardımcı olanın kalbi ferahladı, talihi dost olana ümit güneşinin Hüması doğdu.]

³ [Kutlu bayramın ezgisi her tarafa parlaklık verdi; neşesinin feyziyle dünya uğurlu bir yere döndü.]

⁴ [Âlemin yüzü güldü, dünya gül bahçesine döndü; Allah’ın lütuf eseri aşikâr oldu.]

⁵ [Ay parçalarının parlaklığı yerden göge erdi; âşıkların yanan gönlünün ahı arttı.]

⁶ [Müslümanlar bayramın vecibelerini yerine getirince dua ile Allah’ın rızkının en güzeline şükrettiler.]

⁷ [İnsanlar bayramiye tarzını mı uygulamaya başladı, yakınlaşma hevesi hep peri gibi olanlara düştü.]

⁸ [Ben dahi tahtına kederimi söylemek için yönelince hemen önüme bir sürü korku ve vesveseci düştü.]

⁹ [Kutlu hüznler kulübesine teşrif ettim, gamın ihtişamlı elbisesi giydirildi.]

¹⁰ [Elemelerin köşesinde padişahlara yakışır şekilde tahta çıktım, bu dokuz tas felek kıskançlığından iki kat oldu.]

11. ıkđı nāgāh keder arşıma mānend-i nefīs
yüz temennā ile ‘arż eyledi rŭy-ı iflās
aldı alalı sitem-ceyş-i elem her yanım
geldi ezā ile ğam öpdı ser-i dāmānım

III

13. bārek’allah dēdi ey şāh-ı serīr-i mihnet
kutlu olsun saņa bu şān ü şŭkŭh ü devlet
geldi ardınca hemān ‘arż-ı ‘ubŭdiyyet ēdŭp
hāk dergāhıma yüz sŭrdı cenāb-ı hasret
15. der-‘akab şānımı tebcīl ederek ētdi zuhŭr
dād-ı fermān elem-i derd-i diyār-ı ğurbet
ser-fŭrŭlar ēderek eyledi ibrāz hŭlŭşı
geldi nām-āver-i iklīm-i muhabbet firķat
17. perveriş-yāfte-yi saltanatım bi’l-ta’zīm
ētdiler cŭmle bu resm ūzre ārā-yı hıdmet
kimi yüz sŭrdı kimi ētdi ayağım taķbīl
eyledi her biri tebrīk rŭsŭmuŭ tekmił

IV

19. muķtezā-yı eşer-i saltanat-ı ‘ıřķ-şı’ār
eyledim her birine rŭy-ı celālet izhār
oldılar ‘ātīfet-i eşmime mażhar nā-gāh
luţf-ı şāhānemi eşkim gibi ētdim īşār
21. iki ‘ālemde dēdim yüzleriŭiz ağ olsun
mŭlket-i ‘ıřķı ēden himmetiŭizdir īmār
behre-mend-i ğam olur sāye-yi bī-vāyem de
vardılar eylediler mŭlket-i dilde ķarār

¹¹ [İflasın yüzü, yüz arzu ile arz etti, ansızın karşıma arzulanacak kadar güzel olan bir şeyin eşi gibi keder çıktı.]
¹² [Kederin sitem ordusu her yanıma sardığından beri eziyet ve gam gelip etek ucumu öptü.]
¹³ [Ey zahmet tahtının şahı; Allah mübarek etsin, bu şan, ululuk ve devlet sana kutlu olsun dedi.]
¹⁴ [Hemen kulluk ederek ardınca geldi, hasret cenabı dergahımın toprağına yüz sürdü.]
¹⁵ [Hemen arkasından gurbet diyarının derdinin ızdırabı (iin olan) adalet fermanı şanıma yücelterek ortaya çıktı.]
¹⁶ [Baş eğerek gönöl temizliğini gösterdi, muhabbet diyarının meşhuru (olan) ayrılık geldi.]
¹⁷ [Saltanatım hürmetle büyütölmüşür, herkes bu usöl üzere hizmet fikirleri üretti.]
¹⁸ [Kimi yüz sürdü kimi ayağıma öptü, her biri usölünü eksiksiz yerine getirerek tebrik etti.]
¹⁹ [Aşkla sıfatlanmış saltanatın gereğı olan eser(ler)in her birine yücelik yüzü gösterdim.]
²⁰ [Ansızın gözümün merhametine eriştiler, padişahlara yakışır lŭtfumu göz yaşım gibi ikram ettim.]
²¹ [İki ālemde yüzleriniz ak olsun dedim (zira) aşk mŭlkünü bayındır kılan yardımınızdır.]
²² [Varıp gönöl mŭlkünde karar kıldılar (böylece) nasipsiz gölgem de gamdan nasibini almış olur.]

23. yine tenhāda alup sīne-fiār u dil-rī
baladım tmege terīfini yārı efkār
belki rabet buyurur ū-ı nūvāzi-kārım
bāi-i saltanat-ı ‘ıım olan hūnkārım
25. ki odur mūlk-i melāatde eh-i hūsn ü cemāl
dāver-i mūlket-i dil-i pādīāh-ı ‘ālū’l-‘āl
rekden kendin der zīr-i hāfāda pinhān
görse ebrūsunu ger urre-yi ehr-i evvāl
27. ‘īd-gāhda alınup nāz ile reftār tse
evvelā pāyına mihr-i felek eyler rūy-māl
nereye kılsa ‘azīmet nice bī fersadan
yüzünü görmek iün ar der istikbāl
29. öyle bir āh-ı hūmā ıll-ı hūmāyūn-ı pāyı
eyledim devlet-i terīfini bir hayli hayāl
hāke eyler mi tenezzül hī o māh-ı navet
‘āı-ı zāra müyesser mi olur ol devlet

VI

31. kim gelür ‘āı-ı bī-āreye amdan ayrı
ne gelür em-i ‘alīl-i ama nemden ayrı
kim der hālını dil-astelerin istifzār
ne gelür hāır-ı bīmāra elemden ayrı
33. kim orar kūe-yi minetde felāket-zedeyi
ne gelür merdüm-i mazlūma sitemden ayrı
bī-kesi hem-dem-i hālī yine bī-keslikdir
ne gelür zam-ı cigerden dile demden ayrı

23 [Gösüm yaralı ve gönlüm kederli ekilde yine tenhada kalıp sevgilinin geliini düşünmeye baladım.]

24 [Belki (o) gönül alan sevgili, (o) ak saltanatının sebebi olan hūnkārım (bize) meyleder.]

25 [Gönül mūlkünün adaletli hükümdarı olan yüceler yücəsi padiah ki güzellik mūlkünde cemal ve güzelliin ahı odur.]

26 [evval ayının parlaklıı (onun) kalarını görse hasetten kendini yerin dibinde gizler.]

27 [Bayram yerinde salınıp naz ile yürüse evvela felek günei ayaına yüz sürer.]

28 [Nereye doru yönelse; felek, yüzünü görmek iin onu binlerce fersah uzaklıktan karılar.]

29 [Ayaının kutlu gölgesi öyle bir Hūmā ahı (ki) geliinin saadetini bir hayli hayal ettim.]

30 [O kibirli ay, hi topraa tenezzül eder mi; o talih, alayan āıa nasip olur mu?]

31 [aresiz āıa gamdan baka kim gelir, gam hastasının gözüne yatan baka ne gelir?]

32 [Hasta gönüllerin halini kim sorar, hasta akla elemden baka ne gelir?]

33 [Keder köesinde felakete uğramı kiiyi kim sorar, zulüm görmü kiiye sitemden baka ne gelir.]

34 [Kimsesizin halinin arkadaı yine kimsesizdir (zira) cier yarasından gönüle kandan baka ne gelir.]

35. kim éder 'îdini tebrîk ġarîbü'l-dârıñ
bir iki bûm-şıfat şûm-ķademden ġayrı
toġmadı mihr-i ümîd-i dil-i nālân u ġazîn
teng ü târ oldu şeb-i hecr gibi rûy-ı zemin

VII

37. dil-i âvâreye cây oldu hemân lâne-yi ye's
ben esîr-i ġam u dil-ġasteye kâşâne-yi ye's
dil-i ġam-bâr ile pinhân serâ-perde-yi ġüzn
ben giriftâr-ı cefâ-hâ-yı nihân-ġâne-yi ye's
39. dil-i medhûşı müdâm êtdi şürâġî-yi firâķ
beni ser-mest-i ġarâb eyledi peymâne-yi ye's
dil serâsîme-yi sevdâ vü ser-âşüfte-yi ġam
ben hevâ vü heves-i 'ıŖķla divâne-yi ye's
41. dil demi şubġda bûlbûl gibi nālân-ı elem
ben şeb-i hecr-i ġam-efrûzda pervâne-yi ye's
künc-i firķatde olup **nâ'ilî** nevmîd müdâm
dil-i bî-ķare ile biz bize êtdik bayrâm

35 [Kimsesiz kişinin bayramını bir iki baykuş vasıflı ayağı uğursuz kişiden başka kim tebrik eder?]
36 [Hüzünlü ve ağlayan gönlün ümit güneşi doğmadı, yeryüzü ayrılık gecesi gibi sıkıntılı ve karanlık oldu.]
37 [Avare gönüle, keder yuvası; ben, gam esiri ve hasta gönüle de keder köşkü mesken oldu.]
38 [Hüzün otağı gam saçan gönülle gizli; ben, kaderin gizli odasının cefasının tutkunuyum.]
39 [Keder kadehi; sarhoş gönlü daima ayrılık sürahisi yaptı, beni (de) perişan bir sarhoş etti.]
40 [Gönül, sevda sersemi ve gam perişanı; ben, aşk arzusunun hevesiyle kederli bir divaneyim.]
41 [Gönül sesi sabah vaktinde bûlbûl gibi elemden inliyor, ben gamı alevlendiren ayrılık gecesinde kederli bir pervaneyim.]
42 [Ey Nâ'ilî, çaresiz gönülle ayrılık köşesinde daima ümitsiz olup biz bize bayram ettik.]

[TARİH]

1.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. gāfil olma her nefes haḳdan 'azîzim dinle söz
zîb-güş ét merd-i meydân-ı hüdânıñ pendini

'âleme dil bağlayup uyma hevâ-yı nefsiñe
dâimâdır hâtır ét dehrin 'acâib fendini
3. baḳ imâm 'ışķî efendiye ne hâl étدی ecel
çözdü evlâd ü 'ayâlınden qarâbet bendini

çıkdı tebdîl-i hevâ hatminde istânbûldan
mışra geldi tatdı ğurbetde şehâdet qandını
5. 'îd-i adḥâda dedim târiḥ-i fevtin nâ'ilî
haḳqa kurbân eyledi 'ışķî efendi kendini [h.1290/m.1873]

1 İbn. 02801: 91^b.

¹ [Ey azizim gafil olma her nefes Hak'tandır, söz dinle; kendisini Allah yoluna adanmış mert kişinin nasihatını güzelce dinle.]

² [Gönlünü âleme bağlayıp nefsinin hevesine uyma; dünyanın acayip hileleri sürekli, (bunu) hatırla.]

³ [Bak, İmam ıḣķî Efendi'yi ecel ne hale getirdi; çocukları ve eşiyle (olan) akrabalık bağlarını çözdü.]

⁴ [Hava değişikliği sonunda İstanbul'dan çıktı, Mısır'a geldi (ve burada) şehadet şerbetini tattı.]

⁵ [Ey Nâ'ilî, Kurban Bayramı'nda ölüm tarihini söyledim; Aşķî Efendi kendisini Hakk'a kurban etti.]

[GAZELLER]

1.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Hezec+ --- / + --- / + --- / + ---

1. kemāl-i ışk u şevk u derd-i hicrânıñla dil-dārā
gözüm giryân özüm hicrân yüzüm vîrân ü dil ŝeydā
nigāh ü gamze vü çeşm ü müjeñ te'şîr édip oldı
ciger pāre ser āvāre naẓar fevvāre göz mecrā
3. ne mümkün rāhat u āsāyiŝ ü zevk u ŝafā etmek
hatar meŝhūd u zer nā-būd u ŝer mevcūd u gam peydā
meded-res yok ki şûr u fitne vü zulm ü te'addide
cihân teng āsumān pür-jeng ü devrân seng ser[ā]pā
5. huzûr u emn ü emniyyet emel fikri 'abeŝdir kim
cefā tâhir belā hazır kazā nāzır felek ā'da
zamāne āmir ü me'mûr ŝāhib-i rıf'at ü cāhı
muzır-ı deyn muŝır-ı kîn maķar-ı ŝeyn ü bed-fersā
7. zâhîrim dest-gîrim **nâ'ilî** pîrim emîrimdir
peyem-ber pāye haydır sāye kevşer māye mevlânā

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. dāğ-ı sînem şeb-çerāğ-ı âteş-efkendir bu şeb
sûz-ı âhım şu'le-yi vādî-yi eyمندir bu şeb

1 İbn. 02801: 99^a.

¹ [Ey gönül bağlayan sevgili, aşk olgunluğu, arzu ve ayrılığının derdiyle gözüm yaşlı, özüm yaralı, yüzüm perişan ve gönlüm çılgındır.]

² [Bakışın, gamzen, gözün ve kirpiğin tesir edip ciğer; paramparça, baş; avare, bakış; fıskiye ve göz; su yatağı oldu.]

³ [Rahat, emniyet içinde olup zevk ve gönül huzuru bulmak ne mümkün (zira) tehlike var, altın yok, kötülük var, gam da açıkça ortada.]

⁴ [Kargaşa, fitne zulüm ve saldırıya yetişen yok ki cihan dar, gökyüzü kir pas dolu ve dünya baştan ayağa taş.]

⁵ [Huzur, emniyet, güven ve ümit fikri abestir zira cefa; temiz, bela; hazır, kaza; nazır, felek; düşmandır.]

⁶ [Zamanın yüksek mevki sahibi olan amir ve memur(lar), borç zararı, kin ısrarcılığı içindedirler, bulundukları kusurlu konumlarda kötülüğü tüketendirler.]

⁷ peyem-ber kelimesinden bir ok çıkarılarak "hâşâ" notu düşülmüştür.

[Ey Nâ'ilî, meydanda görünür vaziyetteyim, yardımcım, pirim beyimdir; (o ki) peygamber rütbeli, tüm varlıkların hayat kaynağı olan Hakk'ın gölgesi ve Kevser özlü Mevlânâ'dır.]

2 İbn. 02801: 99^b.

¹ [Bu gece göğsümün yanığı ateş salan bir gece kandilidir, bu gece ahımın ateşi mübarek vadinin parıltısıdır.]

- ‘ıřķla bedr-i münîr êtdim süveydâ-yı dili
şîve-yi mehtâb şem‘-i bezme reh-zendir bu şeb
3. öyle te‘şîr eyledi derdiñ dil-i pür-tâba kim
meded âhından ‘amûd-ı şubḥ âhındır bu şeb
- ‘âlemi şeb-gîr êtdim nâle-yi cân-sûzdan
pâsbân-ı himmet-i dünyâya düşmendir bu şeb
5. ḥasret-i zülfünle âh êtdim ki burc-ı sünbüle
reşk-i nakş-ı şeh-ber-i ṭāvus-ı gülşendir bu şeb
- pür-dimâğım bû-yı gül-pîrâhen-i dil-dârdan
nâ‘ilî sevdâ-yı vaşl âğâste-yi tendir bu şeb
7. şems-i tebrîzînin oldı keşf-i râza himmeti
‘âlem-i ma‘nî baña günden de rüşendir bu şeb

3.

Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün
Muzâri’ - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. çeşmiñ olursa ṭab‘ım ile hem-zebân-ı ğayb
söyler lisân-ı ḥâl ile bîñ dâstân-ı ğayb
- ‘âlem-pesend seyr ü temâşâ-yi vahdetim
dünyâ gözümde merdüm-i çeşm-i cihân-ı ğayb
3. alsam ḥayâl-i ğamzeñi bir bir ‘ayân olur
ḥalvet-serây-ı sînede zaḥm-ı sinân-ı ğayb
- ḥasretiñe şehâdetiym kim bir âfetiñ
dil-teşne âb-ı tîğına ḳurbânyân-ı ğayb

² [Gönül karartısını aşkla parlak aya dönüştürdüm, bu gece mehtabın işvesi meclis gecesine yol kesen olmuştur.]

³ İkinci mısraın sonuna soru işareti (?) koyulmuştur.
[Derdin hararetle dolu gönüle öyle bir tesir etti ki bu gece sabah güneşinin ışınları (senin için olan) ahlardır, (bu) ahlardan meded.]

⁴ [Can yakan inleyişten âlemi geceye döndürdüm; bu gece, dünyanın yardım bekçisine düşmandır.]

⁵ [Saçının hasretiyle başak burcuna ah ettim ki bu gece, gül bahçesinin tavusunun en güzel tüyünün kıskançlık nakışdır.]

⁶ [Ey Nâ‘ilî, bu gece vuslatın sevdası tene bulaşmıştır (zira) aklım sevgilinin gül kokulu gömleğiyle dolu.]

⁷ [Şems-i Tebrizî’nin sırrın açıklanmasına yardımcı oldu, bu gece mana âlemi bana gündüzden de aydınlıktır.]

³ İbn. 02801: 99^b.

¹ [Gözün tabiatım ile gaybın aynı dilini konuşursa hal dili ile gaybın bin destanını söyler.]

² [Birliğin zevkle bakılan görüntüsü ve seyri herkesçe beğenilir, dünya gözümde gayb aleminin göz bebeğidir.]

³ [Yan bakışının hayalini (bile) alsam gayb mızrağının yarası göğsün تنها köşkünde bir bir görünür.]

⁴ [Öyle bir güzelin hasretine şahidim ki gaybın kurbanları (onun) kılıcının suyuna tüm gönlüyle susamıştır.]

5. bahş-ı dehân-ı yârda ki râz-ı meyyâli
benden şorun ki şimdi benim nüktedân-ı ğayb
nisbet olunca nokta-yi mevhûma bî-mekân
taksîmi kâbil olsa olur şad-cihân-ı ğayb
7. ben ol sefîr-i mülket-i 'ışkâm ki nâ'ilî
'âciz beyân-ı hâl-i dile tercümân-ı ğayb
feyz-i nazarla kalbi şemen-i ma'ârif èt
ey âsitân-ı cilve-geh-i âsumân-ı ğayb

4.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. rûh-ı cibrîl k'ola micmere-gerdân-ı behîşt
bû-yı zülfünle mu'aţţar olur iskân-ı behîşt
harem-i [hâne-yi] kûyundaki has-pârelere
reşk eder rîze-yi elmâs-ı hıyâbân-ı behîşt
3. sîneyi tiğ-ı nigâhın édeli cây-ı penâh
der ü dîvârıma nakş-ı gülsitân-ı behîşt
seyr-i dîdârına bîñ cân ile müştâk 'âlem
ey serâ-perde-yi hüsn-i hatta reyhân-ı behîşt
5. kemterîn âteş-i kahr u eşer-i luţfun dur
ser-te-ser dâ'ire-yi düzağ u meydân-ı behîşt
bir harâb üd gibidir 'înd-i fakîr-hânede
zâhidin bildiği o şâf ile eyvân-ı behîşt

5 İlk mısraın sonuna soru işareti (?) koyulmuştur.
[Arzulanan sırlar, sevgilinin dudağının bağışındadır; (onları) benden sorun (zira) şimdi gaybın nüktecisi benim.]

6 [Hayal edilen noktayla mekânı olmayan karşılaştırılınca gaybın yüz cihanının paylaştırılması mümkün olur.]

7 [Ey Nâ'ilî, ben o aşk mülkünün sefiriyim ki gönlümün halini anlatmaya gayb tercümanı acizdir.]

8 [Ey gaybın gökyüzünün görüldüğü yerin dergâhı, bakışın feyziyle kalbi marifet değerine ulaştır.]

4 İbn. 02801: 100^a.

1 [Cennetin tütsü döndüreni olan Cebrail, cennet sakinlerini senin saçının kokusuyla kokulandırır.]

2 İlk mısra da birinci kelimedenden sonra boşluk vardır.
[Sevgilinin mahallesindeki konağının haremde bulunan çerçöpleri, cennetin iki tarafı ağaçlı yolundaki elmas parçaları kıskanır.]

3 İkinci mısraın sonuna soru işareti (?) koyulmuştur.
[Bakışının kılıcı göğsü sığınılacak yer yaptığından beri kapım ve duvarıma cennetin gül bahçesinin nakışındır.]

4 [Ey güzel yazının otağındaki cennet reyhanı, âlem güzel yüzünün seyrine bin can ile isteklidir.]

5 [Baştan başa cehennem dairesi ve cennet meydanı en küçük kahr ateşi ve lütuf eserindir.]

6 [Zahidin o saf (aklıyla) bildiği cennet köşkü, fakirhane yanındaki perişan öd ağacı gibidir.]

7. güneh-i 'ışk[1]la mîzân-ı harâb-ı 'ışkım
nâ'îlî çıksa n'ola karşıma sükkân-ı behişt

5.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. devlet-i cāvîde 'âşık terk-i cān étmez mi hîç
bir hüma-yı hüsne cismiñ üstüh^vân étmez mi hîç
dilde dâğ-ı hasretiñ sinemde nâr-ı firqatin
süz-ı ahım 'âlemi dūzağ-nişin étmez mi hîç
3. geh giribân-çāk oldum kâh pîrâhen-şikâf
ıztırâb-ı gam vücudum nâ-tüvân étmez mi hîç
âb-ı tîğ-ı çeşmiñe cān-teşneyiz hasret bizi
mâ'il-i bismil-geh-i kurbānyān étmez mi hîç
5. ma'reke-sāz-ı kazādır bakma bīmār oldığın
gamzesi hūn-rîz olur da çeşmi kân étmez mi hîç
tālî' vü bahtım siyeh rûz-ı vefâ düşmenidir
çarğ-ı meh-rüyānı yoğsa mihribân étmez mi hîç
7. şevk ü h^vâhişle nazîrem nüvî-yi revîş-i hayr
şafha-zîb-i levha-yi mihr-i cihān étmez mi hîç
nâ'îlî iksîr-i feyz-i heft monlâ-yı rûm
nazmımın her noktasın genc-i nihān étmez mi hîç

⁷ [Ey Nâ'îlî, karşıma cennet sakinleri çıksa buna şaşılmaz (zira ben) aşk günahıyla aşkın perişan terazisiyim.]

⁵ İbn. 02801: 100^a.

¹ [Âşık sonsuz saadet uğruna hiç canını terk etmez mi, güzel bir Hüma uğruna hiç bedenini kemik haline getirmeyi mi?]

² [Gönülde hasretinin yarısı göğsümde ayrılığının ateşi (var), ahımın ateşi hiç âlemi, cehennem yeri yapmaz mı?]

³ [Kâh yaka yırttım kâh gömlek parçaladım, gamın verdiği keder hiç vücudumu güçsüz hale getirmeyi mi?]

⁴ [Gözünün kılıcının suyuna candan susamışız, hasret bizi kurbanların kesildiği yere hevesli etmez mi?]

⁵ [(Onun) hasta olduğuna bakma kazanın cenk yerlerinde bulunandır, yan bakışı kan döken olur da hiç gözü öldürmez mi?]

⁶ [Bahtım ve talihim karadır, merhamet gününün düşmanıdır; yoksa ay yüzlülerin feleğini hiç gözetmez mi?]

⁷ [Hayır yolunun mushafı, hiç naziremi şevk ve arzuyla dünyanın güneş levhasının süslü yüzü yapmaz mı?]

⁸ [Ey Nâ'îlî, yedi feyzli iksiri olan Rum Mollası (Mevlânâ), şiirim her noktasını gizli bir hazine yapmaz mı?]

6.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. nefha nefha bû-yı 'anber-bâr eder îşâr şubh
mevc mevc cihânı [eder] lücce-yi envâr şubh
'âlemi eyler o dem kim h'âbdan bîdâr şubh
ğâfilâna şûret-i haşrı eder ihtâr şubh
3. şöhet-i eşrafyân-ı dil-sîr feyz eyler müdâm
feyz-i hoş-beşden eder mihmânına izhâr şubh
'âşık-ı şâdık olur âsûde bîm-i haşrdan
pâk dâmendir gubâr [u hâkden] hemvâr şubh
5. gaflet-âlûd olma kim mecmû'a-yi ahvâlini
şubh-ı kâzib-veş eder şîrâze-bend-i târ şubh
halka-yı fitrâk-ı 'ışk ét dîde-yi bîdârıñı
tâ ki şayd etsün saña bir çeşm-i âhû yâr şubh
7. ol mehiñ zülf ü yanagun hayâl êtdikce dil
nâle vü feryâd eder şeb eyler âh ü zâr şubh
nâ'ilî şeb-zinde-dârıñ defter-i â'mâlini
mührlер mühr-i cihân-ârâ ile her bâr şubh
9. hâfîkeyn-i 'âlem-i hükme revân eyler cûşı
her kime ihsân ederse tâc-ı feyz-âşâr şubh

6 İbn. 02801: 100^a.

¹ [Sabah, nefes nefes anber kokusu ikram eder (ve) dünyayı, dalga dalga nurlar denizine çevirir.]

² [Sabah, o an âlemi uykudan uyandırır; gafillere yeniden dirilmenin şeklini hatırlatır.]

³ [Gözü gönlü tok sohbet ileri gelenleri daima feyz verir (zira) sabah, misafirine hoşbeş etmenin feyzinden görünür.]

⁴ İkinci mısraın ortasında boşluk bulunmaktadır.

[Doğru âşık yeniden dirilme korkusundan kurtulmuştur, tıpkı sabah vaktinin toz topraktan temiz olması gibi.]

⁵ [Gaflet içinde olma zira sabah, hallerinin mecmuasını yalancı sabah gibi karanlık şirazeye bağlar.]

⁶ [Uyanık gözünü aşk bağının halkası yap öyle ki sabah, sana bir ceylan gözlü sevgili avlasın.]

⁷ [Gönül, o ay gibi sevgilinin saçını ve yanağını hayal ettikçe gece; inler ve feryat eder, sabah; ağlar ve ah eder.]

⁸ [Sabah, geceleri ihya eden Nâ'ilî'nin hesap defterini her zaman cihanı süsleyen mühür ile mühürler.]

⁹ [Sabah, feyizli eserlerin tacını her kime bağışlarsa (o) hüküm âleminin doğusuna ve batısına coşku akıtır.]

7.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün
Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. oldum kemāl-i 'ışk u muḥabbetle dürd-i derd
 minnet ḥüdāya şimdi benim merd-i ferd-i derd
 tās-ı sipihri tīre-dil-i dūd-ı āh éder
 yāhıp ne gird-bād-ı belādır neberd-i derd
3. sīrāb-ı ḥūn tīg-ı nigāhıñ degil henüz
 zaḥm-ı derūnum oldu bir işkeste-verd-i derd
 ḥasretle kāh bāde-yi nāḫize beñzedi
 pāmāl rāh-ı 'ışkıñ ola meh-i düzd-i derd
5. başdan ayağa levha-yı nakış küdüretim
 gayret kımaz ki eyleyem ĩzhār gird-i derd
 şad-pāre eyle tīg-ı nigāhıñla cismimi
 olsun ğamıñla her biri maḥşer-neverd-i derd
7. lerzān olur felek kurre-yi nārı maḥv éder
 çeksem sipihre 'ışkla bir āh-ı serd-i derd
 eyler şikeste pençe-yi ḥūrşīdi **nā'ilī**
 her kim olursa ben gibi pūr-tāb merd-i derd

8.

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün
Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. çıkdı kemend-i āhım ile āsumāna dūd
 ḥavfım bu deñli 'azm édecek lā-mekāna dūd
 mihr-i ruḥuñla na're-zen-i yāv-ı dūd olur
 'arz eyleyince sūz-ı dili ḫudsiyāna dūd

7 İbn. 02801: 100^b.

1 [Aşk olgunluğu ve muhabbetle dert tortusu oldum; şimdi dert ferdinin yiğit kişisi benim, şükür Allah'adır.]

2 [Dert kavgası ne döne döne esen bir kasırğa belasıdır (zira) felek tasını yakıp ah dumanının karanlık gönlüne çevirir.]

3 [Bakış kılıcın henüz kana doymamış; içimdeki yara, derdin kırık gülü oldu.]

4 İlk mısraın sonuna soru işareti (?) koyulmuştur.

[Bazen hasretle değersiz bir şaraba benzedi, aşkının perişan yolu dert hırsızının ayı olsun.]

5 [Kederim baştan aşağı görünüş levhasıdır (ancak) dert çemberi (bunu) açığa vurmaya derman bırakmaz.]

6 [Bedenimi bakış kılıcınla yüz parçaya ayır, her biri gamınla derdin mahşerini dolaşsın.]

7 [Aşkla gökyüzüne dertten dolayı şiddetli bir ah çeksem, felek titrer (ve) ateşin parlaklığını yok eder.]

8 [Ey Nâ'ilî, her kim benim gibi derdin çok güçlü, yiğit kişisi olursa güneşin pençesini kırar.]

8 İbn. 02801: 100^b.

1 [Duman, ahımın kemendiyle gökyüzüne çıktı; korkum, dumanın bu denli zamanın olmadığı âlemlere yönelmesidir.]

2 [Duman, gönül ateşini meleklere sununca; yanağının güneşiyle kayıp dumanın nara atanı olur.]

3. her bir şerār-pāresi aḥter-fürüz olur
devr eyledikce çarḥı gēce yana yana dūd
sūz-ı ġamıḡla āḥım o dem kim ‘urūc éder
benzer hevāda daḥme-yi āteş-feşāna dūd
5. bir ḥānümān-sūz-ı cihānım ki **nā’ilī**
dünyāyı étdi çeşmime ʔar-āşiyāne dūd

9.

Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün
Remel+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. şāhda mülk-i dile ḥüsrev ü dārā bulunur
ya’niyā ‘āşık-ı dil-dādeye dil-ber bulunur
ser-i kūyundan efendim beni koḡduḡ āmā
başka bir zār u fiḡān eyleyecek yēr bulunur
3. ictināb eylediḡ éy cān-ı ‘azīzim benden
sīneme çekmege bir rūḥ-ı muşavver bulunur
ḥācı şevki ile sen tā-be-ḳiyāmet ḥaşr ol
baḡa bir yüz sürececek ka’be-yi bihter bulunur
5. iḳtibās eylesün envār-ı ruḥundan nūrı
beni tenvīr édecek mihr-i münevver bulunur
gerçi çokdur begim üftāde vü dil-dādelerin
şanma ‘uşşāḳıḡ içinde baḡa benzer bulunur
7. ben ki hem ‘āşık u [hem] şā’ir ü hem haṭṭātım
ben gibi zümre-yi ‘uşşāḳda ender bulunnur
no’la faḥr eyler isem dād-ı ḥüdādır bu
ḥaḳḳıḡ iḥsānı bu ‘acizde füzün-ter bulunur

³ [Duman, gece yana yana feleḡi döndürdükçe her bir kıvılcım parçası yıldız yakar.]
⁴ [Ahım o an gam ateşinle yükselir, (öyle ki) duman havada ateş saçan fişeḡe benzer.]
⁵ İkinci mısraın sonuna soru işareti (?) koyulmuştur.
[Ey Nā’ilī, cihanın öyle bir ev bark yakan ateşiyim ki duman, gözümde dünyayı dar bir kuş yuvasına çevirdi.]
⁹ İbn. 02801: 95^a.
¹ [Şahda gönül mülküne Hüsrev ve Dârâ bulunur, yani gönül vermiş âşıḡa gönül çeken güzel bulunur.]
² [Efendim, sokaḡının başından beni kovdun ama ağlayıp feryat edecek başka bir yer bulunur.]
³ [Ey aziz canım, benden kaçındın (ama) sineme çekmeye hayal edilmiş bir ruh bulunur.]
⁴ [Sen hacılık arzusuyla kıyamete kadar bir araya toplan; bana, yüz sürececek en güzel kabe bulunur.]
⁵ [Yanaḡının nurlarından nur versin, beni nurlandıracak parlayan güneş bulunur.]
⁶ [Beyim, gerçi düşkünlerin ve âşıkların çoktur (ama) sanma ki âşıkların içinde bana benzeyen bulunur.]
⁷ [Ben ki hem âşık hem şair hem hattatım, benim gibi âşıklar camiasında nadir bulunur.]
⁸ İlk mısradaki veyin aksamaktadır.
[Bu Allah vergisidir, övünsem şaşılır mı; Hakk’ın ihsanı bu acizde pek çok bulunur.]

9. şî'rimin her biri bir lü'lü'-yi şehvâr gibi
 dahı gencîne-yi sînemde ne cevher bulunur
- hüsn-i haţţımda nice şîve vü nükte muzmer
 haţţ-ı dil-ber gibi ki bû-yı mu'anber bulunur
11. haţţımın hüsnüne bak şî'rimin ârâyişine
 kağgı 'âşıkda begim böyle hünerler bulunur
- ne kadar taţludur ey gonca-dehen güftârım
 leb-i la'liñ gibi ki lezzet-i sükker bulunur
13. bir de hicv etmege açılsa mübârek ağzım
 dil uzatsam birine hâli mükedder bulunur
- düşmeni tîğ-ı zebânım ile mecrûh ederim
 sîneler cerh eder nîze vü hancer bulunur
15. bende yok havf-ı vezîr ü gam-ı şeyhü'l-islâm
 'avn-ı bârî ile yârî-yi peyâmbere bulunur
- gayrı üftâdeñi var vuşlat ile memnûn et
 nâ'îlî-zârede bir dil-ber-i diger bulunur

10.

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Hezec+ --- / + --- / + --- / + ---

1. mu'allâ mesned-i dünyâ dil-i dâna yerin tutmaz
 büleñ-eyvân şâhı ka'be-yi 'alîl yerin tutmaz
- kıyâmet kopsa ol serv-kaddiñ tûbâ yerin tutmaz
 ser-i küyün harîm-i cennetü'l-me'vâ yerin tutmaz
3. ola bir ehl-i derd 'uzlet-nişîñ heyeti 'âlemgîr
 hezârân olsa bâğda bülbülü 'ankâ yerin tutmaz

⁹ [Şiirimin her biri şahlara layık olan inci gibidir, daha göğsümün hazinesinde ne cevher(ler) bulunur.]

¹⁰ [Güzel yazımda nice işve ve nükte gizlidir, sevgilinin ayva tüyleri gibidir ki anber kokuludur.]

¹¹ [Yazımın güzelliğine, şiirimin süsüne bak; ey beyim hangi âşıkta böyle hünerler bulunur?]

¹² [Ey gonca ağzılı, sözlerim ne tatlıdır; lal dudağın gibidir, şeker lezzeti bulunur.]

¹³ [Mübarek ağzım bir de hicvetmeye açılsa, birine dil uzatsam durumu kederli görülür.]

¹⁴ [Düşmanı dil kılıcımla yaralarım, göğüsleri yaralayan mızrak ve hançer bulunur.]

¹⁵ [Bende vezir korkusu ve şeyhülislam kaygısı yoktur, Allah'ın yardımı ile peygamber dostluğu bulunur.]

¹⁶ [Artık gel (de) âşığını kavuşmayla memnun et; ağlayan Nâ'îlî'de başka bir gönül çeken bulunur.]

¹⁰ İbn. 02801: 100^b.

¹ [Dünyanın yüce makamı bilgin bir gönlün yerini tutmaz, yüce köşkün sultanı harap kabenin yerini tutmaz.]

² [Kıyamet kopsa Tûbâ, o servi boyun yerini tutmaz; korunmuş sığınma yeri olan cennet, sokağının başının yerini tutmaz.]

³ [Bir inzivaya çekilmiş dert ehli âlemi tutsun (zira) bağda yüzlerce bülbülü olsa Ankâ'nın yerini tutmaz.]

- tasavvur eylemekle bî-hüner kadri füzûn olmaz
 har olsa ser-i küyüñ eşheb-i şehbâ yerin tutmaz
5. olur evvel kademde atlas-ı gerdüne pây-endâz
 tecerrüd-pîşeniñ ser-meclis-i vâlâ yerin tutmaz
- hüdâ göstermesün el çekse dil sevdâ-yı zülfünden
 tutar râh-ı cününü gayrı bir sevdâ yerin tutmaz
7. kalur şeh-beyt-i yektâ nazm içinde **nâ'ilî** mânend
 kemâl erbâbının her birisin pîrâ yerin tutmaz
- gedâlar şâhdır molla-yı rûmun âsitânında
 âniñ şaff-ı ni'âlin şadr-ı müsteşnâ yerin tutmaz

11.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. şu'ledir şem'-i tecellâya sevâd dūdumuz
 nūr-ı fıtratdır fitîl-i dâğ-ı ğam-endūdumuz
- şâhbâz-ı sidre pervâz-ı bülend-i himmetiz
 pest éder zıll-ı hümayı sâye-yi maḥdūdumuz
3. himmet-i 'âlemi minnet naḫş-ı himmetdir bize
 nâ-murâdîden murada érmedir maḫsūdumuz
- şu'le-püş-ı âteş-i 'ışkız ki tâb-ı sîneden
 zerreyi hürşîd eyler âh-ı berḫ-efzūdumuz
5. mâye-baḫş-ı mihr-i ḥüsn olmuş ezel nezzâremiz
 bî-vücūd olsa kadeh meşhūd cihândır cūdumuz

⁴ [Hünersiz hayal etmekle değeri artmaz, sokağının başı eşek olsa kır at onun yerini tutmaz.]
⁵ [İlk adımda dünyanın ayaklar altına alınmış atlası olur; yüce meclisin (Meclis-i Vâlâ) başı, her şeyden el çekerek Allah'a yönelmiş olan kişinin yerini tutmaz.]
⁶ [Allah göstermesin; gönül saçının sevdasından el çekse delilik yolunu tutar, başka bir sevdâ (da bu halin) yerini tutmaz.]
⁷ [Beyitlerin en eşsiz güzeli Nâ'ilî gibi şiir içinde kalır; ey pir, olgunluk mertebesine ulaşan kişilerin hiçbiri (senin) yerini tutmaz.]
⁸ [Rum Mollası'nın (Mevlânâ'nın) dergahında köleler padişaktır (zira) en üst makam, onun en aşağı mekanının yerini tutmaz.]
¹¹ İbn. 02801: 99^a.
¹ [Tecellinin mumuna siyah dumanımız parıltıdır, gama bulanmış yanık yaramızın fitili yaratılışımızın ışığıdır.]
² [Yükseklerdeki şahbazın yüce uçuşlu yardımcısıyız, (bizim) sınırlı gölgemiz Hüma'nın gölgesini aşağı çeker.]
³ [Âlemin yardımına minnet duymak bize gayret eksikliği verir (zira) maksadımız istediğine erişememiş kişilerden amacına ulaşmış kişilere ermektedir.]
⁴ [Göğsümüzün parıltısından aşk ateşinin alevleriyle örtünmüş gibiyiz, şimşek çaktıran ahımız zerreyi güneşe dönüştürür.]
⁵ [Ezel bakışımız güzellik güneşinin özünü bağışlayan olmuş kadeh yok olsa (da) cömertliğimizin şahidi cihandır.]

sîne-yi mücerredimiz étmez kabûl iltiyâm
revhden terkîb oluna merhem-i behbûdumuz

7. tab‘ımızda feyz-i güher-zâdı gör kim **nâ‘ilî**
bahır olduk bir âvûc toprak iken mevcûdumuz
âsitân-ı mevlevîyi eylediñ cây-ı penâh
kimyâ-yı ‘ışk oldu cisim-i hâk-âlûdumuz

12.

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. kûşe-yi köhne-fürûz-ı ‘ışkdır meyhânemiz
lây-h‘ârî meşrebiz pür-derddir peymânemiz
kûlzum-i şahbâ-yı ğam başdı dil-i vîrânemiz
âteşin deryâ içinde kaldı sâhil-hânemiz
3. cünbîş-i cām-ı ezelden şubh-ı rûz-ı haşre dek
harâb-ı huşyârı rağbet eylemez mestânemiz
hâk-pâ-yı yâri bûşıdır tenezzûlden murâd
tâ‘ir-i kudsî cenâhız nûrdandır lânemiz
5. lem‘a-pâşız ‘âlem-i lâhût dâĝ-ı sînemiz
şem‘a-yı hâlvat-serây-ı kûrbdur pervânemiz
her nefes éder tecellî zaĥm-ı dilden nûr-ı ‘ışk
muţţalı‘ mihr-i hûdâdır revzen-i kâşânemiz
7. ğamzeĝe nisbet hâmuş olsaĝ da maĥz-ı âfetiz
fitne-yi h‘âbın pey-i bî-dâr éder efsânemiz

⁶ [Soyutlanmış göğsümüz iyileşmeyi kabul etmez, sağlık merhemimiz gönül ferahlığından meydana getirilsin.]

⁷ [Ey Nâ‘ilî, yaratılışımızdaki cevherden doğma feyizleri gör ki varlığımız bir avuç toprakken deniz olduk.]

⁸ [Mevlevî’nin dergahını sığınma yeri yaptın, toprağa bulanmış bedenimiz aşkın kimyası oldu.]

¹² İbn. 02801: 101^a.

¹ [Meyhanemiz, aşkın parladığı köhne bir köşedir; şarap tortusunu yiyenlerdeniz, kadehimiz dert doludur.]

² [Gönül viranemizi gam şarabının denizi bastı; yalımız, ateşten bir derya içinde kaldı.]

³ [Sarhoşumuz, ezel kadehinin coşkusundan, yeniden dirilme gününün sabahına kadar ayık kişilerin viranına raĝbet etmez.]

⁴ [Sevgiliye doğru yönelmemizin sebebi ayağının toprağını öpme arzusudur, kutlu kuşun kanadınız yuvamız nurdandır.]

⁵ [Parlaklık saçanız, göğsümüzün yanıĝı âlemlerin en üstünüdür (öyle ki) pervanemiz, yakınlığın تنها köşkünün mumudur.]

⁶ [Her nefeste gönül yarasından aşk nuru tecelli eder (öyle ki) köşkümüzün penceresi, her şeye vakıf olan Allah’ın merhametidir.]

⁷ [Yan bakışına göre suskun olsaĝ da felaketin ta kendisiyiz (zira) efsanemiz, uyku fitneni uyandırır.]

künd-veş ser-ḥalka-yı teslīm-i zülf-i yār éder
bend-i zincīr-i ḳazāda ṭurmayan dīvānemiz

9. kişt-zār-ı ‘ışḳa düşdükse ‘acep mi **nā’ilī**
berḳ-i ḥırmən-sūzdan gelmiş ḥāşıl dānemiz
ḥazret-i molla-yı rūmuṣ luṭfuna dil-besteyiz
andan istiftāḥ-ı feyz eyler dem-i merdānemiz

13.

Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. eyledi sevdā-yı zülfün ‘ālemi zindān baṇa
güyyā tevciḥ olunur mülket-i sevdān baṇa
izdiḥām-ı ḡamdan eyler nāle-yi pür-sūz ‘ışḳ
āşikār étmede bu rāzı ra’d-berk-efşān baṇa
3. cehver olsa nükte-senc el malını étmez ḳabūl
‘arz éder bu ḥāl dā’im keffe-yi mizān baṇa
çāre-cū olmam dem-i la’l-i mesīḥādan bile
ḳorkarım berāberice derd olmasun dermān baṇa
5. ittiḥād-ı feyz-i ḥüsn ü ‘ışḳı gör kim göster
nūrı nār ü nārı nūr āyīne-yi imān baṇa
bak ser-i kūyunda aldım yārimiṣ zevḳ-i ebed
ravza ki ‘aff eyleyüp nāz étmesün rıdvān baṇa
7. **nā’ilī** müşkil-pesend-i ‘ışḳ olmaḳdır hüner
‘aybdır derdinden ölmek olsa da āsān baṇā

⁸ [Kaza zincirinin bağında durmayan divanemiz, ahmak gibi sevgilinin saçının baş halkasına teslim olur.]

⁹ [Ey Nâ’ilî, aşkın tarlasına düştüysek buna şaşılır mı (zira) bizim tanemiz harman yakan bir şimşekten meydana gelmiş.]

¹⁰ [Rum Mollası (Mevlânâ) hazretlerinin lütfuna gönülden bağlıyız, yiğit tavırlı insanın nefesi ondan feyizli açılışlar yapar.]

¹³ İbn. 02801: 99^b.

¹ [Saçının sevdası âlemi bana zindan etti (öyle ki) sanki sevda mülkün bana verilir.]

² [Aşk, gamın yığılmasından dolayı çok yakıcı bir şekilde inler, bu sırrı şimşek saçan gök gürültüsü bana aşikar etmektedir.]

³ [Nükteyi tartan kişi cevher olsa da el malını kabul etmez, bu hal bana daima terazi kefesi sunar.]

⁴ İkinci mısradan vezin aksamaktadır.

[Mesihâ’nın dudağının nefesinden bile çare ummam, korkarım ki onunla birlikte gelen derman bana dert olur.]

⁵ [Güzelliğin feyzinin birleşmesini gör ki ışığı ateş ve ateşi ışık olan iman aynasını bana göster.]

⁶ [Bak sevgilinin sokağının başında ebedî bir zevk aldım; cennet (beni) affetsin, Rıdvân (cennetin kapıcısı olan melek) bana naz etmesin.]

⁷ [Ey Nâ’ilî; hüner, aşkın güç beğenilenini seçmektir (zira) derdinden ölmek bana kolay gelse de (bu) ayıp sayılır.]

pādişāh-ı heft-kışver olsa minnet eylemem
molla hünkārıñ yeter bir bendesi sulţān baĝa

⁸ [Yedi ũlkenin padişahı olsa da minnet etmem (zira) bana sultan olarak Molla Hũnkar'ın (Mevlānā'nın) bir kũlesi yeter.]

[KIT'ALAR]

1.

Meṣ'ülü fā'ilātü meṣ'ülü fā'ilün
Muzāri' - - + / - + - + / + - - + / - + -

1. dil-puḥtegāna medrese 'ayn-i cāḥīmdir
ḥām sūḥtelerin cevr-i 'azābı elīmdir
nādir içinde ehl-i ṭabīat cemī'nin
cild-i ṣaḳīl ü ṭab'-ı girānı saḳīmdir

2.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. ḥastalanmış deli sāmi gidelim ey aḥbāb
başı ucunda yalandan oturup ağlayalım
okuyup üfleme kār étmez ise 'illetine
topumuz birden o p.ştı s.kelim sağlayalım

¹ İbn. 2801: 95^b.

¹ [Gönlü olgunlara medrese cehennemın aynısıdır, ham yanıkların/medrese öğrencilerinin acısının eziyeti çok ızdırıp vericidir.]

² [Cümlesinin içinde tabiat ehli az bulunur, çirkin cildi ve ağır yaratılışı sakattır.]

² İbn. 2801: 96^b.

¹ [Ey dostlar; deli Sami hastalanmış, gidelim de baş ucunda oturup yalandan ağlayalım.]

² [Hastalığına okuyup üflemek kār etmezse hepimiz birden o p.ştı s.kelim, iyileştirelim.]

KAYNAKLAR

- Açık, Nilgün, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisârî, *Ahterî-yi Kebîr*, hzl. H. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sanck, TDK Yayınları, Ankara 2017.
- Alpay, Gönül, “Çengname’de Musikî Terimleri (Perde, Nağme, Makam, Seyir, Şube, Terkip, Âvâz),” *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, X, (1998), s.83-97.
- And, Metin, *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, 2. bs., İstanbul 2001.
- Aslan, Üzeyir, *XVII. Yüzyıl Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tufetü’s-sâlikin ve Hediyeetü’l-mütereşşidin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Divan kısmı) Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- Bilge, Mustafa L., “Ârif Hikmet Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1991, 365-366.
- Bolayık, M. Taha, “Tefsir Şerh-Haşiye Geleneğinde Kurucu Bir Eser: Kutbüddin er-Râzî’nin Şerhu Müşkîlâtı’l-Keşşâfı”, *Nazariyat*, V/II, 2019, s.91-118.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, II, hzl. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- Çalışkan, Nuray, “XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* II/II, 2018, s.31-40.
- Çeçen, Mehmet Korkut, “Koniçeli Kâzım Paşa”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVII/II, 2008 s.15-34.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Mesnevî Edebiyatı Sultan İkinci Murad Devri*, hzl. Sebahat Deniz, Dergâh Yayınları, 1. bs., İstanbul 2018.
- Demirci, Mehmet, “Hakikat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, İstanbul 1997, s.178-179.
- Deniz, Sebahat, “Türk Edebiyatında Hind Üslûbu (Sebk-i Hindî)” *Osmanlı (Ansiklopedisi)*, IX, Ankara 1999.

Deniz, Sebahat, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şairlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

Deniz, Şefaattin, “Sultan Abdülmecid’in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler”, *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, XLIX, s.267-291.

DİA, “Encümen-i Şuarâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1995, s.179-181.

Doğan, Ahmet, *Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi*, Akçağ Yayınları, 2. bs., Ankara 2013.

Doğan, Sema, “Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii’ndeki Onarımlar ve Çalışmaları Aktaran Belgeler”, *Bilig*, XLIX, 2009, 1-34.

Durdu, Mustafa, *Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2017.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, hzl. M Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1999.

Eyice, Semavi, “Çardaklı Hamam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s.225-226.

Fatîn Davud, *Hâtîmetü’l-eş’âr*, hzl. Ömer Çifçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 469, Ankara 2017.

Gedikoğlu, Muzaffer, *Arap Dilinde Kasem*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

Habib Efendi, *Hatt u Hattâtân*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Konstantiniyye 1305.

İnal, İbnülemin M. Kemal, *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

İnal, İbnülemin M, Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

İpekten, Haluk, *Nâilî-i Kadîm Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 616, Ankara 2019. (e-kitap)

Kahya, Esin, “Hipokrat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVIII, İstanbul 1998, 119-121.

Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yayınları, 18. bs. İstanbul 2014.

Karabey, Turgut “Tarih Düşürme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul 2011, s.80-82.

- Kartal, Ahmet, “Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri”, *Bilig*, XIX, 2001, s.69-119.
- Kasap, Sevilay Kasap, *Sergi-i Umumî-i Osmanî, 1863*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Kemal Beydilli, “Mahmud II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 2003, s.352-357.
- Kılıç, Filiz, “Müstezad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 2006, s.148-149.
- Köksal M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire-*, Akçağ Yayınları, 1. bs. Ankara 2006.
- Kurnaz, Cemal, “Felek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, 306-307.
- Kurşun, Zekeriya, “Said Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, 573-574.
- Kutluer, İlhan, “Felek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, 303-306.
- Küçük, Cevdet “Abdülmecid”, “Abdülaziz” *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1988, s. 259, 263; 179-185.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, hzl. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyyâtı Numûneleri*, Matbaa-i Safâ ve Enver, Dersaadet 1312.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, 22. bs., Ankara 2015.
- Miyasoğlu, Osman Emre, *Nâ’ilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (İnceleme-Metin)*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 55, 1. bs., Ankara 1986.
- Mütercim Âsım, *Burhân-ı Katı*, hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK Yayınları, İstanbul 2009.
- Okçu, Naci, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 429, Ankara. (e-kitap)
- Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, hzl. Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2016.

- Önsoy, Rifat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı İlk Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani”, *Belleten*, XLVIII/CLXXXV, Ankara 1984, s.195-235.
- Özek, Ali “el-Keşşâf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara 2002, 329-330.
- Özgül, M. Kayahan, XIX. *Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012.
- Özgül, M. Kayahan, *Hersekli Ârif Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi: 33, 1. bs. Ankara 1987.
- Özgül, M. Kayahan, *Osmanlı’nın Hazanında Gazel Dökümü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- Özgül, M. Kayahan, *Divan Yolu’ndan Pera’ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru*, Hece Yayınları, 1. bs., Ankara 2006.
- Özkan, İsmail Hakkı, “Eviç (evc) Perdesi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1995, 521.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Redhouse, W. James, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, hzl. Recep Toparlı vd. TDK Yayınları, Ankara 2009.
- Saraç, M. Yekta, *Klasik Türk Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, 2. bs., İstanbul 2007.
- Sarioğlu, Hüseyin, “Râzî, Kutbüddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul 2007, 485-487.
- Ş. Sami, *Kamus-ı Türkî*, hzl. Paşa Yavuzarslan, TDK Yayınları, Ankara 2019.
- Şenödeyici, Özer, “Nâ’îlî’nin Bilinmeyen Şiirleri ve Onlar Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Turkish Studies VII/I*, Ankara 2012, 1925-1939.
- Şentürk, A. Atilla, Kartal, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, 11. bs., İstanbul 2015.
- Şentürk, A. Atilla, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I-II, OSEDAM, İstanbul 2017.
- Şentürk, Ahmet Atilla, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare, Sabiteler” *Türk Dünyası Araştırmaları* XC, İstanbul 1994, s.131-180.
- Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Kostantiniyye 1302.

Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*, hzl. Süreyya Beyzadeoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. bs., İstanbul 1988.

Tanrıokur, Ş. Barihüda, “Mevleviyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, 468-475.

Toker, Halil, “Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)”, *İlm-i Araştırmalar*, II, İstanbul 1996, s.141-150.

Tulum, Mertol, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara 2011.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, II, hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Uludağ, Süleyman, “Hicab” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII, İstanbul 1998, s.430-431.

Uzun, Mustafa İsmet, “Kâzım Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, Ankara 2002, 152.

Ünver, İsmail “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, XI/I, Ankara 1993, s.53-89.

Ünver, İsmail, “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXII/I-II, 1988, s.131-140.

Üzgör, Tahir, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 44, Ankara 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul 2001, s.58-63.

Elektronik Kaynaklar

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Kâzım-pasa-musa-Kâzım-koniceli>(11.04.2021/16.15).

<http://lugatim.com/> .